T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA İKTİSADI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DENGESİZ BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİLERİ PERSPEKTİFİYLE ANTALYA'DA KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN KURULUŞU VE İŞ PİYASASINA ETKİLERİ

KADİR EKİCİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MURAT ÇİFTÇİ

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA İKTİSADI ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadir EKİCİ tarafından hazırlanan "Dengesiz Bölgesel Kalkınma Stratejileri Perspektifiyle Antalya'da Konaklama İşletmelerinin Kuruluşu ve İş Piyasasına Etkileri" Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 03.04.2019, Çarşamba günü saat 13:00 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *Kabulüne **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç.Dr. Murat ÇİFTÇİ	Kabul edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi İskender GÜNEŞ	Kabul edilmesine	
Doç.Dr. Ayhan UÇAK	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10243431
Yazar Adı / Soyadı	KADİR EKİCİ
T.C.Kimlik No	19696495076
Telefon	5413765387
E-Posta	gmkadir.ekici@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	DENGESİZ BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİLERİ PERSPEKTİFİYLE ANTALYA'DA KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN KURULUŞU VE İŞ PİYASASINA ETKİLERİ
Tezin Tercümesi	Establishment of Accomodation Enterprises in Antalya and Their Impact on the Job Markets within the Unbalanced Regional Development Policies
Konu	Turizm = Tourism
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Çalışma İktisadı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	120
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. MURAT ÇİFTÇİ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Çalışma iktisadı, bölge planlama, bölgesel kalkınma, konaklama işletmeciliği, iş(gücü) piyasası.

07.04.2019

İmza: .....

Tezin Adı: Dengesiz Bölgesel Kalkınma Stratejileri Perspektifiyle Antalya'da Konaklama İşletmelerinin Kuruluşu ve İş Piyasasına Etkileri

Hazırlayan: Kadir EKİCİ

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörü, istikrarlı gelişimiyle büyüme ve kalkınmayı destekleyen lokomotif sektörler arasında gösterilmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada genel bir sektörel artış yaşanmıştır. Tarım sektörünün ekonomideki ağırlığının azaldığı gelişmekte olan ülkelerde, mevcut ekonomik dalgalanmalar ve dış ticaret açığı gibi sorunlar karşısında turizm sektöründe istikrarlı büyüme başarısının sağlandığı görülmektedir. Türkiye'de de dünyada eş dönemde turizm sektörüne yönelik ilgi devlet nezdinde artmıştır. Ancak sektöre yönelik sistemli destek politikalarının uygulanması, planlı kalkınma döneminde gerçekleşmiştir. Dengesiz bölgesel kalkınma politikalarından büyüme kutupları yaklaşımının hakim olduğu bu dönemde, turizm sektöründe Antalya gelişme bölgesi olarak belirlenmiştir. Ancak uygulanan teşvik politikalarının etkisi, 1980 sonrasında görülmeye başlanmıştır. Bu durum, turizm sektörünün iki ana alt grubundan birisi olan konaklama işletmeciliğinde yatak arzında ve işkolundaki istihdam artışıyla gözlemlenmiştir. 1961-2016 yılları arasında turizm belgeli tesislerdeki yatak arzında ülke bütününde 77 katlık artış karşısında Antalya'da 1.244 katlık artış yaşanmıştır. Uzmanlaşma katsayı değerlerinin de gösterdiği gibi konaklama işletmeciliğinde bölgesel uzmanlaşmanın gerçekleştiği zaman aralığıysa 1985-1990 yılları arasıdır. O günden bugüne kadar geçen süreçte konaklama işletmeciliği işkolu ve bağlı alt faaliyet alanlarında bölgesel tam uzmanlaşmanın istikrarıyla karşılaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çalışma iktisadı, bölge planlama, bölgesel kalkınma, konaklama işletmeciliği, iş(gücü) piyasası.

Title of the thesis: Establishment of Accomodation Enterprises in Antalya and Their Impact on the Job Markets within the Unbalanced Regional Development Policies

Prepared by: Kadir EKİCİ

ABSTRACT

Tourism industry in developing countries is shown as one of the locomotive sectors which supports growth and development. Especially after World War II, there has been a general sectoral increase worldwide. In developing countries, where the agricultural sector's weight in the economy has declined, it is observed that there is a steady growth success in the face of current economic fluctuations and foreign trade defict. The government has shown an interest in the tourism industry in Turkey as well, simultaneously with the world. However, systematic incentive policies for the tourism industry have been implemented during the planned development period, which was dominated by the polar growth approach, one of the unbalanced regional development policies, and Antalya was chosen as the development region for the tourism industry. However, the effects of incentive policies became discernible after 1980, prevailingly with an increase in bed supply and employment in the accommodation management –one of the two main sub- groups in the tourism industry. Between 1961 and 2016, there has been a 1,244- fold increase in the number of beds in certified touristic facilities in Antalya while it increased 77-fold across the country. As the specialization coefficient values show that the time period of the regional specialization of accommodation management is between 1985-1990. Since then, the stabilization of regional full specialization is actualised in accommodation management and business line of related subactivities.

Keywords: Labour economics, regional planning, regional development, accommodation businesses, labour market.

ÖN SÖZ

Turizm sektörü her geçen gün artan önemiyle kalkınmanın itici sektörleri arasında ön plana çıkmaktadır. Doğrudan ve dolaylı istihdam olanakları yaratması da çalışma ekonomisi alanı açısından ayrıca dikkat çeken özelliğini oluşturmaktadır. Üç ana bölümden oluşan bu tez çalışmasında ilk bölümde kavramsal ve kuramsal çerçevenin aktarımı gerçekleştirilmiştir. İkinci bölümde bölgesel kalkınma ve iş piyasası bağlamında Antalya'da konaklama işletmelerindeki istihdamın dönemsel gelişiminin aktarımı, ülke bütünüyle mukayeseli olarak yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümdeyse Antalya'da turizm sektöründeki istihdama göre uzmanlaşma düzeyi, mukayeseli olarak gerçekleştirilmiştir.

Tez çalışmasının nihayete ermesi, ders aşamasıyla birlikte yedi yıl gibi oldukça uzun ve sabır gerektiren bir süreç neticesinde gerçekleşebilmiştir. Bu süreçte akademik katkılarından dolayı bölüm başkanımız Prof.Dr. Ayhan GENÇLER'in şahsında tüm bölüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Özellikle tez çalışmasının her aşamasında yoğun katkısı bulunan danışman hocam Doç.Dr. Murat ÇİFTÇİ'ye de destekleri için teşekkürlerimi sunarım. Elbette bu tez çalışmasından benim dışımda kimse sorumlu değildir. Tüm akademik etik ilkelere uygun hazırladığımı beyan ederim. Yoğun ve uzun süren tez çalışmam esnasında manevi desteklerinden dolayı anneme, babama ve değerli eşim Nuray EKİCİ ve kızım İlknur Sare EKİCİ'ye şükranlarımı sunarım. Çalışmamı da, anneme, babama, değerli eşime ve kızıma ithaf ediyorum.

Kadir EKİCİ

Edirne – 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**
RESİMLER LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR ..... **xi**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **4**
1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE **4**
1.1. Kalkınma ve İlişkili Kavramlar **4**
1.1.1. Kalkınma Kavramı 4
1.1.2. Bölgesel Kalkınma Kavramı 6
1.1.3. İktisadi Kalkınma Kavramı 6
1.1.4. Beşeri Kalkınma Kavramı 8
1.1.5. Sosyal Kalkınma Kavramı 9
1.1.6. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı 11
1.2. Bölgeyle İlişkili Kavramlar ve Ayrımlar **14**
1.2.1. Bölge Kavramı 14
1.2.2. Bölgesel Ayrımlar 15
1.2.3. Bölgesel Dengesizlikler 16
1.2.4. Dengeli Bölgesel Kalkınma 20
1.2.5. Dengesiz Bölgesel Kalkınma 21
1.3. Temel Bölgesel Kalkınma Kuramları **22**
1.3.1. Dengeli Kalkınma Kuramları 23
1.3.2. Dengesiz Kalkınma Kuramları 24
1.3.3. İçsel Büyümeye Dayalı Kalkınma Kuramları 25
1.4. İş(gücü) Piyasaları **25**
1.4.1. İşgücü Kavramı ve Yapısı 25
1.4.2. İş(gücü) Piyasası Türleri 27
1.4.3. İstihdam Kavramı 27

1.4.4. İşsizlik Kavramı 28
İKİNCİ BÖLÜM 30
2. BÖLGESEL KALKINMA, İŞ PİYASALARI, KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİ: TÜRKİYE VE ANTALYA'DA ZAMANSAL GELİŞİM .. 30
2.1. Bölgesel Kalkınma: Türkiye ve Antalya'daki Gelişim 30
2.1.1. Planlı Kalkınma Öncesi Dönem (1923-1963) 30
2.1.2. Planlı Kalkınma Dönemi (1963-1980) 34
2.1.3. 1980'den Günümüze Gelişim (Türkiye ve Antalya) 36
2.2. Turizm ve Konaklama İşletmeciliği: Türkiye ve Antalya'daki Gelişim .. 40
2.2.1. Planlı Kalkınma Öncesi Dönem (1923-1963) 40
2.2.2. Planlı Kalkınma Dönemi (1963-1980) 46
2.2.3. Turizm ve Konaklama İşletmeciliği: Türkiye ve Antalya 1980'den Günümüze Gelişim 48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 52
3. ANTALYA'DA KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİNİN ANALİZİ 52
3.1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları 52
3.2. Veri Tasarımı, Yöntem ve Literatür 53
3.3. Bulgular 57
3.3.1. Antalya'da Yatak Arzına İlişkin Zamansal Gelişim Bulguları 57
3.3.2. Antalya İş Piyasasında Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma Gelişimi Bulguları 62
3.4. Tartışma 72
SONUÇ VE ÖNERİLER 77
KAYNAKLAR 80
EKLER 97
Ek 1. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1970) 97
Ek 2. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1975) 98
Ek 3. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1980) 99
Ek 4. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1985) 100

Ek 5. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1990) 101

Ek 6. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (2000) 102

Ek 7. 18'li Ekonomik Faaliyet Sınıflandırmasına Göre Antalya ve Türkiye'de Konaklama İşletmeciliği, Tarım, Tarım Dışı ve Toplam İstihdam, 2011..... 103

Ek 8. İllere Göre Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında 4-1/a Kapsamında Sigortalı İstihdam (2016) 104

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1:Türkiye'de Turizm Sektöründe İstihdam (Bin Kişi) 49
Tablo 2: 1961'de Turizm Tesisi, Oda, Yatak ve Ziyaretçi Sayıları..... 58
Tablo 3: 1976'da Antalya'da İşletme ve Kuruluş Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı 58
Tablo 4: 1990'da Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı 59
Tablo 5: 2000'de Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı 59
Tablo 6: 2011'de Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı 60
Tablo 7: 2016'da Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı 61
Tablo 8: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1970) 63
Tablo 9: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1970) 63
Tablo 10: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1975) 64
Tablo 11: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1975) 64
Tablo12: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1980) 65
Tablo 13: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1980) 65
Tablo 14: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1985) 66
Tablo 15: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1985) 66
Tablo 16: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1990) 67
Tablo 17: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1990) 67
Tablo 18: Antalya'da Konaklama İşletmeleri İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (2000) 68
Tablo 19: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (2000) 68
Tablo 20: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (2011) 68

Tablo 21: 4-1/a'lı İstihdam İçinde Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında Bölgesel Uzmanlaşma (2016) 71
Tablo 22: 4-1/a'lı İstihdam İçinde Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında Bölgesel Yüksek Uzmanlaşma ve Uzmanlaşma Başlangıcında Olan İller (2016) 72
Ek Tablo 23: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1970) 97
Ek Tablo 24: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1975) 98
Ek Tablo 25: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1980) 99
Ek Tablo 26: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1985) 100
Ek Tablo 27: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1990) 101
Ek Tablo 28: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) İş veya Meslekler (2000) 102
Ek Tablo 29: 18'li Ekonomik Faaliyet Sınıflandırmasına Göre Antalya ve Türkiye'de Konaklama İşletmeciliği, Tarım, Tarım Dışı ve Toplam İstihdam, 2011 103
Ek Tablo 30: İllere Göre Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında 4-1/a Kapsamında Sigortalı İstihdam (2016) 104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Turizm Belgeli Yatak Arzının Antalya ve Türkiye'de Uzun Dönemli Gelişimi (1961=100, 1961-2016)..... 61
Şekil 2: Turizm Belgeli Yatak Arzında Antalya'nın Türkiye Bütünü İçinde Ağırlığında Yaşanan Uzun Dönemli Gelişim (%, 1961-2016)..... 62
Şekil 3: Antalya'da Tarım Sektörü ve Konaklama İşletmeciliği İşkolundaki İstihdama Dayalı Bölgesel Uzmanlaşma Düzeylerinin Karşılaştırılması (1970-2011) 69

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: 1950'li Yıllarda Konyaaltı Sahilinde Bulunan Obalar 44
Resim 2: 1970'li Yıllarda Konyaaltı Sahilinde Bulunan Obalar 45
Resim 3: Antalya Tophane Parkı'nda 1958 Yılında Turizm Amaçlı Açılan İlk Otel; Otel Teras 45

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ANSİAD : Antalya Sanayici ve İşadamları Derneği

Bkz. : Bakınız

BYKP : Beş yıllık kalkınma planı

C. : Cilt

ÇSGB : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü

DOKAP : Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

EURADA : European Association of Development Agencies

FAO : Food and Agriculture Organization

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

GEKA : Güney Ege Kalkınma Ajansı

GSMH : Gayri safi milli hasıla

GSYİH : Gayrisafi yurt içi hasıla

İİBF : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ILO : International Labour Organization

İŞKUR : Türkiye İş Kurumu

KDV : Katma değer vergisi

KOBİ : Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler

md. : Madde

No. : Number

ÖTV : Özel tüketim vergisi

pp.	: Paper page
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TL	: Türk lirası
TSKB	: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
Vd.	: Ve diğerleri
Vol.	: Volume
ZBK	: Zonguldak – Bartın – Kastamonu Bölgesel Gelişme Projesi
%	: Yüzde

GİRİŞ

Turizm sektörü II. Dünya Savaşı'ndan bu yana bütün dünyada süratli ve istikrarlı bir büyüme performansı gösteren sektörlerden birisini teşkil etmiştir. 1,1 milyar insanın uluslararası turistik faaliyetlerde bulunduğu günümüz dünyasında her on bir kişiden birisinin turizm sektöründe istihdam oluşu, sektörün önemini ortaya koyan önemli ağırlığını göstermektedir. Yapılan tahminlere göre sadece uluslararası turistik faaliyetlerde bulunanların sayısının 2030'a kadar 1,8 milyar kişiye çıkacak olması, dünya ekonomisi açısından önümüzdeki yıllarda da turizm sektörünün mevcut ağırlıklı yerini ve önemini artırarak koruyacağını desteklemektedir.

Küresel ölçekte deniz-kum-güneşe dayanan gezi-eğlence amaçlı kitle turizminin popülaritesindeki artış, özellikle doğal güzelliklere sahip gelişmekte olan ülkeler için turizm sektörünün bir kalkınma aracı olarak aktif şekilde kullanımını da beraberinde getirmiştir. Krizlerden etkilenmeyen, etkilense dahi sınırlı etkilenmenin olduğu bu sektör içerisinde konaklama işletmeciliği, seyahat işletmeciliğiyle beraber iki ana sektör grubundan birisini teşkil etmektedir. Sektör içerisinde esas ağırlıklı paya sahip olan da konaklama işletmeciliğidir. Neticede konaklanacak nitelikli tesisin olmaması durumunda turistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi de olanaksızlaşacaktır. Özellikle son yıllarda her şey dahil olarak oluşturulan paketlere göre şekillenen turistik faaliyetler, tesis doluluk oranlarını artırmanın yanı sıra, konaklama işletmeciliği ile yakından ilişkili yiyecek-içecek hizmetleri ve eğlence dinlence faaliyetlerinin de konaklama işletmeciliği altında toplanmasını beraberinde getirmiştir.

Turizmin Türkiye gündemine girmesi, dünya bütünüyle eş döneme denk gelmekte olup, 1940'lardan itibaren bir kamusal algının oluşmaya başladığı savunulabilir. Ancak sistematik devlet politikası uygulamalarıyla sektörün geliştirilmesine yönelik kamu kaynaklı çabanın, planlı kalkınma döneminde başladığı görülmektedir. Dönemin kalkınma teorisinde popüler olan dengesiz kalkınma kapsamında büyüme kutupları yaklaşımının etkisiyle, ülke bütününde turizm ve özellikle de konaklama işletmeciliğinde ülke sathına yayılım tercih edilmeyip, kutup

özelliği gösterecek merkezlerin seçişinden hareket edilmiştir. Bu kapsamda da turizm kutbu için büyüme merkezi olarak Antalya'nın tespiti söz konusu olmuştur.

Büyüme kutuplarına göre Antalya'nın turizm kutbunda büyüme merkezi olarak tespitine karşılık, uzun yıllar boyunca konaklama işletmeciliğinde Türkiye bütününden ayrışarak bir merkez özelliğine bürünmesi mümkün olamamıştır. Uzun bir süreç sonrasında başarıya ulaşılması söz konusudur. Bu çalışmanın amaçlarının başında da dengesiz kalkınma stratejileri kapsamında büyüme kutuplarından birisi olarak tespit edilen konaklama işletmeciliğinde büyüme merkezi konumundaki Antalya'da, söz konusu stratejinin başlatılmasından ne kadarlık bir süre sonrasında başarıya ulaşıldığı ve istihdam üzerindeki yansımalarının tespiti yer almaktadır.

Tez çalışması üç ana bölümden oluşmakta olup ilk iki ana bölümde teorik yazın, üçüncü ve son ana bölümde ise istatistik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Buna göre "Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve" başlığını taşıyan ilk ana bölüm, dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda kalkınma ve ilişkili olan kavramların açıklanmasıyla çalışmaya başlanmıştır. İkinci kısımda bölge ve bölgeyle ilişkili kavramlarla birlikte bölgesel kalkınma ayrımlarına yer verilmiştir. Üçüncü kısımda bölgeye ilişkin temel kuramların aktarımında bulunulmuş ve dördüncü kısımda iş piyasalarına yönelik temel kavramlara değinilmiştir.

Tez çalışmasının "Bölgesel Kalkınma, İş Piyasaları, Turizm: Türkiye ve Antalya'da Zamansal Gelişim" başlığını taşıyan ikinci bölümüyse üç kısıma ayrılmıştır. İlk kısımda Türkiye bütünü ve Antalya özelinde bölgesel kalkınmanın uzun dönemli gelişiminin ana hatlarının ortaya koyulmasına odaklanılmıştır. İkinci kısımdaysa bu defa Türkiye bütünü ve Antalya özelinde iş piyasalarının uzun dönemli gelişimi incelenmiştir. Üçüncü ve son kısımdaysa konaklama işletmeciliğinin Türkiye bütünü ve Antalya özelindeki uzun dönemli gelişiminin aktarımı gerçekleştirilmiştir.

Üç ana bölümden üçüncüsünü oluşturan "Antalya'da Konaklama İşletmeciliğinin Analizi" başlıklı son bölüm, dört kısımdan oluşturulmuştur. İlk kısımda yapılan analizin amacı, önemi ve kısıtlarının aktarımında bulunulmuştur.

İkinci kısımdaysa analizde kullanılan verilerin tasarımı, yöntem ve ilgili literatürün sunumu gerçekleştirilmiştir. Üçüncü kısımda yatak arzı ve istihdamın Antalya'daki bölgesel uzmanlaşma düzeyinin uzun dönemli gelişimlerinin istatistiksel yöntemlerle analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur. Dördüncü ve son kısımdaysa elde edilen bulguların öncül çalışmalar ve konuyla ilişkili literatürle mukayese edilmesiyle yapılandırılan tartışma gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kalkınma ve İlişkili Kavramlar

Bu kısımda kalkınma kavramı ve kalkınma kavramıyla ilişkili olan bölgesel kalkınma, iktisadi kalkınma, beşeri kalkınma, sosyal kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının anlamsal aktarımları gerçekleştirilmiştir.

1.1.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma ile ilgili olarak net bir tanımlama yapılamamakta olup, bunda özellikle sosyal değişim ve gelişim süreçlerinde homojenliğin bulunmaması etkili olmaktadır. Sosyal değişim süreçlerinde sebep ve sonuçları inceleyen ekonomist, sosyolog ve tarihçiler de kalkınma kavramına farklı anlamlar yüklemektedirler. Dolayısıyla bilim disiplinlerine göre ve ülke – toplum – dönem farklılaşmasına göre kalkınma kavramı farklılaşmaktadır (Yavilioğlu, 2002: 60).

Kalkınma konusunda tanımlama yapmanın zorluğu karşısında, genel olarak büyüme ile kalkınma kavramlarının karşılaştırılmasından hareket edilmesi sıkça tercih edilmektedir. Buna göre kalkınma sadece üretim hacmi ve kişi başına düşen gelir seviyelerindeki artış ya da azalış olarak tanımlanmamakta olup, kalkınma kavramından aynı zamanda sosyoekonomik ve kültürel yapıda gerçekleşen gelişim ve değişim de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tanımlama yapılırken sosyal, ekonomik, kültürel, politik ve hatta psikolojik faktörler de göz önünde bulundurulmaktadır (Ildırar, 2004: 5).

Oaakley ve Garforth kalkınma kavramını mevcut olan şartlardan ya da içinde bulunan bir önceki noktadan harekete geçerek değişimsel bir süreç içine girmeyi öneren aktif bir kavram olarak ele almış ve aynı zamanda kalkınma sürecinin toplumları değiştirmek, kırsal genişlemeye katkıda bulunmak, değişimin çevresini ve hızını etkilemek adına belirli yönlerden toplumun gelişimini sağlamayı hedeflediğini

dile getirmiştir (Oakley ve Garforth, 1985: 1). Bir başka görüşe göre ise kalkınma kavramı kişi başına düşen ulusal geliri yükseltmek, bu amaç doğrultusunda ihtiyaç duyulan sermaye birikimini oluşturmak ve toplumun yaşam kalitesini ve refah seviyesini ileriye taşımak adına mevcut sosyo-ekonomik yapıyı güçlendirecek değişikleri ele almaktır (Saraçoğlu, 1992: 17).

Kalkınmanın tanımını yapmaktaki zorluğun mukayeselere gidilmesine yol açması sebebiyle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kapsamında da konu ele alınabilmektedir. Düalist iktisatçılardan Lewis 20. yüzyılın ortasında gerçekleştirdiği çalışmasında kalkınmış-kalkınmakta olan (gelişmiş-gelişmekte olan) ülkelerdeki ekonomik yapı farklılığına odaklanmıştır. Buna göre kalkınmakta olan ülkelerde tarıma dayanan geniş bir geleneksel ekonomi mevcutken modern kapitalist sektörlerin ağırlığı ekonomide son derece sığ kalmaktadır. Buna ek olarak geleneksel sektörde verimli olmayan geniş bir insan gücü kaynağı da iş piyasasında aktif olarak yer alamamaktadır (Ghose, 2010: 41). Özetle sanayileşme beraberinde kalkınmayı getirmekte, ilk olarak tarımdan sanayiye geçiş gerçekleşmekte, sonrasındaysa basit teknolojili emek yoğun üretimden ileri teknoloji kullanımının gerçekleştiği sermaye yoğun üretime geçilerek kalkınma sağlanmaktadır. Dolayısıyla kalkınma niceliksel değil, niteliksel bir karaktere sahip bulunmaktadır (Gündüz, 2006: 67-68). Niceliksel kısım büyümeyi ifade ederken niteliksel kısım kalkınmayı tanımlamaktadır. Bu noktada da kalkınma ve büyüme arasındaki farklılığı beş başlık altında incelemek mümkündür (Ildırar, 2004: 6):

- Kalkınmada büyümeden farklı olarak kendi kendini besleyen sürdürülebilirlik esası mevcuttur.
- Kalkınmada hem üretim kalıplarında hem de tüketim kalıplarında yapısal bir değişimin olması gereklidir.
- Büyümeden farklı olarak kalkınmada teknolojik gelişmenin olması beklenir.
- Kalkınma, büyümenin aksine sosyal, politik ve kurumsal modernizasyonu yapısı gereği içinde barındırmaktadır.

- Kalkınma aynı zamanda beşeri, yani insani koşullarda ilerlemeyi zorunlu kılmaktadır.

1.1.2. Bölgesel Kalkınma Kavramı

Ülke kalkınması ile bölgesel bazlı kalkınma birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır. Bölgesel kalkınmanın gerçekleşmediği yerlerde tam anlamıyla kalkınmadan söz etmek mümkün olamamaktadır. Bölgesel kalkınmanın amacı bölge içerisinde bulunan yerlerin diğer illerle arasındaki ekonomik farkın giderilmesini sağlamak ve sürekli hale getirmektir. Coğrafi konumu itibariyle bazı dezavantajları olan ülkemizde Osmanlı'nın son zamanlarında Anadolu halkı ekonomik olarak çökmüş ve bu sıkıntılı dönemlerde tarım dışındaki pek çok ekonomik faaliyet azınlıkların eliyle yürütülmüştür (Gündüz, 2006: 100-102, 153-154). İzmir İktisat Kongresi'nde bölgesel dengesizliğe karşı bir önlem alınmamıştır (Dinler, 2012:176). Ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak değerlendirilen bölgesel kalkınma, bölgede iş imkanlarının artırılması, bölgede yaşayan insanların refah düzeyinin iyileştirilmesi, bölgeye yapılacak olan yatırım hacminin artırılması ve bu bağlamda teşviklerin artırılması, yaşam standartlarının yükseltilmesini ifade etmektedir. Bir süreç olarak ise endüstri ve sanayinin teşvikler ve diğer destek programları ile desteklenmesi, bölge altyapısının iyileştirilmesi ve emek piyasalarının geliştirilmesi olarak da algılanmaktadır (Gültekin ve Sönmez, 2017: 88). Sanayi ve endüstrinin belirli bölgelerde yoğunlaştırılması bölgesel kalkınmada bölgeler arası eşitsizliğin en büyük sorunudur. Sanayinin belirli bir bölge yerine tüm bölgelere eşit ve dengeli bir şekilde dağıtılması bölgeler arası farklılıkları, dengesizlikleri ve geri kalmışlığı önemli ölçüde ortadan kaldıracaktır. Bölgesel kalkınmada insanların sanayi ve endüstrinin yoğun olduğu bölgelere göç etmesi gibi durumları da ortadan kaldıracaktır (Sevinç, 2011: 41; Kaya, 2008: 24).

1.1.3. İktisadi Kalkınma Kavramı

Tek bir tanım üzerinden hareketle ekonomik kalkınmayı anlatmaya çalışmak tüm yönleriyle ekonomik kalkınmayı ifade etmede yetersiz kalır. Ekonomik kalkınma amaçlar bakımından tanımlanabilir. Bu amaçlar en yaygın şekilde

zenginliğin oluşumuna katkıda bulunmak, yaşam standartlarını ileriye taşımak ve mesleklerin oluşumuna zemin hazırlamaktır. Ekonomik kalkınmayı toplumun ekonomik açıdan zenginliğini çoğaltan bir yeniden oluşum ve diğer yandan büyümeyi etkileyen bir süreç olarak ele almak da mümkündür. Ekonomik kalkınma en yaygın kanıya göre üç ana alanı kapsar:

1- Yüksek işsizliğin kontrol altına alınması, enflasyonun kontrolü ve ekonomik büyümede sürekliliğin sağlanması hükümetin üstlendiği politikalar arasındadır.
2- Politikalar ve programlar otoyollar inşa etmeyi, parkları yönetmeyi ve zor durumda olanlara tıbbi ilaçlara ulaşma imkanı sunmayı kapsar.
3- Politikalar ve programlar açıkça iş şartlarını kendine özgü gayretlerle iyileştirmeyi, iş finansını, pazarlamayı, çevrenin gelişimini, işin korunmasını ve işin gelişmesini, teknoloji transferini, gerçek varlık gelişimini ve diğerlerini sağlamayı kapsar.

Ekonomik kalkınmanın ulaşmak istediği nokta topluma iş imkanları sunmak, mevcut iş imkanlarını korumak, yaşam koşullarını olumlu yönde geliştirmek ve vergi gelirlerinde artış elde etmektir. Ekonomik kalkınmanın tek bir tanımı olmadığından tek bir strateji, politika ya da ekonomik kalkınmayı sağlayacak başarılı bir program mevcut değildir. Topluluklar bulundukları coğrafyalarıyla ve politik güçlü ve zayıf yönleriyle birbirine benzememektedir. Her toplumun bu sebeple kendisine özgü ekonomik gelişme koşulları olacaktır (The International Economic Development Council's Economic Development Reference Guide, 2008: 3).

İktisadi kalkınma, iktisadi büyümenin aksine niteliksel bir olgu özelliği göstermekte olup, yapısal bir değişim sürecini bünyesinde barındırmaktadır (Henry, 1987: 68). Ancak çoğu zaman iktisadi büyümenin niceliksel gelişimiyle iktisadi kalkınma süreçlerinin eşanlamlı olduğu varsayılmaktadır (Brinkman, 1995: 1171). 1970'lere kadar kavram olarak kalkınma sadece ekonomik boyutuyla ele alınmış olup genellikle iktisadi büyümeyi ifade eden GSMH ile ölçülerek parasal değerlerle hesaplanmıştır (Çiftçi, 2011: 26). Genellikle iktisadi kalkınmayla iktisadi büyüme

eşanlı olarak gerçekleşseler de söz konusu eşanlılık bu iki kavramın aynı oldukları anlamına gelmemektedir (Flammang, 1979: 50).

İktisadi kalkınma, iktisadi büyümeyi de kapsarken iktisadi büyümeye ilaveten gelir dağılımındaki adaletsizliklerin hafifletilmesinden işsizliğin azaltılmasına, iktisadi ve sosyal kurumların modernleştirilmesine kadar geniş bir kapsam alanına sahiptir (Özel, 2012: 64). Yapısal değişiklikleri bünyesinde barındırması gereken iktisadi kalkınmada negatif büyümenin pozitife, düşük gelirin de yükseğe çevrilmesi gerekmekte olup, bu yapısal dönüşümün sağlanmasında ise işgücü verimliliğinin artırılması, emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçiş gibi etkenlerin oluşumu ihtiyacıyla karşılaşılmaktadır. Yeni bir iktisadi yapıya dönüşümün sağlanması ise beraberinde çok boyutlu değişikliklerin varlığını gerektirmektedir. Örneğin işgücünün yeni yapıya uyumlu olması, hatta tutum ve davranışlarda dahi değişimin olması beklenmektedir (Özgüven, 1988: 99-101).

Sonuç olarak bireylerin kendisini, toplumların ve şirketlerin sahip oldukları imkanları gerçekleştirerek kapasite artırımına gitmesi, ekonomik kalkınmanın bir göstergesidir. Ekonomik ilerleme, refah ve yaşam kalitesini artırarak devamlılığını sağlamak adına yenilik, daha uygun maliyet, mal ve hizmetler açısından gerekli olan üretim ve dağıtım unsurlarını daha az kullanarak bu amacı gerçekleştirmektir. Ekonomik kalkınmanın riske toleranslı olması, şeffaf bir yapıda bulunması, değişimi hoş karşılamasının yanında özel sektör ve halk arasında karşılıklı amaçlara yönelik güven tesis eden bir çizgide olması gereklidir. Geleceğimizi garanti altına almak ve ekonomik açıdan büyümeyi sağlayabilmek adına ekonomik kalkınma gerekli olan koşulları oluşturmak durumundadır (Feldman, Hadjimichael, Lauren, Lanahan, Kemeny, 2016: 10).

1.1.4. Beşeri Kalkınma Kavramı

Beşeri kalkınma, içerisinde insan unsurunu barındıran bir kavramdır. Aynı zamanda işgücü altyapısını da ifade eden bir kavram olan beşeri kalkınma sosyoekonomik alanda girişimcilik, yöneticilik, eğitimcilik, uzmanlaşmış işgücü, planlama ve ekonomi politikası alanındaki fonksiyonları içerisinde barındırmaktadır.

Bu fonksiyonların gelişim sürecinde daha kalifiye insan gücü ile gerçekleştirilmesi sosyal bütünleşmenin sağlanması noktasında olumlu bir etki yaratmaktadır. İşgücünün altyapısı eğitim – öğretim, araştırma ve uzmanlaşma süreçlerinde oluşturulur. Altyapısı oluşturulan işgücü ekonomik ilerlemeyi, üretimi ve üretkenliği etkileyen unsurların en başında gelmektedir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında doğal altyapısını tamamladığı ve bunu yaparken yatırımların önemli bir kısmını işgücü altyapısına ayırdığı görülmektedir (Gündüz ve Kaya, 2009: 57).

Ülkelerin gelişmişlik sıralama ve gruplamalarında kullanılan insani kalkınma endeksi, son zamanlarda yaygın bir gösterge konumuna erişmiştir. Bunun sebebiyse iktisadi ilerlemenin beşeri kalkınmadan güç almasıdır. İnsani kalkınma endeksinin dayanak aldığı üç gösterge söz konusudur. Bunlar bilginin göstergesi olarak okur – yazarlık ve okullaşma oranları, gelir açısından kişi başı gayri safi yurt içi hâsılanın satın alma yeterliliği, yaşam süresi için hayatta kalma beklentisi verileridir. Bu unsurlar dikkate alındığında bir ülkenin kalkınma endeksinin yükselmesi için insanı merkeze alan sosyal kalkınma anlayışının dikkate alınması ve bununla birlikte insan merkezli, yenilikçi, devam ettirilebilir kalkınma anlayışının olması ve kapsamlı kamu politikaları ile bunun başarılabilmesi gerekmektedir (Karataş ve Çankaya, 2010: 45).

1.1.5. Sosyal Kalkınma Kavramı

Ülkeler, nüfusunun refah ve mutluluğunu sağlamak için kaynakları verimli kullanmak durumundadır. Aksi takdirde sosyal olarak kalkınmanın tam anlamıyla sağlanması mümkün değildir. Bu amaca uygun olarak sosyal kalkınmanın tanımını yapmak gerekmektedir. Bu noktada sosyal kalkınmada ülkelerin sorumlu oldukları nüfusun yaşam koşullarını daha iyi hale getirmeleri için gerçekleştirdikleri hizmet faktörleri daha etkin olan kalkınma konularını içermektedir. Söz konusu konular sağlık, eğitim, şehirleşme, altyapı ve çevre sorunları gibi konulardır (Tolunay ve Akyol, 2006: 116-127). Bu sayılan alanlardan sağlıkta yapılan iyileştirmeler sosyal kalkınma açısından önemi azımsanamayacak derecededir. Kişi başına tüketilen kalori miktarı ile belirlenen beslenme programlarının ölüm oranına etkisinden dolayı

ortalama yaşam düzeyinin artması sonucu insanların daha uzun yaşam sürecinde sağlıklı olabilmeleri, kalkınmanın tam anlamıyla sağlanması açısından oldukça önemlidir (Çelik, 2006: 19-37).

Sosyal kalkınmanın konusu içerisinde yer alan çevre sorunları 20. yüzyılın sonlarında popülerlik kazanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlayan kalkınmadaki hareketliliğin çevreye verdiği zarar sonucunda 1970'li yıllarda daha belirgin bir şekilde görülmesi ile çevresel bir sorun teşkil ettiği ortaya çıkmıştır. Yaşanabilir alanların azalması kalkınmanın sosyal açıdan geri kalmasını beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreçte yaşanan bu olaylar, çevre ve kalkınma arasındaki bağın farkına varılmasına sebep olmuştur. Kalkınmanın devam etmesi ve çevrenin yaşanabilir halde kalmasını sağlamak için bu ikili ilişkinin dikkate alınması gerekmektedir (Kaypak, 2011: 30).

Çevre sorunları ve şehirleşme kapsamında kentsel dönüşümün sosyal kalkınma boyutu örnek olarak ele alınabilir. Buna göre Türkiye'de son zamanlarda üzerinde durulan ve faaliyet alanı haline gelmiş kentsel dönüşümle, nüfus artışının beraberinde getirdiği sorunların ortadan kaldırılıp, kent dokusunun tahrip olan ve yetersiz kalan kısımlarının düzeltilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede şehrin geri kalmış dokusunu, başka bir deyişle, çevresel ve altyapısal ihtiyaçlara göre şehrin geri kalmış kısımlarını yeniden biçimlendirme çabasıdır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm, refah ve yaşam kalitesini artırıcı güçlü kalkınmayı sağlamak için de büyük önem taşımaktadır (Akkar, 2006: 29-38).

Ülkemizde uygulanan beş yıllık kalkınma planlarındaki sosyal kalkınma hedefleri bölgeler arasındaki geri kalmışlığın önüne geçilmesine odaklanmaktadır. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği dengesiz dağılımın çeşitli sosyal ve ekonomik problemlere yol açtığı ortadır. Kalkınmanın tam anlamıyla gerçekleşmesini sağlamak için sosyal açıdan taşıdığı sorumlulukların yerine getirilmesi gerekmektedir (Arslan, 2005: 293).

1.1.6. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

1972'te İsveç'in başkenti Stockholm'de gerçekleştirilen Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda sürdürülebilir kalkınma kavramı ele alınmıştır. Yapılan konferans çevre ve kalkınma arasındaki ilişkiye daha fazla dikkat çekmek açısından önemlidir. Bunun yanında sürdürülebilir kalkınmanın yol gösteren asıl kalkınma olarak kesin bir şekilde kabul edilmesi Dünya ve Çevre Kalkınma Komisyonu'nun Bizim Geleceğimiz (Our Future) adlı raporunun 1987 yılında yayınlanmasına kadar mümkün olamamıştır. Ortaya konulan rapor ve sonrasında ele alınan sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, sürdürülebilirlik ve buna benzer konularla ilgili yapılan tartışmalar sonucunda 1990'lı yıllarda belirsiz anlamına rağmen büyük bir literatür ve konsept olarak oldukça sık kullanılan anlamını taşıyan '' buzzword '' kelimesi genel kabul görmüştür. Komisyon sürdürülebilir kalkınmayı "gelecek nesillerin imkanları yok edilmeden şimdiki nesillerin ihtiyaçlarının kalkınma ile buluşması" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama hemen hemen herkesin beğenisini kazanacak basit bir konsepttir (Lonergan, 1993: 336).

Popüler bir kavram olan sürdürülebilirlik genellikle bir kavramı pazarlamak amaçlı kullanılmasına karşın çoğu kişi tarafından yanlış bir biçimde ifade edilmekte ve kullanılmaktadır (Çelik, 2006: 20). Sürdürülebilir kalkınma kavramı, insan ihtiyaçlarını, sağlığını ve doğal dengeyi muhafaza ederek sürekli bir kalkınmanın sağlanması için imkanların rasyonel düşünce ile yönetimini gerçekleştirme ve gelecek kuşaklara yaşanabilir bir gelecek bırakma çabasıdır (Toprak, 2006: 146-149). Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987'de gerçekleştirilen toplantıda sürdürülebilir kalkınma en yaygın tanımını almıştır. Bu tanıma göre kalkınma; *"*Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanması''dır. Sürdürülebilirlik noktasında içinde yaşamış olduğumuz çevrenin insani ihtiyaçlarımızı büyük ölçüde etkilediğini dikkate almamız gereklidir. Bazıları ihtiyaç teriminden sadece yiyecek, içecek ve barınma gibi çok temel ihtiyaçları anlarken, bazıları sağlık hizmetleri sunumu ve sosyal güvenlik gibi durumları ve bazen araba, bulaşık makinesi ve televizyon gibi malları da ihtiyaç olarak algılamaktadırlar (Çelik, 2006: 20). Bu

hususlar dikkate alındığında gelişmekte olan dünyanın ihtiyaçlarını ve bununla birlikte Çin ve Hindistan gibi ülkelerdeki değişimi, ayrıca nükleer gelişimi yönünden İran'ın serbest bırakılmasını nasıl ele alacağımızın net cevapları olmamakla birlikte sürdürülebilirlik noktasında en azından bahsedilen hususların dikkate alınması önem arz etmektedir (Jeffery, 2006: 604-605). Sürdürülebilirlik, ülkeden ülkeye, kültürden kültüre ve insandan insana değişiklik göstermektedir. Bu farklılıklardan dolayı sürdürülebilirliğin sağlanması noktasında ortaya konulan stratejiler doğal bir netice olarak ülkeden ülkeye farklılıklar gösterecektir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının net bir tanımını ortaya koymanın güçlüğü yanında sürdürülebilir kalkınma geniş bir alanı kapsar ve literatür açısından bu alanlar içerisinde artan nüfus baskısı, gelişmekte olan ülkelerde büyüyen zenginlik ve davranışsal değişiklikler, küresel çapta ortaya çıkan çevre kirlilikleri ve güvenlik sorunları, toprak kayıpları ve yoksullukta görülen artışları kapsar (De Kruijf ve Van Vuuren, 1996: 5).

2006 yılında toplanan Avrupa Konseyi Göteborg raporunda sürdürülebilir kalkınmaya çözümler sunan, AB ülkelerine yönelik gözden geçirilmiş ve güncelleştirilmiş bir rapor yayımladı. Bu raporda sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesinin yolunun AB'nin uzun vadeli stratejilerinin tek ve kapsayıcı bir çözüm yolunun ortaya konulması ile mümkün olabileceği ifade edildi. Bu stratejinin temel prensibi hem bugünün hem de gelecek nesillerin yaşam standartlarını iyileştirecek eylemlere dayandırıldı. 2010 yılına kadar strateji tamamı çevresel odaklı olan 7 temel öncelikli alan ortaya koydu. Stratejide yer alan bu öncelikli alanlar (Tanrıverdi, 2009: 91):

1- İklim değişikliği ve temiz enerji
2- Sürdürülebilir ulaşım,
3- Sürdürülebilir üretim ve tüketim,
4- Halk sağlığı tehdidi,
5- Doğal kaynakların korunması ve yönetimi,
6- Sosyal bütünleşme (entegrasyon), nüfus ve göç,
7- Küresel açlığa karşı mücadele olarak ifade edilmektedir.

Çevremizde varlığını artırarak sürdüren motorlu araçların insan sağlığına ve çevresel kirliliğe neden olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumdan oluşan dezavantajı minimize etmek amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. Motorsuz taşıtların kullanımının özendirilmesi gibi önlemler alınmaktadır. Tüketim ve üretim açısından baktığımızda, gelecek nesillere iyi koşullarda yaşama şansını verebilmek için yenilenebilir enerji kullanımını artırmak, kaynakların daha etkin kullanımını sağlamak ve doğaya zarar verecek her türlü tüketim ya da üretim kaynaklı olasılıkların gözden geçirilip önlenmesine yönelik çalışmalar hedeflenmiştir (Tanrıverdi, 2009: 95-96).

Sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerine ulaşabilmesi açısından kavram üç farklı alanda değerlendirilmektedir. Bunlar; sosyal, çevresel ve ekonomik boyuttur.

Ekonomik Boyut: Kıt olan kaynakların ne şekilde değerlendirileceği ile ilgilidir. Ekonomik açıdan mal ve hizmetlerin üretiminde devamlılığı esas alarak üretimi gözeten, sektörel dengesizliklerin tarımsal ve endüstriyel üretim yapısını olumsuz etkileyebilecek unsurlarından sakınan, iç ve dış borçların kabul edilebilir düzeylerde devamlılığını sağlayan sürdürülebilir ekonomik bir sistemdir.

Sosyal Boyut: Merkeze insanı alır. Sosyal açıdan sosyal hizmetler kapsamında yer alan eğitim, sağlık gibi hizmetlerde yeterlilik ve eşit dağılım, politik sorumluluk ve katılım, cinsiyet eşitliği unsurlarını kapsayan sürdürülebilir sosyal bir sistemdir.

Çevresel Boyut: Fiziksel ve biyolojik sistemlerin dengeli bir yapıda bulunmasını öngörür. Burada istenilen şey değişen koşullara karşı ekosistemlerin uyumlu olmasının sağlanmasıdır. Çevresel açıdan sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yenilenebilir kaynak sistemlerine yer verilirken yenilenebilir kaynak niteliği taşımayanlardan ise en uygun biçimde yararlanmayı esas alan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda ekonomik kaynak sınıfında yer almayan biyolojik zenginlikler, iklimsel denge ve diğer ekosistem elemanları da koruma kapsamındadır (Tıraş, 2012: 60-61).

1.2. Bölgeyle İlişkili Kavramlar ve Ayrımlar

Bu kısımda bölge kavramı ve bölge kavramıyla ilişkili olan bölgesel ayrımlar, bölgesel dengesizlikler, dengeli bölgesel kalkınma ve dengesiz bölgesel kalkınma kavramlarının anlamsal aktarımları gerçekleştirilmiştir.

1.2.1. Bölge Kavramı

Bölge kelimesi anlamsal olarak Latince'den idare etmek, yönetmek anlamlarını içeren regere kelimesine kadar giden regio kelimesinden kökenini alır. Bölge kavramı bölgesel kalkınma açısından ekonomik gelişim aşamalarına katkıda bulunan yönetim politikalarını anlatırken tam olarak bu anlamıyla kullanılır. Bu noktada bölge konsepti yönetim bakımından en üst dereceden önemli olarak kabul edilir. Bir ülkenin yönetimsel bölümü denilince bölge kavramı anlaşılır. Tuscany İtalya'nın bir bölgesi olarak örnek gösterilebilir (Cooke ve Leydesdorff, 2006: 5).

Bölge kavramı üzerinde tam bir netlik yokken kuramcıların bazıları bölge kavramını bitişik coğrafik ve ekonomik mevcudiyet olarak ele alırken diğer araştırmacılar bunu daha belirgin farklılıklara dayandırmaktadır (Dawkins, 2003: 132). Bölge kavramının birçok anlam içermesi ve sınırlarının net bir şekilde belirlenememiş olması nedeniyle bölgelerin değerlendirmesinde ciddi güçlükler yaşanmaktadır (Ildırar, 2004: 8). Son yüzyılda yaşanılan dünya savaşlarından sonra devletin ekonomiye müdahalesinin artması sonucunda bölge ve bölgesel kalkınma kavramları önem kazanmıştır. Bölge kavramı, kentlerden daha büyük ancak ülke topraklarının bütününden daha küçük, içinde belirli özellikleri (ekonomik, sosyal, kültürel, vb.) barındıran ülke parçası olarak tanımlanabilir (Gündüz, 2006: 2). Bölgeleri tanımlayan en yaygın görüşlerden birisi Christaller ve Losh'a aittir. Christaller ve Losch'un merkezi yer teorisine göre şehirlerin merkezi yerlerini bölgeler oluşturur. Buna göre her bir bölgenin az sayıda düzenli geniş şehirleri ve fazla sayıda küçük daha az düzenli şehirleri vardır. Şehirde talep gören ürün çeşitliliği bir şehrin düzenini belirler. Şehirler daha gelişmiş yerlerden ürünler ithal ederken daha geride kalmış şehirlere ihracat yapar (Dawkins, 2003: 133).

1.2.2. Bölgesel Ayrımlar

İktisadi kalkınma açısından bölgeler çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Buna göre ekonomi açısından bölge kavramı, iki kategoriye ayrılmaktadır. Birincisi ekonomik açıdan bölgeler, ikincisi de ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre bölgeler şeklindedir (Ildırar, 2004: 8).

Ekonomik yapı açısından bölge çeşitleri;

1- Homojen (türdeş) bölge,
2- Polarize (kutuplaşma) bölge,
3- Plan (planlama amaçlı) bölge olmak üzere üç kısma ayrılır.

Homojen bölge, nitelikleri bakımından benzer özellikler taşıyan bölgedir. Bu bölgeler ekonomik işlevleri, gelir düzeyleri, coğrafi benzerliği, üretim faaliyetlerinin yakınlığı, vb. gibi kriterler bakımından ele alınmaktadır. Homojen bölgenin belirlenmesi, benzer özellikler gösteren yakın bölgelerin gruplaştırılması olarak da görülmektedir. Polarize bölge ise, bir bölgenin farklı bir bölge ile olan ilişkileri dikkate alınarak oluşturulan bir kavramdır. Başka bir ifade ile merkez ve merkezin çevresindeki alanları etkisi altına alması bakımından ortaya çıkmaktadır. Bunun bir göstergesi ise iktisadi açıdan daha ileri seviyede olan merkezin çekici bir özelliğe kavuşması olarak gösterilebilir. Son olarak da plan bölge, iktisadi kalkınma planlarının daha kolay ve uygulanması bakımından oluşturulmuş bölgeler olarak adlandırılmaktadır. Farklı bir ifade ile plan bölge, kalkınma planlarının hazırlanması, uygulanması ve ulusal kalkınmaya yardımcı olması için belirlenen bölgedir (Ildırar, 2004: 8–11).

Gelişmişlik açısından bölge çeşitleri, az gelişmiş bölge ve gelişmiş bölge olarak ikiye ayrılmaktadır. Az gelişmiş bölge, belirli bir zaman çerçevesinde sosyal ve ekonomik faktörler açısından farklı bölgelerle ve ülke bütünü ile karşılaştırıldığında iktisadi avantajları olmayan bölge olarak tanımlanmaktadır. Birçok alanda ülke bütününden geri kalmış bölge olarak da tanımlanabilir. Gelişmiş bölge ise, az gelişmişliğin aksine belirli bir zaman çerçevesinde sosyal ve ekonomik

faktörler açısından farklı bölge ve ülke bütünü ile karşılaştırıldığında iktisadi olarak daha ileride olan bölgeyi tanımlamaktadır. Gelişmiş bölgelerde refah düzeyi oldukça yüksek düzeyde olup, gelir düzeyinin yüksek oluşu nedeniyle yüksek tasarruf hacmine bağlı olarak yatırımların da yüksek olduğu bölgelerdir (Gündüz, 2006: 11–13).

1.2.3. Bölgesel Dengesizlikler

Bir ülkedeki bölgelerin kendi aralarında var olan sosyo-ekonomik farklılıklarının sonucu olarak oluşan dengesizliklerdir. Basit bir ifade ile bölgeler arasındaki her çeşit eşitsizlikten kaynaklanan dengesizliklerdir. Bu tanıma göre her ülkede az ya da çok söz konusu problemle karşılaşılması kaçınılmazdır. Dengesizlik kavramı, 1929'da ortaya çıkan Büyük Buhran ile önem kazanmış olup İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise engelleyici politikaların oluşumuyla karşılaşılmıştır. Esasen bölgesel dengesizlikleri Sanayi İnkılabıyla başlatmak da mümkündür. Çünkü Sanayi İnkılabının yaşandığı ülkelerde bu sorun oldukça yaygın hale gelmiştir. Bu dönemde ülkeler arasında ekonomik farklılıklar artarken ülke içindeki dengesizlikler de su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Gelişmiş yerlerin etrafında ekonomik ve sosyal hareketliliğin hızlı bir şekilde artması ve bu artış sonucunda bölgeler arasındaki dengesizliğin artması, gelişme göstergesinin koşulu haline gelmiş olduğunun da göstergesidir (Dinler, 2012: 96-98).

Türkiye nezdinde bölgesel dengesizlikler sanayileşme, illerin sosyo-ekonomik gelişme durumları, tarımsal alandaki gelişmeler, kentleşme oranları, nüfusun ekonomik faaliyet kolları bakımından ortaya çıkmıştır (Mutluer, 1999: 174-177).

Türkiye'de Sanayileşme Bakımından Ortaya Çıkan Bölgesel Dengesizlikler: 19. yüzyılda ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile birlikte ivme kazanan sanayileşme beraberinde getirmiş olduğu yeniliklerle birlikte ülkelerin sosyo-ekonomik çehresini değiştirmiş, siyasal ve benzeri alanlarda ülkeleri etkilemiştir. Günümüzde ulusal gelir içerisinde sanayi sektörünün payı ülkeler açısından sanayileşmede gelinen seviyeyi göstermektedir (Koç vd., 2018: 3).

Türkiye'de bölgesel dengesizlikleri ortaya çıkaran sebeplerin en başında gelen sanayileşme unsuruna bölgeler nezdinde baktığımızda ise Cumhuriyet'in ilk zamanlarından günümüzde kadar mevcut pozisyonunu koruduğu görülmektedir. 1927'deki verilere göre sanayileşme oranlarına bakıldığında Marmara Bölgesinin %29,7, Karadeniz Bölgesinin %17,2, Ege Bölgesinin %19, İç Anadolu Bölgesinin %13,2, Doğu Anadolu Bölgesinin %5,2 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin %7,6 oranında bir sanayileşme oranına sahip olduğu görülmektedir. Verilerin de ortaya koyduğu gibi Marmara Bölgesi sanayileşme oranında en önde yer almıştır.

1973 yılını verilerine göre ise 1927'den 1973'e kadar olan dönemde bu oranlarda değişim yaşanmış olmakla birlikte batı bölgeleri sanayileşmede en önde gelmeye devam etmiştir. Bu dönemde Marmara Bölgesi sanayileşmede %54,7 gibi yüksek bir orana ulaşırken Doğu Anadolu, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde az da olsa düşüşler yaşanarak sanayileşme oranları Ege Bölgesi için %15, Güneydoğu Anadolu Bölgesi için %2,1 ve Doğu Anadolu Bölgesi için bu oran %1,2 olmuştur (Mutluer, 1999: 174-175). 2000 yılında Marmara bölgesinde sanayileşme %50,4'e, 2001 yılında ise %52,4'e yükselmiştir. 2000'li yıllarda sanayileşme açısından en geri konumda bulunan Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin tesis payı 1927 yılına göre sırasıyla 3,9 ve 4,6 puan gerilemiştir. Diğer bölgelerden İç Anadolu bölgesinde 2001 yılında %14,1, Karadeniz bölgesinde %6,3, Ege bölgesinde %17,4, Akdeniz bölgesinde ise % 5,8 sanayileşme oranı bulunmaktadır (Eşiyok ve Sekmen, 2012: 17).

İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişme Durumlarına Göre Ortaya Çıkan Bölgesel Dengesizlikler: Ekonomik alanda görülen gelişmelerin eş zamanlı olarak her yerde başlaması beklenemez. Bir bölgedeki beklenmedik bir buluş, yeraltı kaynaklarının zenginliği, coğrafi konum gibi unsurlardan kaynaklanan gelişmeler ekonomik bir sıçramayı başlatarak o bölgeyi diğer bölgelere göre daha cazibe merkezi haline getirmektedir.

Dolayısıyla ülke içerisinde bazı bölgelerde oluşacak olan cazibe merkezleri kendi ekonomisini ortaya çıkaracak ve sonrasında sağlanacak istihdam sayesinde bölge halkının ekonomisine katkıda bulunacaktır (Dinler, 2012: 107). Türkiye'de bu

bağlamda bazı iller tarımda, bazı iller turizmde, bazı iller sanayide kendi cazibe merkezlerini oluşturmuşlardır. Örnek vermek gerekirse İstanbul sanayide lokomotif görevi görerek Marmara Bölgesi'nde pek çok şehri etkisi altına alarak çevre illerin ekonomilerini olumlu yönde etkilemiştir. Aynı şekilde Ankara sanayi yönünden İç Anadolu'nun çekim merkezi olurken İzmir ticarette Ege Bölgesinin en önde gelen ili olmuştur. Turizm ve tarım açısından gelişmişlik düzeylerine bakıldığında ise Antalya, Muğla, Aydın ve Balıkesir illeri ön plana çıkmaktadır. Söz konusu sektörlerin ekonomik getirilerinin farklı olması ve yaratmış olduğu istihdam olanakları farklı olduğundan gayri safi yurt içi hâsıladan kişi başına düşen gelir de farklılaşarak sosyo-ekonomik farklılıklar meydana gelmiştir. Ülkemizde oluşan bu bölgeler arası sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılmasına yönelik günümüzde GAP, DOKAP, ZBK gibi bazı projeler yürütülmektedir (Arslan, Demirel, 2010: 51-59; Kulaksız, 2008: 28-31).

Tarımsal Alanda Ortaya Çıkan Bölgesel Dengesizlikler: İnsanların temel gereksinimlerinin tamamına yakını tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin verimliliği ise iklimsel faktörlerin etkisi altındadır. Bu faktörler dikkate alındığında tarımsal ekonomi doğal çevre koşullarına bağlı olarak yapılmak durumundadır. Her ülkenin kendisine özgü coğrafi koşulları olduğundan her ülke coğrafik koşullarına uygun tarım politikaları belirlemektedir. Tarımsal üretim ülkelerin kalkınmasında etkili olduğu gibi bölgesel kalkınma faaliyetlerinde ekonomik anlamda oldukça önemli bir paya sahiptir. Türkiye'de bölgeler arasında iklim, yer şekilleri, yükseklik gibi bazı coğrafik ve jeolojik farklılıklar söz konusudur. Türkiye'de özellikle coğrafi etkenlerden dolayı batıdan doğuya gidildikçe, yer şekilleri ve iklimin dezavantajı belirginleşmektedir. Bu belirginleşen farklılıklar içerisinde en dezavantajlı durumda olan ise Doğu Anadolu Bölgesi'dir. Bölge toprakları oldukça uzun bir süre kar altında kalmakta, bu süre Sarıkamış'ta 153 güne çıkmaktadır. Uzun süren kış mevsiminin neticesi olarak soğuk iklime uyum sağlamış; ancak seyrek ve orman alt bitkileri açısından oldukça fakir ormanlar ortaya çıkmıştır. Bölge orman varlığı açısından fakir kalmakla birlikte toprakların büyük bir kısmı kış mevsiminin de etkisi ile tarım için pek elverişli değildir. İklimsel açıdan daha avantajlı olan ılıman bölgelerimizde ise tarımsal çeşitlilik ve üretim daha

fazladır. Bu tarz ılıman iklim ürünlerinin ise soğuk iklim koşullarında yetişebilme imkanı imkansıza yakındır. Fakat Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde son zamanlarda faaliyete geçirilen baraj yapımları, bölgenin iklimi üzerinde olumlu yönde etki yapmıştır. Bu olumlu etki özellikle Malatya ve Elazığ'da kendisini göstermiş ve bölge eskisinden daha fazla yağmur alırken karla örtülü gün sayısında ise azalma olmuştur. Bu sebeple bu iller kalkınmışlık noktasında bölgenin diğer illerine göre daha ileri bir seviyeye ulaşmıştır ve ileriki yıllarda bu değişimlerin etkilerini daha da göstermesi beklenmektedir (Gündüz, 2006: 100-101; Bilen, 2006: 263).

Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kolları Açısından Bölgesel Dengesizlikler: Bir ülkede aktif iş gücünün sektörel dağılımları o bölgenin gelişmişlik düzeyini ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin istihdam yapısına kısaca göz attığımızda 1985 yılı için tarımda çalışanlar açısından en önde gelen bölgelerimiz %75,7 ile Doğu Anadolu, %74,4 ile Karadeniz ve %70,8'lik bir oranla Güneydoğu Anadolu bölgemiz olmuştur. Bu oranlar Marmara Bölgesi'nde %33,7'ye kadar düşerken Ege Bölgesi'nde yaklaşık %59 olmuştur. Sanayi sektöründe çalışanlar incelendiğinde ise durum tarım sektöründe çalışanlara göre tam tersi bir durum vardır. Tarım sektöründe Türkiye ortalamasının altında kalan Marmara Bölgesi söz konusu sanayi sektörü olunca %27,2 ile Türkiye'nin en önde gelen bölgesi olmuştur. Ege Bölgesi %15,5 ile istatistiklerde yer alırken tarımda önde gelen bölgelerimizden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu oran %8,2 olurken Doğu Anadolu'da bu oran %5,1 olmuştur. Hizmetler sektöründe ise Marmara ve Ege bölgelerimiz belirli bir oranda istihdam imkanları sağlarken diğer bölgelerimizde bu oran oldukça sınırlı kalmıştır. Günümüze ilişkin son sektörel istihdam oranları incelendiğinde hizmetler sektörünün ağırlığı %55,4; sanayi sektörünün ağırlığı %19,9; inşaat sektörünün payı %7 ve tarım sektörünün payıysa %17,7 olarak gerçekleşmiştir (Mutluer, 1999: 177; Alkan, 2018: 2)

1.2.4. Dengeli Bölgesel Kalkınma

Ekonomik olarak büyüme ve kalkınma ülkelerin temel amaçlarındandır. Bu amaca ulaşılması için mevcut kaynakların rasyonel ve etkin kullanılması gerekmektedir. Merkezde yoğunlaşmış ekonomik ve sosyal faaliyetler, bölgeler arası dengesizliğin artışına neden olmaktadır. Bu soruna karşı da ülkeler dengeli bölgesel kalkınmaya önem vermeye başlamıştır (Kahraman, 2005: 275-294).

1960'lı yıllarda düzenli gerçekleştirilmeye başlanan teşvik sisteminin esas alındığı devlet destekli Keynesyen bölgesel politikalar birçok az gelişmiş ülkede gerçekleştirilerek istihdam ve geliri artırmaya yardımcı olmuştur. Ancak az gelişmiş ülke uygulamaları gelişmiş ülkelere kıyasla verimliliği artırmada tam anlamıyla başarılı olamamış konumdadır (Tutar ve Demiral, 2007: 65-83).

Uzun yıllardır dengeli bölgesel kalkınma kavramı gelişmiş ülkelerde üzerinde durulan bir konu haline gelmiş olup konuyla ilgili çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Özellikle Bölgesel Kalkınma Ajansları ile bölgesel dengeyi kurmak hedeflenmektedir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) bölgesel kalkınma ajanslarının görevini; sektörel ve genel kalkınma sorunlarını belirleyerek sorunların çözümüne yönelik olanakların ve alternatiflerin tespit edilerek kalkınmanın önünde engel olabilecek unsurların ortadan kalkmasını sağlayacak projeleri desteklemek olarak tanımlamıştır. Türkiye'de 17. yüzyıldan itibaren batılı devletlerin hammadde sağlamaya yönelik faaliyetleri doğrultusunda batı ve güney illerine doğru hızla artan eğilim, cumhuriyet sonrasında daha belirgin ve hızlı bir şekilde kendini göstermiştir. Bu göstergeler doğrultusunda, Doğu, İç Anadolu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinin diğer bölgelere oranla geri kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca sanayinin gelişmesi ile bölgeler arası dengesizlik daha da artmıştır. Bunun önüne geçmek amacıyla dengeli bölgesel kalkınma planları ile bölgeler arasındaki eşitsizliğin asgariye ineceği ve tam anlamıyla kalkınmanın sağlanacağı görüşü oluşmuştur (Kahraman, 2005: 275–294).

1.2.5. Dengesiz Bölgesel Kalkınma

Dengesiz bölgesel kalkınma, bölgelerarası farklı gelişim göstergelerinin mevcut olmasından dolayı ortaya çıkmış bir kavramdır. Özellikle sanayileşme açısından bakıldığında bölgelerarası dengesizliğin en önemli göstergesidir. Sanayileşmenin etkisi ile sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin de bölgelerarası dengesizliklerin nedenleri olarak paralel bir çizgide olduğu görülmektedir (Mutluer, 1999: 174-176).

Bölgelerarası gelir eşitsizlikleri sadece az gelişmiş ülkelerin sorunu değildir. Sanayileşmiş ülkelerde de dengesiz dağılım bulunmaktadır ve bunun için politikalar oluşturulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bölgesel politikalar oluşturulurken kalkınma için stratejik öneme sahip alanlar seçilmekte iken, gelişmiş ülkelerde ise ağırlıklı olarak mali politikalarla gelir dağılımında adaleti sağlamak ve kaynak israfını önlemek amaçlanmaktadır (Takım, 2010: 263). Bu bağlamda dengesiz dağılımı önlemek için kalkınma planları oluşturulmuştur.

Kalkınma iktisadı yazınının gelişmesini takiben bölgesel kalkınma politikalarının önem kazanarak uygulanmaya başlanması, günümüz modern toplumlarında ortaya çıkmıştır. Benimsenen politikalar ile geri kalmış ülkelerin kalkınmasının hızlandırılması, toplumsal huzurun sağlanması ve iktisadi yapıların, ekonominin dengeli bir gelişme göstermesi ve toplum içinde adaletli bir gelir dağılımının sağlanması bakımından her ülke için zorunlu olduğu söylenebilir. Her ülke içerisinde gelişmemiş yöreler bulunmaktadır. Avrupa'da bunların en belirgin olanları içinde; İtalya'nın güneyi, Fransa'nın güney ve güney batısı, İsveç, Finlandiya ve Norveç' in kuzeyi, Danimarka yarımadasının önemli bir kısmı ile Hollanda'nın doğusu, İngiltere'de de İskoçya, Galler ve güneybatı bölgesi iktisadi / sınai gelişmelerden yeterince yararlanamamış yöreler olarak gösterilebilir (Şahinkaya, 2006: 3).

Francois Perroux'un 1940'lı yılların ortalarında ortaya koyduğu büyüme kutbu kavramına göre ekonomik kalkınma, bir ülkede tüm bölgelerde eş zamanlı başlamaz. Bu anlayışta asıl nokta kalkınma açısından en uygun koşullara sahip

bölgelerin tespitidir. Kalkınma kutbu ya da büyüme kutbu olarak belirlenen noktada önce yoğunlaşma başlar, sonrasında belirli bir yoğunluğa ulaşıldıktan sonra çevre ekonomik olarak etki altına alınır. Sonuç olarak belirli sektör ve belirli bölgelerde başlayan kalkınma, tesadüfi bir ilerlemeden ziyade kalkınmanın bir koşulu kabul edilmektedir. Kalkınma kutupları sahip olduğu bu özelliği ile dengesiz kalkınmayı da tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır ve dengesiz bölgesel kalkınmada kendisine yer edinmektedir. Çok basit bir şekilde büyüme kutbunda iki şekilde gelişme gözlenir. Bunlardan bir tanesi, bölgesel olarak ekonomik bir hareketliliği olmayan bazı bölgelerde bir anda ortaya çıkan ekonomik hareketlilik, büyüme kutbunun gerçekleştiğinin bir işaretidir. Diğeri ise devletin belirlediği geri kalmış bir bölgenin devlet desteği ile kalkınma kutbu haline getirilmesidir. Oluşturulan büyüme kutbu bölgeleri ile büyüme bölgesinde ve çevresinde ekonomik faaliyetlerde artışlar gözlenmektedir (Deviren ve Yıldız, 2014: 1-35).

1.3. Temel Bölgesel Kalkınma Kuramları

19. yüzyılın sonlarından itibaren kalkınma kavramının önemi artmaya başlamıştır. Kalkınmanın gerçekleşmesi için çeşitli kuramlar ortaya çıkmıştır. Bu kuramlar içinde yer alan geleneksel kalkınma kuramı, kalkınmayı içsel nedenlerin sonucuna bağladığından kalkınmanın gerçekleşmesi için gelişmiş olan ülkelerden sağlanacak sermaye destekleri ile kalkınmanın gerçekleşeceğini ileri sürmektedir (Övgün, 2011: 263-281). Bu görüşü benimseyen ekonomistler gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin farklı bir ekonomik işleyiş içinde olması gerektiğini savunmaktadırlar. Diğer bir kuram olan yapısalcı kalkınma kuramı, kalkınmanın geçekleşmesi için sermayenin artırılması ve iç pazarın potansiyelini yükseltmesi gerektiğini ileri sürüp kalkınmanın bu şekilde gerçekleşeceğini savunmaktadır. Fakat bu yaklaşımın, tam anlamıyla kalkınmanın gerçekleşmemesi ile çok da gerçekçi bir yaklaşım olmadığı zamanla idrak edilmiştir. Bu durumdan kurtulmak için tekrardan düzenleme yoluna gidilmiştir. Neo-yapısalcı kuram olarak düzenlemelerle destekledikleri ithal ikamecilikten tam anlamıyla vazgeçmeseler de devletin müdahalesi ile biraz daha esnekleşmişlerdir (Kaynak, 2011: 150-163).

Bağımlılık teorisi ise geleneksel Marksist ve yapısalcı fikirlerin etkisi ile Latin Amerika'da ortaya çıkmıştır. Bu düşünceyi savunan Marx ise kapitalizmin karakteristik özellikleri olan yayılmacılık ve sömürgecilik yönünden bağımlılık teorisini ele almıştır. Bu teoride kapitalist devletler Marksist bir yaklaşımla ekonomik anlamda kendisinden geri kalmış ülkeleri kendilerine bağımlı kılacak birtakım politikaları yerine getirmekten kaçınmamaktadır. Bu durumun neticesi olarak gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına engel olduğu anlayışı vardır (Karaş, 2017: 248-249).

1.3.1. Dengeli Kalkınma Kuramları

Dengeli kalkınma modeli, az gelişmiş ülkelerde görülen altyapının yetersiz oluşu, çalışanların maaşlarının yetersizliği, milli gelirin düşük olması ve geniş bir pazar ağının olmaması görüşüne dayanmaktadır. Burada temel olan düşünce müteşebbisi harekete geçirmek için sosyoekonomik bir ortam oluşturmaktır. Ayrıca ekonomideki bütün kesimlerin hep birlikte aynı anda geliştirilmesi anlamına da gelir. Bunun için birtakım kuramlar ortaya atılmıştır (İsmailov, 2007: 67-68).

Dengeli kalkınma, kalkınma sürecinde arz ve talep taraflarının bölünmezliklerini ortadan kaldıracağı yatırım ölçeğini tanımlamaktır (Kaynak, 2011: 374).

Dengeli kalkınma kuramı iktisatçısı Rosenstein-Rodan'ın "Big Push" teorisine göre dengeli kalkınma uyum içindeki yatırımlarla gerçekleşebilir. Bu durumun gelir artırıcı bir etkiye neden olacağını savunmaktadır. Dolayısıyla yeterli gelir oluşturmaya gerek kalmayacaktır. Rosenstein-Rodan'a göre ayrıca kalkınma aşamasında olan ülkelerde dışsal ekonomilerin var olması sebebiyle "Büyük İtiş Teorisi" kullanılmaktadır. Bu teoriye göre bir yatırım tek başına yarar sağlayamayacak, bunun yerine birbirine bağlı olarak farklı faydalara imkan sağlayacaktır. Bu faydalar, diğer sanayi kollarında sağlanacak arz ve talep olanaklarının çoğalmasındandır. Böylece yatırımların bütün alanlarda birbirine uyumlu şekilde başlatılmasının "Büyük İtiş'' e sebep olacağını ileri sürmüştür (Dülgeroğlu, 1991: 41-42).

Nurkse'nin ihracata karşı endüstrileşmeden yana kuramı, az gelişmiş ülkelerin tropik ürün ve hammadde ihraç etmelerini belli bir süreden sonra tropik ürün ve hammaddenin azalması ile ithal edecekleri makine teçhizat ile eşdeğere sahip olacağını böylece kalkınmada denge sağlayacağını savunmuştur (Parasız, 2005: 19).

Chenery'nin dengeli kalkınma kuramı, dengeli kalkınmanın en uygun kaynak dağılımı ile piyasa mekanizması arasındaki bağlantının sağlanmasıyla oluşacağını savunmuştur. Chenery'e göre yatırımların planlanması ile en uygun kaynak dağılımının sağlanmasını gerçekleştirerek dengeli kalkınmanın sağlanacağını ileri sürmüştür (Taban ve Kar, 2016: 69).

1.3.2. Dengesiz Kalkınma Kuramları

Dengesiz kalkınma kuramları, dengeli kalkınma kuramlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Dengesiz kalkınma kuramını destekleyenler dengesizliğin kalkınmayı dengeli kalkınma kuramcıların aksine hızlı bir boyuta taşıyacağını öne sürmüşlerdir. Kalkınmanın yavaş ve hafif olarak gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, hatta müdahaleler ile oluşturulacak dengesizliklerin yükselme ve dalgalanmasıyla ekonomiyi kalkınmaya dahil edeceğini belirtmişlerdir. Dengeli kalkınma kuramında ısrarcı olmanın, kısa bir süre sonra durgunluğa neden olabileceğine ihtimal verilmiştir (Taban ve Kar, 2016: 69-70).

Dengesiz kalkınma yaklaşımının en önemli savunucusu Albert Otto Hirschman'dır. Hirschman yapılacak yatırımların iktisadi sektörler arasında denge gözetilmeksizin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmakta olup bunun temel sebebini de kamunun elindeki imkanların sınırlılığına bağlamaktadır. İç piyasadaki sınırlı kaynakların denge gözetilerek dağıtılması durumunda hedeflere ulaşmanın mümkün olamayacağına dikkat çekmektedir. Bu sebeple tek bir sektör üzerinden gerçekleştirilecek yatırımların tek bir sektör üzerinden gerçekleştirilmesi gerektiğini, bunun sonucunda da zaten diğer sektörlere ihtiyacın artacağını savunmaktadır (Özbey ve Köse, 2017: 23).

1.3.3. İçsel Büyümeye Dayalı Kalkınma Kuramları

İkinci Dünya Savaşı ile Petrol Krizi arasında geçen dönem ekonomik stratejiler ve bölge planlamalarının popülaritesinin arttığı bir dönemdir. Düzenlenecek stratejilerle bölgedeki kaynakların kullanıma geçirilmesi ve dışarıdan gelen yatırımlar ile desteklenmesi sonucu bölgesel dengesizliklerin içsel olarak ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Fakat 1970 sonrası yaşanılan ekonomik sıkıntılar, ölçeği yüksek ve seri üretime endeksli kapitalizmin kesin kuralları doğrultusunda bölgesel stratejiler etkilenmiştir. Bununla birlikte bölgelerin bazılarında yaşanılan ekonomik sarsıntıların çoğunlukla sanayinin yoğunlaştığı yerlerde gerçekleşmesi ölçeğe göre getiri söylemlerini boşa çıkarmıştır. Bölgedeki yerel kaynakların dış yatırımlarla desteklenmesiyle kalkınma stratejisi yaşanılan durumlar karşısında yetersiz kalmış, yeni planlamaların yapılmasına neden olmuştur (Eraydın, 2004: 126-146).

1.4. İş(gücü) Piyasaları

Çalışma isteği ve iktidarı elinde mevcut bulunan, çalışma çağında olup emeğini sunmaya hazır bulunan bireylerin oluşturduğu topluluğa işgücü denilmektedir (Tuna ve Yalçıntaş, 1999: 67). Üretim sürecinde yer alan insan kaynaklarının genel adı da işgücü olarak ifade edilmektedir. Bütün üretim aşamalarında işgücünün katkısı mevcuttur. İşgücünü oluşturan insan kaynağının bulunduğu piyasaya ise işgücü piyasası denilmektedir. İşgücü piyasası, otomobil üreten bir firmadaki mühendisten pazarlamacıya, işçiden müdüre bütün insan kaynaklarını içine alan bir kavramdır (Gümüş ve Şişman, 2014: 5).

1.4.1. İşgücü Kavramı ve Yapısı

İşgücünü sağlayan unsurlar nüfus ve bu nüfusun eğitim, yaş, cinsiyet gibi bileşimleridir. Dolayısıyla işgücü arzı demografik yapıda oluşabilecek değişimlerden etkileneceği için bu durum işgücü piyasalarını da aynı yönde etkileyecektir (Gündoğan, 2001: 96). Bir ülkede emeğin arzını insan sayısı ile ifade eden bir terim olan işgücü, başka bir ifadeyle bir ülkedeki nüfusun üretici durumunda bulunan

kısmını ifade eder. İstatistik bilimi açısından işgücü, genel olarak 14 yaşından büyük ve 65 yaşını tamamlamamış ve kazanç getirici bir işte çalışanların toplamıdır. İşgücüne dahil olan nüfus grupları şu şekildedir:

- İşverenler
- Ücretli çalışanlar
- Kendi namına çalışanlar
- Yardımcı aile bireyleri ve işsizler

İşgücüne dahil edilmeyen nüfus grupları ise hiç çalışmayanlar ve hiç çalışamayanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hiç çalışmayanlara örnek olarak ev kadınları, öğrenciler ve hayır işlerinde çalışanlar gösterilebilir. Cari ücret haddini yeterli bulmayarak emeğini arz etmeyenler de bu gruba girerler. Hiç çalışamayanlar grubuna ise çocuklar, yaşlılar, yatalak hastalar, bir iş kazası neticesinde daimî iş göremez duruma düşen işçiler gibi çalışma iktidarında olmayan kimseler girmektedir (Gürtan, 1969: 18).

Ülkenin tamamında işgücü arz ve talebini dengeye getirmek amaçlandığında o ülkenin tamamı birer iş piyasası olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca her işin kendine ait bir piyasası bulunur. Coğrafi bölgeler de iş piyasası olarak ele alınır. Bu açıdan bakıldığında işgücünün özelliklerine göre dengesizliklerin oluşması normaldir. İşgücünün kendi yapısı gereği içindeki iş kollarının farklılıklarına göre şekillenmesi bunun en büyük nedenidir. İşgücü talebi olarak pamuk işçisi gerekli olduğu bir yerde inşaat işçisinin fazla bulunması ya da inşaat işçisinin gerekli olduğu yerde pamuk işçisinin fazla olması durumunda işgücü arz ve işgücü talebinin dengesinden söz edilemez. İşgücünü faal olarak kullanmak için bu gibi sorunlara önlem alınması, mesleki kolların daha iyi bir şekilde istihdam edilmesi gereklidir (Zaim, 2007: 246–247).

Bir ülkenin işgücü arzı konusunda kapsamlı bir bilgiye sahip olmak için işgücünün sayı ve niteliğinin yanı sıra, işgücüne katılma oranları da göz önünde bulundurulmalıdır. Ekonomik aktivite oranı olarak da ifade edilen işgücüne katılma

oranı bir ülkedeki kurumsallaşmamış sivil nüfusun işgücü piyasaları ile ne oranlı ilişkide olduğunu gösteren önemli bir göstergedir (Biçerli, 2004: 236).

1.4.2. İş(gücü) Piyasası Türleri

İşgücü piyasası türlerini klasik-statik işgücü piyasaları ve modern-dinamik işgücü piyasaları olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Klasik-statik işgücü piyasaları, işçi sayısının sınırlı olması, emek arz ve talebinin karşılanmasında bir plan ve tertipten bahsedilememesi, herhangi bir kurum ya da kuruluş aracılığı olmaksızın emek arz ve talebin karşılanması, kısacası işveren ile işçi arasında ferdi ilişkiler sonucunda sözleşmelerin olduğu piyasa türüdür. Modern-dinamik işgücü piyasaları ise, sanayi devrimi ile oluşmuş yeni ekonomik bir yapıyı ifade etmekte olup çok hızlı bir sürede gelişme göstermiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde, yeni kapitalist sanayi sistemine kadar, işgücü piyasalarının şekli, rakamsal olarak sınırlı ve düzensiz olduğu halde modern sanayi çağında işgücü arz edenlerin ve işgücü talep edenlerin sayılarında oldukça yüksek artışlar oluşturmuştur. Ülkelerin aktif nüfuslarında ücretlerin giderek arttığı görülmüştür (Tuna ve Yalçıntaş, 1999: 35-36).

1.4.3. İstihdam Kavramı

İstihdam, "bir kimsenin belirli bir iş ya da vazifenin görülmesi amacıyla çalıştırılması" anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile işgücü piyasalarının durumunu ortaya koyan en önemli unsurlardan birisi olan istihdam kısaca emek unsurunun üretime dahil olmasını ifade eder. İstihdam kavramını daha geniş anlamda ele aldığımızda ise üretimi gerçekleştirmek için gerekli olan üretim unsurlarının ya da mal ve hizmetlerin aktif bir şekilde üretim sürecine dahil edilmesidir.

21. yüzyılda istihdam ve işsizlik ülkelerin yüzleşmek zorunda kaldığı sosyo-politik meselelerin başında gelir. Mevcut iş imkanlarının işgücünü tam olarak istihdam edememesi neticesinde oluşan ekonomik sıkıntılar, sosyal sorunların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İşsizlikte görülen artışlara karşı ülkeler ve Dünya Bankası raporlarında büyümesine rağmen bunu istihdam verilerine yansıtamayan bir ülke olarak yer alan ülkemiz işsizliğe önlem alabilmek adına birtakım çözümler

üretmek için harekete geçmiştir (Acar ve Yabanova, 2017: 87; Tüzünkan, 2015: 95). Harekete geçilen alanlardan birisi ise eğitim sektörü olmuştur. Yeni dünya düzeninde küreselleşmenin etkisi ile insanlar kendilerini daha güvende hissedecekleri işlere yönelik iş arayışlarının içine girmiştir. Bu süreçte insanlar kendilerini daha nitelikli bireyler kılabilmek adına İngilizce öğrenmeye, daha nitelikli eğitimler almaya gereksinim duymuşlardır. Herkes tarafından kabul gören nitelikli eğitim için devletler yatırım yaparak bunun çıktısı olarak daha nitelikli işgücünü istihdama kazandırma çabası içine girmiştir. Genel olarak eğitim ile istihdam arasında doğrusal bir ilişki bulunmasına karşı sektörlerin ihtiyaç duymuş olduğu niteliklerden farklı niteliklere sahip bireylere yatırım yapılması neticesinde yapısal işsizlik ortaya çıkmaktadır. Bu da beraberinde eğitimli işsizler ordusunu meydana getirmektedir. Dolayısıyla istihdam oranlarını artırmak için yapısal işsizliği mümkün olduğu kadar düşük seviyede tutabilmek önem arz etmektedir. Bunu başarabilmek içinse eğitimi doğru bir şekilde planlayarak insan gücünü en iyi şekilde değerlendirmek ve ihtiyaç duyulan nitelikte işgücünü istihdama kazandırmak gerekmektedir (Gümüş ve Şişman, 2014: 27-31).

1.4.4. İşsizlik Kavramı

Çağımızın tüm devletlerini çok yakından ilgilendiren işsizlik kavramını, iktisadi yönden emeğe olan talebin emek arzı ile karşılanamaması olarak tanımlamak mümkündür (Güney, 2009: 136). Hughes ve Perlman ise işsizlik kavramını iki ana akademik literatür üzerinden ele almıştır. Bu iki ana akademik görüşler keynesci görüş ve klasik görüşlerdir. İşsizlik kavramı keynesciler açısından işleyen pazar ekonomisinde oluşan sıkıntılar neticesinde oluşan istihdam fazlalığını ifade etmektedir. Buna karşın klasik görüş işsizliği işçinin kendisi için daha üretken olabileceği daha iyi bir iş arayışı olarak görmektedir (Tsvetinov, 1999: 2-3). Özetle işsizlik kavramı çalışma arzusu olduğu halde ekonomik bazı olumsuzluklar sonucunda iş bulamayanların oluşturduğu bir kesimi ifade eder (Çondur ve Bölükbaş, 2014: 83). Yapılan tahminlere göre devletlerin kalkınmasını da etkileyen işsizlik rakamlarından da bahsedecek olursak gelişmekte olan ülkelerde 2018-2019 yılları için her yıl 500 bin kişilik artış ve %5,3 civarında işsizlik oranı beklenmektedir.

Gelişmiş ülkeler ise 2018 yılında işsizlik oranlarını %5,5'e indirerek 2007'den bugüne kadar en düşük işsizlik oranında ulaşmayı hedeflemektedir (Ryder, 2018: 2). İşsizliği daha kapsamlı ele almamız açısından işsizlik türlerine göz atmamız gerekir. İşsizlik türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Güney, 2009: 137-139):

1- Gizli işsizlik
2- Açık işsizlik
3- Yapısal İşsizlik
4- Teknolojik işsizlik
5- Konjonktürel (dönemsel) işsizlik
6- Mevsimsel işsizlik
7- Doğal işsizlik

İKİNCİ BÖLÜM

2. BÖLGESEL KALKINMA, İŞ PİYASALARI, KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİ: TÜRKİYE VE ANTALYA'DA ZAMANSAL GELİŞİM

2.1. Bölgesel Kalkınma: Türkiye ve Antalya'daki Gelişim

Bu kısımda bölgesel kalkınmanın Türkiye ve Antalya'daki gelişimleri olan planlı kalkınma öncesi dönem, planlı kalkınma dönemi ve 1980'den günümüze gelişimi ele alınmıştır.

2.1.1. Planlı Kalkınma Öncesi Dönem (1923-1963)

Yeni bir devletin kurulmuş olması nedeniyle başlarda eski sistemden çok da farklı bir gelişme olduğundan söz edilememektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinden hemen hemen hiçbir farkı olmadığı görülmüştür. Geçmiş dönemde benimsenen "Milli İktisat" görüşü uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak uygulama pek de mümkün olamamıştır. Lozan Antlaşması ile belirlenen gümrük muafiyetleri bu görüşün uygulanmasını imkansız hale getirmiştir (Boratav, 2004: 39-40).

Planlı kalkınma öncesi dönem olarak adlandırılmasında dönem içinde gerçekleşen olayların etkisi oldukça büyüktür. Yeni stratejilerin kurulması ve bunların uygulanması gerçekleşen savaşlar ve ekonomik krizler nedeniyle zor ve sıkıntılı olmuştur. Politikaların uygulanmasında yaşanılan sıkıntıların giderilmesi zaman olarak uzun sürmüş ve planlı kalkınma dönemine geçişin geç olmasına neden olmuştur. Bu dönemin sonlarına doğru devletçilik politikaları terk edilerek özel sektör ön plana alınmıştır. Özel sektörün kalkınma açısından önem arz ettiği ne kadar benimsense de özel sektör sermaye yetersizliğinden devletçiliğin çok gerisinde kalmıştır.

Dönem olarak genel bir değerlendirme yapacak olursak İzmir İktisat Kongresi ile var olan ekonomik durumu değerlendirmek ve sorunlara karşı önlemler

alınması yönünde kararlarla başlamıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde yeni kurulmuş olan devletin ekonomik temellerden yoksun bir şekilde kurulmasının imkanı olmadığı vurgulanmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar özetle şunlardır:

1- Gümrük vergileri yoluyla var olan sanayinin varlığını sürdürebilmesini sağlamak
2- Sanayi için gerekli ihtiyaçların karşılanması için vergi muafiyetlerinin verilmesi
3- Sanayinin önemini artırmak için fuarların kurulması ile özel sektörün ilgisinin çekilmesi
4- Yabancı sermayenin gerekli kısıtlamalarla faaliyet göstermesine izin verilmesi konularında kararlar alınmıştır (Oğuztürk, 2004: 100-101).
5- Ayrıca, sanayi için gerekli olan elemanların yetişmesi için okulların açılması ve bu okullar ile eksik olan sanayi içi kalkınmanın özel sektöre faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

Bu dönem içerisinde devletin iktisat politikası, özel sektörü ve yatırımları hukuki ve ekonomik alınan önlemlerle teşvik etmeyi temel hedef olarak belirlemiştir. Devlet eliyle yatırımların gerçekleşmesi yerine özel sektör tarafından yatırımların olması için çaba harcanmıştır (Güner, 1978: 33). Devlet desteği ile yerli sermayedar yetiştirme amaçlı devlet tekellerinin ayrıcalıklı özel kişi ve şirketlerle işletilmesi sağlanmıştır (Boratav, 2004: 40).

Bugünkü ekonomik yapının asıl temelleri bu dönem içerisinde atılmaya başlamıştır. Plan desteğiyle kalkınma kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Planlı dönem öncesinde kullanılan plan kavramı sadece dokümanların yatırım programlarından ibarettir. Sanayi sektörünün gelişmesi için yapılan yatırım programları tarım sektörünün unutulmasına neden olmuştur. Sonuç olarak tarım sektörü ihmal edilirken sanayi sektöründe iyi gelişmeler kaydedilmiştir (Güner, 1978: 37-43).

Devletin temellerinin atıldığı bir dönem olması neticesiyle kalkınmadan önce mevcut yapının düzeltilmesi için çaba harcanmıştır. Türkiye İkinci Dünya

Savaşı'na dahil olmasa bile savaş şartlarını tam anlamıyla iktisadi, beşeri ve sosyal anlamda yaşamıştır. Yetişkin nüfusun askere alınması üretim sektöründe düşmelere neden olmuştur. Savaş öncesinde planlama çalışmaları ve yatırım programları, savaş dönemi nedeniyle savunma harcamalarının gölgesinde kalmıştır. Yine bu dönemde ithalat TL bazında 256 milyondan 75 milyona düşürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında iç piyasayı yabancı mallar karşısında korumaya gidildiği görülmektedir. Sanayileşmeye bağlı olarak ücretlerin arttığı bir dönem olduğunu söylemek de mümkündür (Boratav, 2004: 74-81).

Dönem içinde uygulanan politikalar genellikle zorunlu koşullardan kaynaklanmıştır. İktisadi sorunların başında azalan üretim ve daralan ithalat koşullarından dolayı halkı zor durumdan kurtarmak ve büyük kentlerin gereksinimlerini karşılamak ve enflasyonist baskının ortadan kalkması için çalışılmıştır. Dönemin sonlarına doğru yapılan değişiklikler yaşanılan sorunlar nedeniyle halkı karaborsa ve gecekondulaşmaya mecbur bırakmıştır. Halk üretim yapabilecek durumdan çok fazla uzaklaştırılmıştır. Ücret artışlarının enflasyonu yakalayamamasından dolayı halk ekonomik olarak zor durumda kalmıştır (Boratav, 2004: 81-86). Tarıma verilmesi gereken önemin geç fark edilmesi sonucu son zamanlarda tarım için gerekli makineleşme süreci başlamış olsa da verimi ileriki dönemlerde kendini göstermiştir (Güner, 1978: 77).

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramasıyla itilaf bloğunda yer alan ülkelerin işgaline açık hale gelmiştir. 1918'den Cumhuriyet kurulana kadar Milli Mücadele dönemi devam etmiştir. Bu dönemde ülke ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir. Ülkenin genel durumu Antalya geneline de yansımıştır. 1927 yılında Antalya'da yapılan nüfus sayımına göre nüfusun %87,58'i ziraat, %4,34'ü sanayi ve %3,60'ı ticaret ile uğraşmıştır. Bu oranlara bakıldığında Antalya halkının geçimini çoğunlukla ziraat ile sağladığı görülmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında Osmanlı'nın ziraat ile uğraşan profilinin devam ettiği anlaşılmaktadır (Dinç, 2007: 79).

Cumhuriyet döneminde Antalya'nın ekonomisini hububat, hayvancılık ve kısmen ticaret oluşturmaktaydı. Bu dönemde çeşitli fabrikalar açılmış ve bu

fabrikaların açılmasında 1928 yılında faaliyete geçen elektrik santrallerinin katkısı büyük olmuştur. Şehirde üretilen narenciye ile yapılan sebzecilik ve çiçekçilik faaliyetleri şehrin iktisadi hayatında önemli bir yer almıştır. 1929 yılında Antalya'nın yurt içi ihracatı 2.443.037 Türk Lirasına, yurt dışı ihracatı ise 623.612 Türk Lirasına ulaşmıştır (Önal, 2010: 200).

Demokrat Parti dönemi kentte kamu yatırımlarının ve sanayinin başladığı bir dönem olmuştur. 1952 yılında kurulan Antbirlik (Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği), Antalya'da tarımsal gelişme ve tarıma dayalı sanayinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. 1956 yılında kentte yoğunlaşan işsizlik sorununu çözmek için Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikasının temeli atılmış ve 1961 yılında üretime başlanmıştır. Aynı yıl Antalya Kepez Elektrik Santrali işletmeye açılmıştır. 1957 yılında Antalya Ferrokrom Fabrikası kurulmuştur. Antalya'da 1950-1960 yılları arasındaki dönemde yoğun sanayileşmenin başlamasıyla birlikte kırdan kente göçle gelen nüfusta artış görülmüştür. Buna bağlı olarak iyi iş, daha iyi çalışma, dinlenme ve barınma arzularıyla kente gelen kişilerin bu ihtiyaçlarına cevap verecek kenti kurma süreci başlamıştır (Manavoğlu ve Kutlu, 2010: 179).

1950'li yıllarda bölge planlama çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri Antalya projesidir:

"Antalya Projesi; Antalya Bölgesi'nde; Antalya, Isparta ve Burdur illerini içine alan ve DPT'nin yönetiminde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Kalkınma Fonu ile Dünya Tarım Gıda Örgütü'nden (FAO) sağlanan parasal yardımlarla 1959 yılında başlanılan planlama çalışmaları, "Akdeniz Kalkınma Projesi" adı ve anlayışı içinde, teknik yönden bağımsız bir ekip tarafından hazırlanmış ve 10 yıllık bir sürede uygulanacağı öngörülmüştür. Proje, bölge ekonomik kalkınma programının hazırlanmasına temel olacak çalışmaları yapmak, Türkiye'de ve Akdeniz çevresindeki diğer bölgelerde ele alınacak aynı tip kalkınma programlarının yapılması ve gerçekleştirilmesi için tecrübe kazanmak ve Türk elemanlarının bu konularda yetiştirilmelerini sağlamak üzere, bir pilot proje hizmeti görmeyi amaçlamaktaydı" (Taştekin, 2018: 73).

2.1.2. Planlı Kalkınma Dönemi (1963-1980)

Az gelişmiş ülkelerde pazar ve fiyat mekanizmasının, kaynak dağılımı ve yöneltme işlevlerini yerine getirmemesi, planlı kalkınmanın önemini ortaya çıkarmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınmanın kendiliğinden gerçekleşmesinin kesin olan bir olgu olmadığı tam olarak anlaşılmıştır. Planlama ile büyüme hedeflerinin gerçekleşmesi için atılması gereken adımlar bu dönemden itibaren izlenilecek yolun ana hatlarını oluşturmuştur (Taban ve Kar, 2016: 80-83).

Türkiye'de 1960 tarihli 91 sayılı kanunla önceki dönemlerde yapılan ekonomik hataların tekrarlanmaması için Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması kabul edilmiş, sonrasında ise 1961 yılında kabul edilen 1961 Anayasası ile birlikte demokratik planlama anayasa hükmü olarak benimsenmiştir (Güner, 1978: 78). 1962 sonrası hem bir önceki dönemlerden, hem de Cumhuriyet tarihinin bütün dönemlerinden ayrılan özellikleri olan bir dönemdir. Bu özelliklerden bahsedilecek olursa 1963 tarihinden başlayarak iktisat politikalarının planlama yapılarak kalkınmanın meydana gelmeye başlamasıdır. Bu dönem içerisinde kamu yatırımlarının beş yıllık hazırlanan planlar çerçevesinde gerçekleşmesi zorunluydu. Özel yatırımlar ise denetleme yapmak için kurulan kamu kuruluşunun onayına muhtaçtı. Sanayileşme bu kararlar doğrultusunda yönlendirilmiş, özel sektöre yatırım yapması için teşvikler sunulmuştur. İlk başlarda dışa bağımlılığı azaltacak gibi bir seyir seyretse de tam tersi bir yol izleyerek dışa bağımlığı daha da artırmıştır. Aşırı ithal bağımlılığı ve ihracattaki durgunluğa rağmen büyüme temposunun sürdürebilmesinin nedeni dış kaynakların ekonomiye aktarılması sayesinde gerçekleşmiştir (Boratav, 2004: 117-122).

Dönem içerisinde işçilerin reel gelirinde artışlar görülmüş, bu artış beraberinde gecekondu mahallerindeki evlerin çatılarında televizyon antenlerinin artmasına neden olmuştur. Bu duruma baktığımızda gelirdeki artış tüketimi de beraberinde getirmiştir (Boratav, 2004: 119-120). Bunun yanında istihdam açısından bakıldığı zaman ise planlı dönemde sorunların çözüme kavuştuğu söylenemez. İşgücüne katılma belli dönemlerde artmış olsa da belli dönemlerde düşüşler de

olmuştur. Bu dönemde tam anlamıyla kalkınmanın sosyal olarak etkisinin oluştuğundan bahsetmek mümkün değildir (Güner, 1978: 146-147).

1960-1980 yılları arasında Antalya'da sanayileşme yoğunlaşmıştır. Bu dönemde yapımına başlanan organize sanayi bölgeleriyle üretim faaliyetleri kentin merkezinden ve yakın çevresinden uzaklaşarak kent merkezinin dışında yapılmaya başlamıştır. Hızlı nüfus artışı, gelişen sanayileşme ve kentleşme sonucunda, kentlerde konut açığı yaşanmış, kentlerin etrafında gecekondulaşma gibi sorunlar ortaya çıkmıştır (Manavoğlu ve Kutlu, 2010: 177).

1970'li yıllarda sanayileşme genellikle yerel ölçekte tarımsal ürün, tekstil ve gıdaya yönelik olarak yapılmıştır. 1974'te Antpil Tesislerinin açılışı gerçekleşmiştir. 1976 yılında ise Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan Antalya Organize Sanayi Bölgesi kentteki sanayi tesislerini artırarak istihdam yaratmıştır (Manavoğlu, 2009: 22).

"Antalya'da 1970'li yıllara kadar belirli bir seviyede kalmış olan ticaret sektöründe bu tarihten sonra çeşitli hareketlenmeler olmuştur. 1980'lerde gelişen turizm hareketi ile birlikte konaklama ve dinlenme tesisleriyle değişik türde lüks mağazalar açılmıştır. Teknolojinin de kullanımının yaygınlaşmasıyla tarım ve sanayide üretim artmış, ticari piyasa oldukça hareketlenmiştir. 1950'li yıllarda Sümerbank ve Antbirlik tesisleriyle başlayan sanayileşme girişimleri sonucunda Antalya'da yaklaşık 200 sanayi siciline sahip firma bulunmakta olup bunlardan 63'ü Antalya Organize Sanayi Bölgesi'nin kontrolündeydi. 1961 yılında kurulup Antalya'nın ilk sanayi kuruluşlarından olan ve kurulduğu bölgeye Dokuma ismini veren Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası ise 17 Kasım 2004 tarihinde faaliyetlerini durdurmuştur" (https://antalya.bel.tr/i/ekonomi).

Antalya, Osmanlının geleneksel ekonomik yapısını sürdürmüş ve Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar tarımın tek hâkim olduğu bir ekonomik yapıya sahip olmuştur. 1969 yılında ise Antalya Bölgesi'nin Turizm Gelişme Bölgesi olarak ilan edilmesi ve 1970'li yıllarda birçok Turizm Gelişim Projesi'nin hayata geçirilmesi ile Antalya ilinin ekonomik yapısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Turizm olanakları, kentleşme ve göçün etkisiyle artan

nüfus ekonomik yapıyı da etkilemiş, 1970 yılında tarımdan sonra toplumsal, sosyal ve kişisel hizmetler ikinci önemli sektör haline gelmiştir. Kentleşmenin arttığı, turizm projelerinin uygulanmaya başladığı ve yatırımların yoğunlaştığı 1980 döneminde ise tarım ve hizmet sektöründe çalışanlar toplam istihdamda % 81,14'lük bir orana sahip olmuştur (Manavoğlu ve Kutlu, 2010: 181).

2.1.3. 1980'den Günümüze Gelişim (Türkiye ve Antalya)

Türkiye'de 1970'li yılların sonlarında ekonomide üretimin yetersiz kalması ile yaşanılan kıtlıklar, bütçe açıklarında popülist yaklaşımlar neticesinde artışların yaşanması, genişletici para politikaları yoluyla ekonomide canlılığın korunmak istenmesi 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarının alınmasına yol açmıştır. Türkiye görünüm olarak kısaca ekonomik krize eğilimli, enflasyon baskısını sürekli hisseden, işgücü açısından kalifiye eleman açığı olan ve toplumsal barış noktasında istediği noktada olmayan bir ülke konumunda iken sanayileşme politikalarında değişim yaşayarak ihracat odaklı sanayileşmeye çalışan bir devlet olarak görülmekteydi. Genel duruma bakıldığında ekonomide yaşanılan sıkıntılarda sadece finansal yapının bir etkisinin olmadığı, finansal yapının yanında siyasal, sosyal ve yapısal birtakım sorunların olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yürütülen istikrar politikaları finansal sektörün yanında kurumsal ve yapısal alanları da içine alan önemli düzenlemeler içermiştir.

Yatırımlar bakımından zararlı etkileri görülen 24 Ocak Kararları, temelinde yeni yatırımlara yönelmekten ziyade mevcut kapasitenin verimli alanlarda ve tam kapasite kullanımını amaçlamıştır. Bu sürece uyum sağlamakta zorlanan bazı firmalar kapısına kilit vururken bazı firmalar ise devlet tarafından kurtarılmıştır. 1987 yılına kadar büyüme, enflasyon ve GSYİH rakamlarında 24 Ocak Kararlarının uygulanmasının olumlu etkileri görülmüştür. 1981-1993 yılları arasındaki dönem ele alındığında Türkiye'de ekonomik olarak 1987 yılına kadar olumlu seyreden ekonomik göstergeler, 1987 yılındaki popülist politikalarla ücretlere yapılan zamlar neticesinde olumsuz etkilenerek enflasyonda artışlar görülmüştür. Bunun dışında nüfusta yaşanan artışlar, yeterli yatırımların yapılamayışı ve kentlerin köylerden göç

alması gibi nedenlerle işsizlikte oranlar yüksek seviyelerde kalmıştır (Doruk ve Yavuz, 2018: 2241-2246).

2000'li yıllara geldiğimizde ise 2001 yılını o zamanki en kötü ekonomik performans olarak kabul etmek mümkündür. Türk ekonomisi 2001 yılında %9,5 küçülme yaşamıştır. Enflasyon oranı %68,53 gibi çok ciddi seviyelerde gerçekleşmiş, turizm gelirleri ise turizm potansiyelimizin çok altında kalarak sadece 8 milyar dolar olmuştur. Toplam ithalatımız 41,4 milyar dolar olurken ihracattan elde ettiğimiz gelir 31 milyar dolar olmuştur. Yine bu dönemde borçlanma faiz oranı %74,8 gibi oldukça yüksek bir seviyeden gerçekleşmek zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra 2002'de mevcut ekonomik durumdan kurtulmak adına önemli adımlar atan Türk ekonomisi, küresel atmosferin de katkısı ile 2003'ten itibaren güçlü bir büyüme dönemine girmiştir. Makro ekonomik dengeyi sürekli hale getirecek, ekonomide esnekliği sağlayacak, etkin ve üretken bir oluşuma kavuşturacak yapısal reformlarla hayata geçirilen parasal sıkılaştırma ve maliye politikaları, ekonomiye güven duyulmasını ve ekonomik istikrarın önemli oranda korunmasını sağlamıştır. 2002-2007 yılları arasında büyüme oranları yüksek gerçekleşmiş, ihracat ve üretimde ciddi artışlara ulaşılmış, enflasyon oranları aşağı çekilmiş, mali disiplin kısmen de olsa tutturulmuştur. Yapısal anlamda büyüme dönemleri içerisinde oluşan cari açık kriz öncesi dönemde likidite bolluğu ile aşılarak finansman sıkıntısı olmamıştır. Türk ekonomisi 2009'a gelindiğinde ekonomik olarak zorlu bir döneme girmiştir. Finansal kaynaklı bir kriz söz konusu olsa da bu krizden en çok reel sektör etkilenmiştir. Ancak bu krizde Türkiye'nin 2001 krizinden çıkardığı dersler ile edinmiş olduğu tecrübeler sayesinde uygulamış olduğu yapısal reformlar, Türkiye'nin kamu maliyesi ve bankacılık sektörü altyapısını kuvvetlendirmiş, krizi daha az zararla atlatmasını sağlamıştır. Bunun yanında hükümet krizin etkilerini kırmak için vergi destekleri vererek reel sektöre destek olmaya çalışmıştır. Yine bu dönem içerisinde "Varlık Barışı" yoluna gidilerek, vergi borçlarında taksitlendirme imkanı sağlanmış, KDV ve ÖTV'de indirimler yapılırken KOBİ'ler de kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Ekonomik olarak alınan bu önlemlerin yanında bir diğer önlem ise sağlanan istihdam destekleri olmuştur. Bu destekler içerisinde İŞKUR'un mesleki eğitimlerinin iyileştirilmesi, eğitim danışmanlığı ve girişimcilik hizmeti verilmesi, işsizlik için

ayrılan ödeneğin artırılması, mevcut istihdamı artırmak için prim desteğinin sağlanması yer almaktadır. Bu dönemde sağlanan yatırım teşvikleri de ekonomik krizin aşılmasında önemli bir yere sahip olmuştur (Acar, 2013: 16-17).

2009 krizi sonrası 2010 ve 2011 yılları ekonomide toparlanma yılları olmuş ve %9'u geçen ekonomik büyüme sağlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken asıl nokta ise son 3 yıllık ekonomik göstergelere bakıldığında ekonomide büyümede önemli bir yavaşlamanın olmasıdır. Türk ekonomisi 2012'de %2,1, 2013'te %4,2 ve 2014'te %2,9 büyüme oranlarına sahip olmuştur. Türk ekonomisinin 1923-2013 yılları arasında yıllık büyüme hızının ortalaması %4,6 düzeyinde olduğu dikkate alındığında son 3 yıllık büyüme rakamlarının potansiyel büyüme hızının altında olduğu anlaşılmaktadır. Türk ekonomisine hükümet dönemleri bazında baktığımızda, 2003-2007 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızı %7,5, 2007-2011 döneminde 2009'da yaşanılan ekonomik krizin de etkisiyle %2,4'lük ekonomik büyüme ve 2011-2014 yılları arasında ise yıllık ortalama %4,5 büyüme gerçekleşmiştir (Sungur, 2015: 248).

2000-2014 yılları arasında yaşanan ekonomik gelişmelere bağlı olarak 2000'de kişi başı milli gelir 4,129 dolar seviyesindeyken 2014'e gelindiğinde yılsonu itibari ile 10,404 dolara yükselmiştir. 2000-2014 yılları arasında bu veriler dikkate alındığında dolar bazında %152'lik kişi başı gelir artışı olduğu görülmektedir. 2005'ten itibaren istihdamda yaşanan değişime bakılacak olursa, 2005 yılında 19,6 milyonluk istihdam 2014'e gelindiğinde 26 milyona yaklaşmıştır. İstihdam verilerine sektörel açıdan baktığımızda ise 2014 yılında sanayide 5,3 milyon, tarımda 6 milyon, hizmetler sektöründe yaklaşık 14 milyon ve inşaat sektöründe 2 milyon kişinin istihdam edildiği görülmektedir. Mevcut 2014 istihdam verilerini yüzdesel olarak ifade edecek olursak tarımın %22, inşaat sektörünün %7,4, sanayinin %19,5 ve hizmetler sektörünün %51,1'lik bir paya sahi olduğunu söylememiz mümkündür. Son 10 yıllık süreç dikkate alındığında tarım ve sanayi sektörlerinde oransal olarak düşüş yaşanırken, hizmet ve inşaat sektörlerinin istihdamdaki payını yukarıya taşıdığı görülmektedir (Sungur, 2015: 249-251).

Antalya'da ise ekonomik açıdan 1980 sonrası dönemde tarım ve hizmet sektöründe çalışanlar toplam istihdamda % 81,14'lük kısmı oluşturmuştur. 1990 yılında tarım sektörünün işgücü içindeki payı azalırken ticaret ve turizm 1980 yılından itibaren % 165 oranda bir artış göstererek tarımdan sonra ikinci sektör haline gelmiştir. Antalya bu tarihlerden itibaren tarım ve hizmet sektörlerinde ön plana çıkmaya başlamıştır. Ayrıca inşaat sektörü de gelişme göstererek 1970 yılında sektörde çalışanların toplam istihdama oranı % 2,41 iken, bu oran 1990'da % 7,04'e yükselmiştir (Manavoğlu ve Kutlu, 2010: 181).

1996 yılında DPT tarafından yapılan araştırmaya göre illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamalarına göre Antalya ikinci dereceden gelişmiş iller arasında yer almıştır (Dinçer vd., 2003: 62). İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında 2003 yılında istihdam edilenlerin yaklaşık yarısı tarım sektöründe çalışırken, sanayinin payı %5,5 ile sınırlı kalmıştır. Ticaret sektörünün %18'lik paya sahip olduğu Antalya, %9,7'lik ülke ortalaması ve %10,5'lik bölge ortalamasını neredeyse ikiye katlamış durumdadır. Söz konusu yüksek payda ise emek-yoğun faaliyetin gerçekleştirildiği turizm sektörünün belirleyiciliği baskın olmakla birlikte bu durum aynı zamanda Antalya ekonomisinde turizmin geldiği noktayı ortaya koyan bir gerçektir (Eryılmaz, 2006: 6).

Antalya'nın sanayi, tarım ve turizme dayalı bir ekonomik yapısı bulunmakta olup şehrin ekonomisi bu yapının ihtiyaçlarını karşılamak üzere şekillenmiştir. Bu bağlamda tarım, sanayi ve turizm Antalya'da ön plandadır fakat sanayinin payı ülke ekonomisine kıyasla sınırlı kalmıştır. 2014 yılı verilerine göre istihdam edilenlerin sadece %14,6'sı Antalya'da sanayi sektöründe çalışırken, bu oran Türkiye genelinde %28 olmuştur. Antalya'da sanayi sektöründe ağırlıklı ürünler gıda ürünleri, çimento ve metal ürünlerden oluşmuştur. Fakat, Antalya ekonomisinde 2008-2013 yılları arasında, istihdam toplam %23 artarken sektörler arasında farklılıklar olmuştur. Söz konusu dönemde mobilya sektöründe hızlı bir istihdam artışı yaşanmış; fakat tekstil, giyim eşyası ve metal ürün sektörlerinde istihdamda azalma görülmüştür (ANSİAD ve TÜRKONFED, 2015: 74).

2.2. Turizm ve Konaklama İşletmeciliği: Türkiye ve Antalya'daki Gelişim

Turizm, gelir ve gider aracı olarak kullanılan paranın hareketlerini etkilemesinin yanı sıra ekonomide mevcut iş potansiyeline olumlu katkıları olan, farklı sektörleri hareketlendirmek gibi makro özellikleri de bünyesinde bulunduran, beraberinde ticaretin yoğunlaşmasını getiren ve reel ekonomik anlamda ülkelerin kurumsal ve fiziksel altyapılarında iyileşmeler sağlayan bir alandır (Albeni, Ongun, 2005: 95). İçinde ulaştırma, konaklama, seyahat, yiyecek-içecek ve eğlence hizmetlerini barından turizm sektörünün gelecekte istihdam oranlarını artırmak isteyen ülkeler açısından istihdam yaratmada en etkili olacak sektörlerin başında geleceği düşünülmektedir. Turizmde istihdama katkı sağlayan sektörler içinde ise en yüksek pay %33'lük bir oranla konaklama ve yiyecek-içecek işletmeciliğine aittir (Şit, 2016: 102-104).

2.2.1. Planlı Kalkınma Öncesi Dönem (1923-1963)

Tarihsel açıdan turizm sektöründeki gelişim incelendiğinde, planlı kalkınma dönemi öncesini kapsayan 1923-1963 yılları arasında Antalya'da limanlar, karayolları ve konaklama tesisleri ihtiyaçlara cevap vermekten uzak olduğu gibi turizme yönelik çalışmalar da oldukça kısıtlı bir durumdaydı. 1929 krizi ve bundan 10 yıl sonra büyük yıkımlara sebep olacak olan II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve savaşın 6 yıl gibi çok uzun bir zamana yayılmış olması turizm faaliyetlerini ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir. Ülkemizde turizmde ilk kamusal örgütlenme ise İktisat Bakanlığı'nın bünyesi içerisinde 1934'te Turizm Bürosu'nun kurulması ile mümkün olmuştur (Akça, 2016: 722). Dünya genelinde 20.yüzyılda özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında turizm sektörü dünya ekonomisinde en hızlı gelişen sektörler arasında yer almaya başlamıştır (Albeni ve Ongun, 2005: 95).

Ülkemizde de 1950'li yıllarla birlikte imar faaliyetleri artmış, altyapı ve üst yapı yatırımlarına ağırlık verilmiş ve ileriki yıllarda Türk turizmine katkı sağlayacak olan tarihi eserlerin yenileme işlemleri de dikkate alınmıştır. 1953'te kabul edilen

Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu ise bu dönemin en önemli gelişmelerinden birisi olmuştur (Akça, 2016: 722).

Dünya genelinde turizmsel gelişmeler II. Dünya Savaşı sonrası ivme kazanırken Türkiye'de II. Dünya Savaşı sonrası aşılamayan kara ve deniz ulaşımındaki sıkıntılardan dolayı havacılık sektörü geliştirilmeye çalışılmış ve bunda başarılı da olunmuştur. Artan taleple birlikte diğer ulaşım araçlarının yetersizliğinin ortaya çıkması beraberinde yeni havalimanlarının açılmasına ortam hazırlamış, gelişen teknolojiyle birlikte hava ulaşımına olan ilgide artış görülmüştür. Ancak bu olumlu adımlara rağmen II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Türkiye'de turizm için olmazsa olmaz olan konaklama imkanlarında çeşitli çalışmalara rağmen arzu edilen çizginin yakalanamadığı görülmüştür. TBMM'de bütçe görüşmelerinin ele alındığı dönemde gerek yerli gerekse yabancı turistlerin konaklama imkanlarını ve ulaşımı yetersiz bulduğuna dikkat çekilmiştir. Hatta İstanbul, Bursa ve Edirne gibi gelişmiş şehirlerde dahi otellerden beklenilen asgari şartların mevcut olmadığı görülmüştür. Bu durum konaklama sektöründe yerli ve yabancı turistler için ciddi sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. İstanbul için örnek vermek gerekirse az sayıdaki kaliteli otellerle birlikte Beyoğlu bölgesinde bulunan pansiyonlardan çok az bir kısmı tescilliydi. 1946 yılında bu bölgede 6 tescilli pansiyonun yatak kapasitesi sadece 52 kişiydi. Konaklama işletmeciliğindeki yatak arzında görülen yetersizlikler 1947 yılında İstanbul'da yapılması planlanan 1300 kişilik Milletlerarası Ticaret Odaları Konferansı'nın iptaline neden olmuştur. Bu tablo Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası konaklama işletmeciliği nezdinde içinde bulunmuş olduğu durumu net bir şekilde ortaya koyması açısından dikkat çekici niteliktedir (Evcin, 2016: 228-234).

Türkiye'de turizmden bahsedilince hemen hemen herkesin aklına gelen ilk şehir Antalya'dır. Bu algıda kentin sahip olduğu farklı türden konaklama tesisleri, beşeri çekicilik ve doğal kaynaklar, ulaşımda iyi bir noktada olması ve rağbet görmesi etkili olmuştur (Kaan ve Timor, 2018: 54).

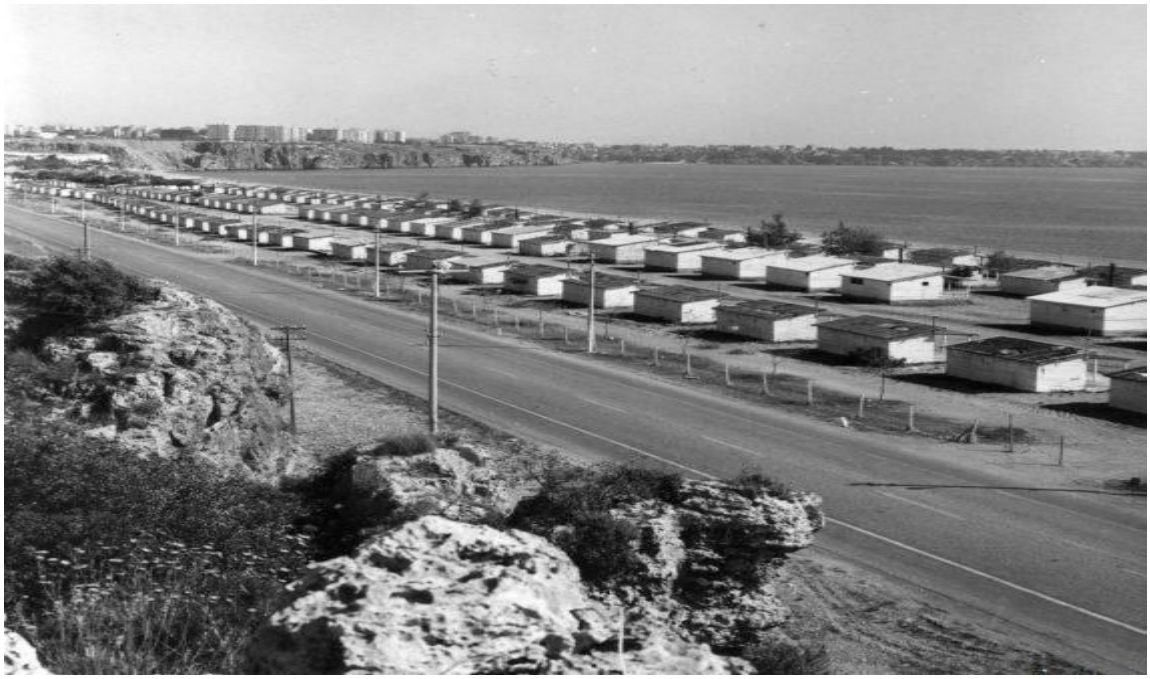
Antalya'da turizmin gelişim aşamalarına bakıldığında 1920-1959 dönemi turistlerin bozulmamış bir doğal ortam bulma umuduyla geldiği bunun yanında turizm faaliyetleri adına kısıtlı imkanların olduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde

turizm açısından ilk adımlar turistlerin bölgeyi keşfetme isteği ve sonrasında bu turist kitlesine yeni turistlerin de eklenmesi ile yavaş yavaş başlamış olup turistin halkın gözünde misafir olarak görülmesinden dolayı çevresel ve toplumsal açıdan doğal ortamlarında ve yaşam biçimlerinde değişim ortaya çıkmamıştır. Türk misafirperverliği turistlere en iyi derecede yaşattırılmıştır. Rekreasyon ve turizmsel bir takım gelişmelerin Antalya'da bu dönem içerisinde başladığı kabul edilmektedir. Şehir ülkede yaşanan turizm dalgalanmalarından bu dönem içerisinde istifade etmeye başlamış ve gerek duyulan turizm alanlarını karşılamak için yapılaşmalar da ortaya çıkmıştır. Ancak mevcut gelişmeler turizm faaliyetlerinin yavaş gelişmesine engel olamamıştır. Antalya bu dönemde oldukça sınırlı sayıda turist alabilmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle çıkan ülkemiz cumhuriyetin ilk zamanlarında içinde bulunulan ekonomik şartlar gereği ülke genelinde olduğu gibi Antalya'da da altyapı yatırımlarına daha fazla ağırlık verilmiştir. Turizm sektörünün öneminin henüz anlaşılamamış olmasından dolayı turizm sektörü yeterli yatırım alamadığı gibi elindeki değerlerden Antalya surlarının bir kısmını 1932'de ve Antalya Limaniçi'nde bulunan Kız Kulesi'ni 1947 yılında kaybetmiştir. Bu olumsuz durumların dışında Antalya'nın bu dönemde konaklama imkanlarının yetersiz kaldığını söylemek de mümkündür. 1937'de açılan Park Otel şehrin cumhuriyetten sonra açılan ilk oteli olmuştur. Bununla birlikte mevcut sayıdaki konaklama imkanlarının da turistik amaçlı olmadığını, genel konaklama talebine yönelik olduğunu belirtmek gerekir. Ancak 1940'lı yıllara gelindiğinde turizm faaliyetlerinin halka anlatılmasında ve öğretilmesinde Vali Haşim İşcan'ın çabaları olmuş ve halkta turizm faaliyetlerine olan ilgi ve istek artmıştır. Halkta oluşan turizm bilinciyle birlikte halkın istekleri doğrultusunda ulaşıma ve altyapı yatırımlarına yer verilmiştir. Başta geliştirilen karayolu ulaşımının yanında park-cadde düzenlemelerine gidilmiş ve plaj alanlarında da bazı çalışmalar yapılmıştır (Kaan ve Timor, 2018: 54-55). O çalışmalardan bazıları Atatürk Caddesi, Ali Çetinkaya Caddesi, Karaalioğlu Parkı gibi alanlar üzerine kararların alınmış olmasıdır. Bu çalışmaların yanında 1956-1959 yıllarını kapsayan yıllarda Kaleiçi ve Haşim İşcan Mahallesine yönelik şehrin ilk imar planı da yapılmıştır (Kepenek vd., 2015: 79).

Diğer yandan Antalya'nın bu dönemde aldığı turist sayısı cumhuriyetin kuruluşundan 1950'ye kadar geçen sürede oldukça sınırlı sayıda kalmıştır. Antalya'yı bu dönem içerisinde 1954'te 97, 1955'te 11, 1956'da 24 ve 1957'de ise 198 turist ziyaret etmiştir. 1958'e gelindiğindeyse şehre gelen turist sayısı 208 olmuştur. Antalya'ya gelen turist sayısında az da olsa bir artışın olduğu tarih ise bu tarihten itibaren başlamış ve kentteki ekonomik kazançları da olumlu etkilemiştir. Tabii böyle bir durumun yaşanmasında 1950-1959 yılları arasında, şehrin ulaşım, konaklama ve çekim unsuru oluşturan imkanlarının iyileştirilmesinin etkisi yadsınamaz. Antalya şehrinin çekim özelliklerini iyileştirmek için öncelik sahillere verilirken mevcut plajlardaysa iyileştirmelere gidilmiş, ayrıca yeni modern plajlar inşa edilmiştir. Konyaaltı ve Lara plajları ise şehrin en önde gelen turistik çekim alanlarının başında gelmiştir. Konyaaltı Plajı merkezi konumu ve şehir merkeziyle ulaşım sorununun olmaması sayesinde Lara Plajıyla birlikte daha önce gelişme sağlayan iki plajdan birisi olmuş ve bu plajlar turistik çekim merkezi olmayı başarmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken turizmin gelişmesi için önemli paya sahip olan konaklama kapasitesinde ve niteliğinde de değişimler yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminde 1950'li yıllarla birlikte açılan otellerin başlıcaları Eski İzmir Oteli ve İzmir Palas Oteli (6 Kasım 1951), Ege Oteli (1 Ekim 1952), Yayla Palas Oteli (15 Ekim 1953), İmren Palas, Yüksek Palas Oteli, Divan Oteli ve Teras Otel (1958) olmuştur. Teras Otel, Antalya'da "turizm amaçlı açılan ilk otel" olarak kabul edilmektedir. Otel 6 Kasım 1958'de 42 oda ve 72 yataklı olarak açılmıştır. Ancak, Teras Otel ve diğer açılanlar ilk zamanlarda yeterli müşteri bulamamış, sonraki süreçte oda doluluk oranları artınca rezervasyonlu çalışma sistemine geçmiştir. Öte yandan Konyaaltı Plajında 1950'de halk rastgele 26 adet baraka biçiminde plaj evi kurmuş, obalar olarak da ifade edilen bu evler 1957'de tekrar hazırlanmış ve basit durumundan kurtarılmıştır. Aynı yıl içinde Antalya Belediyesince 50 tane daha plaj evi yapılmış olup daha modern bir görünüme kavuşan Konyaaltı Plajı belediye tarafından 25 Haziran 1957'de törenle hizmete açılmıştır. Bu açılış beraberinde sahildeki turizm hareketlerine ivme kazandırmış, Konyaaltı Plajındaki bu evlerin sayısı artarak 115'e yükselmiştir. Antalya Orman Baş Müdürlüğü ise Konyaaltı Plajı bölgesinden Arapsuyu Mahallesine kadar olan bölümü gelenlerin rahat etmesi için ağaçlandırmayla gölgelendirme çalışması yapmıştır (Kapan, 2018: 70-72).

Resim 1: 1950’li Yıllarda Konyaaltı Sahilinde bulunan Obalar (Kapan, 2018: 71)

Resim 2: 1970'li Yıllarda Konyaaltı Sahilinde bulunan Obalar (Kapan, 2018: 71)

Resim 3: Antalya Tophane Parkı'nda 1958 Yılında Turizm Amaçlı Açılan İlk Otel; Otel Teras (Kapan, 2018: 73)

2.2.2. Planlı Kalkınma Dönemi (1963-1980)

Türkiye turizm sektörü uzun bir süre deniz, kum ve güneş eksenli olarak düşünülmüş ve teknolojik olarak da basit bir faaliyet olarak algılanmıştır. Ülkede yaşanan döviz sıkıntısı ve işsizliğe karşı turizm faaliyetlerinin bir çözüm olabileceği düşünülmüştür. 1940'lardan sonra ekonomik, kültürel ve sosyal yönden etkileri fark edilmeye başlanan turizm sektörü 1963-1980 yıllarını kapsayan planlı kalkınma döneminde yaklaşık 20 yıllık bir dönemde gelişim eğilimi göstermiş ve Türk ekonomisinde kalkınmada önemli sektörlerden birisi konumuna erişmiştir (Çımat ve Bahar, 2003: 6). 1963–1980 döneminde, turizmde ödemeler dengesine katkı sağlayacak politikaların oluşturulması temel hedef olmuştur. Bu doğrultuda döviz gelirlerinde artış sağlanması, yeni istihdam alanlarının açılması ve vatandaşlarımıza tatil imkanlarının sağlanması belirlenen politikalar içerisinde yer almıştır. Bu dönem içerisinde Turizm Bakanlığı'nın kurulması atılan en önemli adımlardan birisi olmuştur. Turizm Bankası'nın kurulması, TÜRSAB'ın 1972'de kurulmasıyla seyahat acentelerinin bir çatı altında toplanması yine bu dönemdeki diğer önemli gelişmeler arasında yer almıştır. Türkiye turizmi adına asıl en kritik gelişme ise 1982 yılında 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu'nun yürürlüğe girmesi olmuştur. Yürürlüğe giren turizm teşvik kanunu ile birlikte yatırımlarda turizmin gelişmesine öncelik verilmiş, kıt kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasına çalışılmıştır (Yıldız, 2011: 58).

Antalya'yı turizmde gelişim açısından değerlendirdiğimizde ise 1950'ye dek Antalya göç veren bir şehir durumundayken sonrasında göç hareketi tersine dönerek göç alan bir şehir niteliği kazanmıştır. Bu durumun oluşmasında birinci sebep olarak tarımsal alanda gelişim yakalanmasıyla tarımsal bir ticaret merkezi niteliği kazanmış olması gösterilebilir. Kırsaldan il merkezine yapılan göç hareketleri ise nüfus artışının ikinci sebebini oluşturmuştur. Çünkü bu yıllarda ülke genelinde tarımda makineleşmenin etkisi ile kırdan kente göç hareketi yaşanmıştır. Tabii olarak Antalya ilimiz de aynı şekilde tarımda makineleşme hareketinden etkilenmiş ve Antalya ilinde kırdan kent merkezine göç hareketi yaşanmıştır. Bu dönem Antalya'da şehirleşme hareketlerinin mekansal etkilerinin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu yıllarda üretimsel yönden farklılaşmaların oluşmasını sağlayan kültürel ve sosyo-

ekonomik dönüşümleri beraberinde getiren farklı bir yerleşme biçiminin başladığını görmek mümkündür. 1960'da sadece 50.908 olan Antalya'nın merkez nüfusu 10 yıllık bir aradan sonra %88 gibi ciddi bir artış oranı ile 95.616 kişi olmuştur (Manavoğlu, 2010: 179). Bazı dönemlerde aşırı kentleşmenin görüldüğü Antalya'da özellikle 1975-1980 yılları arasında kentleşme hareketi çarpıcı boyuta ulaşmıştır (Akış, 2011: 196-199).

Devlet Planlama Teşkilatı'nın çalışmalarıyla 1960-1965 yılları arasında Antalya Projesi ortaya konulmuştur. Bu projeyle birlikte Burdur, Isparta ve Antalya illerini kapsayan bölgede hem ekonomik hem de toplumsal yönden dengeli bir gelişme hamlesi sağlayacak yatırım öncesi bazı çalışmaların yapılması ve planlama noktasında Türk personeline tecrübe kazandırılması hedeflenmiştir. Antalya Projesi'nde turizm, ticaret, imalat sanayii, tarım, istihdam gibi alanları içine alan çalışmalar arasında bir bütünlüğün sağlandığını ileri sürmek pek de mümkün değildir. Antalya turizm açısından önemli doğal ve kültürel zenginliklerine sahip oluşuyla 1969 yılında turizmde öncelikli alanlar içerisinde yer alarak şehrin planlama ve yatırımsal açıdan önceliği artmıştır. 1974'e gelindiğinde ise Antalya'ya olan ilgi artarak o güne kadar hiç görülmemiş düzeyde yapılaşma talebi ortaya çıkmıştır. Bu talep yükselmesinin sebeplerinden belki de en önemlisi Güney Antalya bölgesinin turizm bölgesi olarak kabul edilerek altyapı çalışmalarına yönelik çalışmaların yapılması, yeni limanın tamamlanması, havaalanında kapasite artırımına gidilmesi, Antalya'nın tarihi alanlarından Kaleiçi bölgesine yönelik Kaleiçi projesinin hayata geçirilmesi, Fethiye–Kaş yolunun yapılması ve eski limana yönelik projenin uygulanmasıdır. Bu uygulamalar neticesinde şehrin ülke genelinde oldukça önemli bir turistik değer haline gelmesi mümkün olmuştur. Yaşanan gelişmelerle birlikte ilk önce Antalya'ya yakın şehirlerde, sonrasında ülke çapında ortaya çıkan ilgiyle birlikte kentte konut sahibi olmak isteyenlerin sayısında artışlara yol açmış ve talebi karşılamak için planda öngörülmeyen şekilde yeni yapılaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Antalya kent nüfusu bu gelişmelerin neticesinde 1980 yılında 173.501 kişiye ulaşmış, Kemer-Antalya ve Burdur çevre yollarının yapılmasıyla birlikte şehrin bugünkü gelişimine yönelik önemli bir katkı sağlanmıştır (Manavoğlu, 2010: 180).

2.2.3. Turizm ve Konaklama İşletmeciliği: Türkiye ve Antalya 1980'den Günümüze Gelişim

Türkiye turizm sektörü uzun bir süre deniz, kum ve güneş eksenli olarak düşünülmüş ve teknolojik olarak da basit bir faaliyet olarak algılanmıştır. Ülkede yaşanan döviz sıkıntısı ve işsizliğe karşı turizm faaliyetlerinin bir çözüm olabileceği düşünülmüştür. 1940'lardan sonra ekonomik, kültürel ve sosyal yönden etkileri fark edilmeye başlanan turizm sektörü planlı kalkınma döneminde yaklaşık 20 yıllık bir dönemde gelişim eğilimi göstermiş ve Türk ekonomisinde kalkınmada önemli sektörlerden birisi konumuna gelmiştir. Türkiye'ye dönük yabancı turist ilgisinin dünya ortalamasından fazla olduğu 1980 sonrası dönem ise Türkiye açısından kritik önem arz etmiştir. 1980 sonrası turizmde yakalanan ivme ile birlikte turizm sosyal, çevresel ve ekonomik yönleri ile birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır. Turizme bakış açısında değişim yaşanmasında elde etmiş olduğumuz ekonomik gelirlerin sahip olduğumuz turizm potansiyelinin oldukça altında olduğunun anlaşılması etkili olmuştur. Bu durumu daha olumlu bir yöne çevirmek için yasal bir takım düzenlemelerle turizm teşvik kanunları çıkartılmıştır. Turizm teşvik kanunu neticesinde gümrük muafiyetleri, vergi indirimi ve özel döviz tahsisleri verilerek turizm sektöründe 1984-1990 yılları arasında ortalama %12,1 büyüme rakamına ulaşılmıştır. Devlet politikaları belirlenirken lokomotif bir rol oynayan turizm sektörü kalkınmaya güç kattığı için kendisine devlet politikalarında yer bulmuştur (Çımat ve Bahar, 2003: 6).

Antalya'nın kalkınmasında temel sektör konumunda olan turizm sektörü, ekonomik büyümede sağladığı artışın yanı sıra ilave istihdamda da önemli katkı sağlamaktadır. Son on yıllık süreç incelendiğinde, Antalya merkezli ilerleyen turizm faaliyetlerinde istihdam edilenlerde ciddi bir artışın yaşanması dikkat çekicidir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1:Türkiye'de Turizm Sektöründe İstihdam (Bin Kişi)

Yıllar	Doğrudan İstihdam	Yıllık Değişim Oranı (%)	Dolaylı İstihdam	Doğrudan + Dolaylı İstihdam (1)	Türkiye'de Toplam İstihdam (2)	Pay (1/2) (%)
2005	474	-	1.260	1.734	22.046	7,86
2006	488	2,97	1.199	1.687	20.954	8,05
2007	435	-10,78	1.252	1.688	21.189	7,97
2008	458	5,19	1.283	1.742	21.194	8,22
2009	451	-1,47	1.373	1.825	21.277	8,58
2010	458	1,37	1.152	1.609	22.594	7,12
2011	487	6,47	1.367	1.855	24.110	7,69
2012	507	4,00	1.308	1.815	23.937	7,58
2013	531	4,84	1.450	1.981	24.602	8,05
2014	580	9,16	1.550	2.130	25.933	8,21
2015	614	5,86	1.596	2.210	27.341	8,08

Kaynak: ŞİT, Mustafa, "Türkiye'de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 1, İlkbahar 2016: 111.

Tablo incelendiğinde son 10 yıllık dönemde turizm sektöründeki istihdamda süratli bir artış yaşandığı görülmektedir. İstihdam rakamlarında en olumlu katkı ise toplam istihdama sağlamış olduğu doğrudan katkıdır. Turizm sektörünün gelişim sürecine girmesiyle birlikte Türkiye için turizmde doğrudan istihdamın söz konusu dönemde %29 oranında bir artışla 474 bin kişiden 614 bin kişiye çıktığı görülmektedir. Yine söz konusu dönem içerisinde 1 milyon 260 bin olan dolaylı istihdamda da artış yaşanarak 1 milyon 596 bin kişilik dolaylı istihdama ulaşılmıştır. Turizm sektörü için bu dönemde %26'lık bir dolaylı istihdam artış oranı gerçekleşmiştir. Toplam istihdam yönünden bakıldığında ise turizm sektörünün 2005'ten 2015'e kadar olan dönem için %27'lik bir istihdam artışı sağladığı görülmektedir. Türkiye'de turizm sektörünün gelişimi dikkate alındığında 2005'te 1 milyon 734 bin olan istihdam rakamının 10 yıllık bir gelişim sürecinden sonra 2015 yılı itibari ile 2 milyon 210 bin kişiye ulaştığı sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Türkiye'de 1980'li yıllarda turizm patlaması yaşanmıştır. Antalya ise Türkiye'de 1980'lerde meydana gelen turizm patlamasının en çok yaşandığı şehirler arasında yer almıştır. Bu durumun bir neticesi olarak kente olan ilgi artmış, yaşanan işçi göçüyle birlikte nüfusta da ciddi artış olmuştur (Akış, 2011: 196). 1970 yılında 577 bin nüfusa sahip olan Antalya, Güney Antalya Projesinin uygulanmasıyla nüfus

olarak 1980 yılında 750 bin kişiye yükselmiştir. 1970-1980 yılları arasında Türkiye bütünündeki nüfus artışları ile Antalya'nın nüfus artış oranları arasında çok belirgin fark olmamıştır. Bu dönemde Antalya'da henüz yapısal dönüşümler tam anlamıyla gerçekleşmemiş olmakla birlikte 1980'den sonra almış olduğu turizm yatırımları sayesinde hem nüfusunu hem de nüfus artış oranını artırarak Türkiye'nin önde gelen illeri arasında yerini almıştır. Böylece 1990 yılında nüfusta 1 milyonu aşmış, 2000'de 1,7 milyon ve 2015 yılında ise 2,3 milyonu aşan bir nüfusa ulaşmıştır. Antalya bahsedilen bu rakamlar ile ülkemizin önde gelen illerini nüfus artış hızında 1985-2015 yılları arası dönem için %257'lik artışla geride bırakmayı başarmış, İstanbul, Bursa, Ankara, İzmir, Kocaeli gibi illerde nüfus artış hızları Antalya'nın gerisinde kalmıştır (Işık ve Zoğal, 2017: 76).

Bir bölgede turizm faaliyetlerinin yoğunlaşması beraberinde öncelikli olarak bölgede nüfus artışını getirirken bir yandan da nüfus artışı ile birlikte işgücünü de yükseltmektedir. Artan bu işgücü turizm bölgesinde turizm ile doğrudan veya dolaylı ilişki içinde bulunan hizmet, inşaat, ticaret, ulaşım gibi alanlarda yoğunlaşmalar olmasını sağlamaktadır. Turizm kentleşmesini de ifade eden bu hareketliliğin işaretlerinden birisi olarak turistik tesisler, ülkeyi ziyaret eden yabancıların sayısı ve konaklama rakamları gösterilebilir. Türkiye bütünü ele alındığında Antalya'nın turizm yatırım ve işletme belgeli tesisler yönünden açık bir farkla lider olduğu söylenebilir (Işık ve Zoğal, 2017: 76–81). Ayrıca 2017 yılı için Türkiye'ye gelen turist sayısı 32.412.213 kişi iken Antalya'ya gelen turist sayısı 10.486.191'e ulaşarak ülkemize gelen toplam turist sayısının %32'sine ulaşmış olup Antalya turizmde Türkiye'nin lider kenti olduğunu ortaya koymuştur (Kapan ve Timor, 2018: 54).

Antalya'nın, Türkiye'de mevcut olan turizm yatırım ve işletme belgeli tesisler arasında toplamda %23'lük bir paya, yatak sayısı açısından ise %41'lik gibi ciddi bir paya sahip olduğu görülmektedir. Antalya 1990'dan 2010 yılına kadar geçen 20 yıllık bir dönemde yatak sayısında yıldan yıla yükselişini sürdürerek sahip olduğu yatak sayısı oranını 2010 yılı itibari ile %41'e ulaştırmayı başarmıştır (Işık ve Zoğal, 2017: 81).

Antalya'ya yıllar içerisinde olan ilginin artmasıyla birlikte şehirde nüfus 2 milyonu aşmış, bu durum şehirde trafik yoğunluğunun yaşanmasına sebep olmuş, turistlerce ihtiyaç duyulan yürüyüş noktaları, modern alışveriş yerleri, araçlar için yeni otopark alanları gibi noktalarda kentsel bir baskı ortaya çıkarmıştır. Böyle bir tablonun oluşmasında Antalya'da şehir politikalarının rasyonellikten uzak kalması ve sürdürülebilir bir kentsel politikanın olmayışının etkisi söz konusudur. 1980'li yıllarda hızlı yatırım alan; ancak dengesiz kalkınma örneği sergileyen Antalya'nın gelecekte daha çok turist çekebilmesi ve turizm gelirlerini artırabilmesi noktasında kent planının daha akılcı ve sürdürülebilir bir yapıda olması gerekmekte ve aynı zamanda kalkınmış ülkelerin kentleri incelenerek ileriye dönük daha sağlam adımlar atılmalıdır (Akış, 2011: 196).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANTALYA'DA KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİNİN ANALİZİ

3.1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları

Turizm sektörü her geçen gün ülke ekonomileri içerisinde ağırlığı artan bir sektör konumundadır. Özellikle ciddi kaynak sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkeler için, tarım dışı üretimde her geçen gün artan önemi bulunmakta olup, ülkelerin kalkınma sorunlarının aşılmasında önemli etkilere sahiptir. Kalkınma sürecinin sürdürülmesindeki etkisi, yapısı gereği istihdam yaratımında da aktif şekilde görülmektedir. Sadece sektördeki doğrudan istihdamla değil, aynı zamanda ilişkili olduğu diğer sektörler ve sağladığı refah artışıyla oluşan ilave talebin doğal sonucu olarak çarpan etkisiyle, son derece yoğun şekilde istihdam yarattığı görülmektedir. Turizm sektörü içerisinde konaklama işletmeciliği işkolu ise en yüksek katma değer sağlayan işkolu özelliğine sahiptir. Başta dış turizm olmak üzere turistik faaliyetlerde kalacak yer bir zorunluluk özelliği göstermektedir. Başlarda sadece konaklama ile sınırlı kalan konaklama işletmeleri, günümüzde bir yaşam kompleksi halini alarak içerisinde yiyecek-içecek-eğlence faaliyet alanlarını da büyük ölçüde bünyesine katmış durumdadır. Dolayısıyla günümüzde turizm sektörü konaklama ve seyahat işletmeciliği işkolları olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Söz konusu iki ana işkolu içerisinde ise konaklama işletmeciliğinin sektörel katma değeri ve dolayısıyla da kalkınmaya katkısı, seyahat işletmeciliğinin mukayese edilemeyecek ölçüde üzerinde gerçekleşmektedir.

Türkiye'de turizm sektörü ve özellikle de konaklama işkolu gerek ekonomik büyümedeki olumlu etkisi, gerek dış ticaret ve cari işlemler açığının kapatılmasındaki önemli katkıları ve gerekse de sağladığı ek istihdamla, ülke ekonomisine uzun yıllardan bu yana büyük katkılar sağlamıştır. Konaklama işletmeciliği işkolunda ülke genelinde dengeli bir büyümenin aksine, özellikle Antalya merkezli bir büyümenin yaşanması söz konusudur. Bu çalışmanın odaklandığı çalışma konusu da (çalışmanın amacı), Antalya'da uzun dönemde

konaklama işletmeciliği işkolunda yatak arzı ve istihdamda yaşanan gelişimin ülke bütünüyle mukayesesi ve Antalya'da konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma düzeyinin gelişiminin tespitidir. Böylece kırılma noktalarının ne zaman olduğu, mevcut gelişimin ne yönde sürdüğü ve nereye doğru ilerlediğinin tahmini mümkün olabilecektir.

Uzun yıllardan bu yana Türk konaklama işletmeciliğinde Antalya temelinde ilerleyen yapının başlangıcı, kırılma noktaları ve geleceğe yönelik dönüşüme işaret eden gelişmelerin tespiti, işkolunun çok dinamik yapıya sahip olması ve ülke ekonomisi içerisindeki ağırlığı sebebiyle oldukça önemlidir. Çalışmanın özgünlüğü, literatüre katkısı ve önemi de söz konusu tahlillerin başarı düzeyleriyle orantılı şekilde gerçekleşecektir.

Veri tasarımı başlığı altında detaylandırıldığı üzere gerek yatak arzında gerekse de istihdam düzeylerinde iller bazında veri erişimi cumhuriyet başlangıcına kadar geri götürülememektedir. Dolayısıyla yatak arzında 1961, işkolu istihdamındaysa 1970 yılına kadar geriye gitme imkanı mevcuttur. Ayrıca işkolu istihdamında nüfus sayımlarına dayalı olarak tespit imkanının 1970-2000 yılları arası için söz konusu oluşu, 6 nüfus sayımı arasında geçen 24 yıllık süredeki durumun tespitinin olanaksızlığını da beraberinde getirmektedir. Çalışmadaki temel kısıt da verilerin sürekliliğindeki sınırlamalardan ileri gelmektedir.

3.2. Veri Tasarımı, Yöntem ve Literatür

Turizmle ilgili istatistik verilerin geçmişi oldukça yenidir. Turizm alanındaki ilk çalışmalar seyahat işletmeciliğine dayanak oluşturacak nitelikte olup daha çok yurt dışından gelenler ve yurt dışına gidenlerin giriş-çıkış sebeplerine göre ayrıma yer verilmiştir. Söz konusu veriler de DİE tarafından 1959 istatistik yıllığı ile başlamıştır (Bkz. DİE, 1959). On yedi yıl sonrasında ise ilk defa konaklama işletmeleri envanter çalışması gerçekleştirilerek konaklama işletmeciliğinde illere göre tesis, oda ve yatak sayılarının türlerine göre erişimi mümkün olmuştur (Bkz. DİE, 1978). Antalya'daki turizm belgeli tesis, oda, yatak sayılarına erişim ise 1961 yılındaki durumu göstermek üzere birinci BYKP'ında ilk defa mümkün olmuştur

(DPT, 1962: 25). 1961-1976 yılları arasında geçen on beş yıllık süre içinse Antalya özelinde turizm belgeli tesislerdeki oda sayısı olarak tespit imkanı bulunmamaktadır.

Antalya'da konaklama işletmeciliği faaliyet kolunda çalışanlara ilişkin uzun dönemli özdeş seri bulma imkanı, il düzeyinde diğer faaliyet kollarına göre çalışanlarda da olduğu gibi mümkün bulunmamaktadır. Bu durumun temel sebebi, faaliyet kollarına göre çalışan miktarlarına sadece nüfus sayımlarındaki beyan sonuçlarına dayanarak erişme imkanının bulunmasıdır. Son nüfus sayımının gerçekleştirildiği 2000'den sonra, 2011'de gerçekleştirilen nüfus ve konut araştırması dışında çalışanlar bütününü içerecek bir verinin sağlanamaması da bu durumu teyit etmektedir. Dolayısıyla da güncel çalışmalarda SGK istatistikleri temel alınarak analizler gerçekleştirilmektedir. Ancak bu analizlerde de sigortasız çalışanlar, bağımsız çalışanlar, ücretsiz aile işçileri kapsam dışında kalmaktadır. Sadece 4-1/a'lı sigortalılara göre uygulama gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca sosyal sigortaların çalışanlar nezdinde tabana yayılımı da oldukça yenidir. Dolayısıyla 45-50 yıllık bir gelişimin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyma çabası içinde olunduğunda, SSK istatistikleri iyice yetersiz hale gelecek ve faaliyet kolunda çalışanların oldukça sınırlı bir kısmını kapsayacaktır. Özellikle mevsimlik çalışmanın da yoğun olduğu konaklama işletmeciliğindeki çalışmada o dönemki mevcut durumu göstermede diğer faaliyet gruplarındaki çalışmaya göre daha da yetersiz kalacaktır. Bu sebeple 1970-2000 yılları arasında yapılan altı nüfus sayımı sonucuna dayalı çalışan tespitlerine dayanarak konaklama işletmeciliğindeki istihdam Antalya'daki bölgesel uzmanlaşma katsayıları hesaplanarak tespit edilmiştir. 1970 öncesine gidilememesi ise, yine teknik imkansızlıktan kaynaklanmaktadır. Sosyal ve ekonomik göstergelerin iller bazında yayınlanması, 1970 nüfus sayımından itibaren başlamıştır.

Antalya'da 1961-2016 yılları arasındaki yatak arzında yaşanan dönemsel gelişimi Türkiye bütünündeki değişimle mukayese etmede, endeks türlerinden sabit esaslı basit endeks yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih amacı belirli bir sürede meydana gelen nicel (sayısal) değişikliğin nispi (oransal) olarak ölçülmesidir (Cillov, 1993: 5). Hesaplama yöntemi ise şu şekilde gerçekleştirilmektedir:

$$ETS_{Antalya,(t+n)} = \left\lfloor \frac{TS_{(t+n),Antalya}}{TS_{t,Antalya}} \right\rfloor \times 100 \quad [1]$$

Denklem 1'deki $ETS_{Antalya,(t+n)}$ Antalya'daki turizm belgeli tesislerde t+n yılında t yılına göre 100 üzerinden mevcut sayısal değerini ifade etmektedir. $TS_{(t),Antalya}$ Antalya'da t yılında turizm belgeli tesislerdeki yatak arzını, $TS_{(t+n),Antalya}$ Antalya'da t+n yılında turizm belgeli tesislerdeki yatak arzını sembolize etmektedir.

Antalya'da 1970-2016 yılları arasında konaklama işletmeciliği işkolu ve alt faaliyet alanlarında istihdamın bölgesel uzmanlaşmasının analiz edilmesinde ise uzmanlaşma katsayısı (location quitotinent "LQ") yöntemi kullanılmıştır.

Uzmanlaşma katsayısının orijinal denklemi, denklem 2'deki gibidir. Buna göre (Brantingham ve Brantingham, 1998: 268):

$$LQ_{i_n} = \frac{E_{i_n} / E_{t_n}}{\sum_{n=1}^{N} E_{i_n} / \sum_{n=1}^{N} E_{t_n}} \quad [2]$$

Denklemdeki LQ uzmanlaşma katsayısını, n analiz kapsamındaki mekansal birimlerin her birisini, N ise bütün mekansal birimlerin toplam sayısını tanımlamaktadır. E_ii sektöründeki istihdam miktarını, E_t ise bütün faaliyet kollarındaki istihdamın tamamının sayısını göstermektedir. Denklemin konaklama işletmeciliği işkolundaki istihdama göre uyarlanmış şekliyse aşağıdaki gibidir:

$$LQ_{l_n} = \frac{E_{l_n} / E_{t_n}}{\sum_{n=1}^{N} E_{l_n} / \sum_{n=1}^{N} E_{t_n}} \quad [3]$$

$LQ_{l_n=}$n ilinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanların 'n' ilindeki uzmanlaşma (lokasyon) katsayısını ifade etmektedir. E_{l_n}n ilinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanların miktarını, E_{t_n} ise Türkiye bütününde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanların bütününün miktarını sembolize etmektedir. $\sum_{n=1}^{N} E_{l_n}$n ilindeki istihdam toplamını, $\sum_{n=1}^{N} E_{t_n}$ ise Türkiye bütünündeki istihdam toplamını tanımlamaktadır.

Uzmanlaşma katsayısı yönteminde, bölgesel uzmanlaşma düzeylerinin ne olduğu ve hangi kesim noktalarından itibaren hangi uzmanlaşma düzeyinde olunacağı soruları uzun yıllardır literatürde tartışılmaktadır. Bu konuda uzun süre kabul gören görüş, Miller vd. (1991: 67) tarafından beş uzmanlaşma düzeyine ayrımın yapıldığı çalışmadır. Buna göre çok düşük bölgesel uzmanlaşma için en az 0,7'lik katsayı değerinin sağlanmasının gerektiği savunulmakta olup, şayet katsayı değeri 1,31'e eşit veya büyük olursa yüksek uzmanlaşma düzeyine erişildiği anlamını taşıyacağı ifade olunmaktadır. Özellikle son yıllarda hem AB Konseyi'nin desteklediği kurumlarca hem de uluslararası literatürdeki bölgesel sektörel uzmanlaşma için katsayı değerinin 2 olması kabul görmekte olup, bazı çalışmalarda bu miktarın 3 olması gerektiği dahi savunulmaktadır. Güncel literatürdeki teorik kabullere dayanarak Çiftçi (2018: 556-557), söz konusu sınıflandırmanın 4 kategoride ve kesim noktasına dayanarak oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre:

LQ<1,25	=>	Bölgesel uzmanlaşma oluşmamıştır.
1,25≤LQ<2	=>	Bölgesel uzmanlaşmanın başlangıcı mevcuttur.
2≤LQ<3	=>	Bölgesel uzmanlaşma düzeyi yüksektir.
LQ≥3	=>	Bölgesel tam uzmanlaşma vardır.

Bu çalışmada da konaklama işletmeciliği işkolu ve alt faaliyet kollarındaki istihdama göre Antalya'da bölgesel sektörel uzmanlaşmanın uzun dönemli gelişiminin analizinde, söz konusu dört kesim noktasından hareket edilerek değerlendirilmede bulunulmuştur.

Lee ve Choi (2004) çalışmalarında Güney Kore'deki iki bölgede turizm sektöründeki bölgesel uzmanlaşma düzeylerini; Spiriajevas (2008) Baltık kıyısı bölgelerinde turizm sektöründeki bölgesel uzmanlaşmayı analiz etmiştir. Pena-Boquete ve Pérez-Dacal (2012) çalışmalarında İspanya'da mevsimlik istihdama göre turizm sektöründe bölgesel uzmanlaşmayı analiz etmişlerdir. GEKA (2011) Aydın, Denizli ve Muğla'daki turizm sektöründe, Seçkin (2012) de Aydın ilçelerindeki turizmde bölgesel uzmanlaşma düzeylerini analiz etmiştir. Daha güncel çalışmalar arasında Trinh (2016)'in Orta Vietnam'da, Lazzeretti Innocenti (2016) İspanya'da turizmde bölgesel uzmanlaşmayı ele aldığı eseri; dos Santos vd. (2018)'nin Brezilya'da 2015 itibarıyla turizm sektöründeki istihdamda bölgesel uzmanlaşmayı ve uzmanlaşmaya dayalı kümelenmeyi analiz ettiği eseri örnek vermek mümkündür.

3.3. Bulgular

Tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen istatistiki analizlere ve dönem mukayeselerine dayanan uygulamalar, iki temel başlık altında toplanmıştır. "Antalya'da Yatak Arzına İlişkin Zamansal Gelişim Bulguları" adını taşıyan ilk başlık altında, Antalya ve Türkiye bütününde 1961 yılından 2016 yılına kadar turizm belgeli konaklama işletmelerindeki yatak arzında yaşanan gelişim analiz edilmiştir. Sayısal gelişimin mukayeseli olarak sunumu ertesinde grafikler vasıtasıyla 1961=100 endeksine dayanarak söz konusu 55 yıllık katsal gelişim incelenmiş, ardından da Antalya'daki yatak arzının Türkiye bütünü içerisindeki yüzdelik ağırlığındaki dönüşüm kritik edilmiştir. "Antalya İş Piyasasında Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma Gelişimi Bulguları" adını taşıyan ikinci başlıkta, Antalya'daki konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma düzeyinin 1970 yılından 2016 yılına kadar geçen 46 yıllık sürede geçirdiği değişim analiz edilmiştir.

3.3.1. Antalya'da Yatak Arzına İlişkin Zamansal Gelişim Bulguları

Antalya'ya ilişkin 1961'e ilişkin ilk ulaşılabilen verilerden elde edilen bulgular şu şekilde gerçekleşmiştir: Antalya'da turizm belgeli konaklama işletme sayısı 7 iken oda sayısı 193 olup toplam yatak sayısı ise 408'dir. Söz konusu 408

yatakta yıl içinde konaklayan sayısı 33.425 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl Türkiye bütünündeki tesis sayısı 258, oda sayısı 8.889, yatak sayısı ise 15.685'tir. Yıl içinde konaklayan sayısı ise yaklaşık 1,5 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Antalya'nın Türkiye nezdinde 1961 yılı itibarıyla turizm belgeli tesis, oda, yatak ve konaklayanlar içerisindeki ağırlığı sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir: Tesislerin %2,7'si; oda stoğunun %2,2'si; yatak arzının %2,6'sı ve konaklayanların da %2,2'si Antalya'dadır (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: 1961'de Turizm Tesisi, Oda, Yatak ve Ziyaretçi Sayıları

	Tesis		Oda		Yatak		Yıl İçinde Kalanlar	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	7	2,7	193	2,2	408	2,6	33.425	2,2
Türkiye	258	100,0	8.889	100,0	15.685	100,0	1.538.422	100,0

Kaynak: DPT, *Birinci BYKP,* Ankara 1962: 25.

Aradan geçen on beş yıllık süreçte Antalya'da yatak hacminde Türkiye bütününden daha süratli bir artışın yaşandığı görülmektedir. Buna göre 3.753'ü işletme, 3.444'ü kuruluş (yatırım) belgeli olmak üzere turizm belgeli yatak hacmi, 1961'deki 408 yataklık hacimden on yedi katı aşan artışla 7.197 yatak hacmine yükselmiştir. Bunun anlamıysa söz konusu on beş yıllık dönemde ortalama yıllık 385 yatağın ilave edildiğidir. Böylece Antalya'daki turizm belgeli konaklama tesislerinde bulunan yatak hacminin Türkiye bütünü içerisindeki ağırlığı da 1961'den 1976'ya gelindiğinde %2,6'dan %10,2'ye çıkmıştır (Bkz. Tablo 2 ve 3).

Tablo 3: 1976'da Antalya'da İşletme ve Kuruluş Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Kuruluş Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	3,753	8,2	3,444	14,1	7,197	10,2
Türkiye	45,885	100,0	24,507	100,0	70,392	100,0

Kaynak: DPT, Dördüncü BYKP Turizm ve Tanıtma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1977: 157.

1980'li yıllar, konaklama işletmeciliği işkolu için Türkiye genelinde büyük atılımlara sahne olmuştur. Antalya'daki gelişim ise yine Türkiye bütününün üzerinde gerçekleşmiştir. Buna göre 47.299'u işletme, 97.315'i kuruluş (yatırım) belgeli olmak üzere turizm belgeli tesislerdeki yatak hacmi, 1976'daki 7.197 yataklık

hacimden yirmi katı aşan artışla 144.614'lük hacme yükselmiştir. Dolayısıyla her yıl ortalama 9,887 oda ilave edilmiştir. Böylece Antalya'daki turizm belgeli konaklama tesislerinde bulunan yatak hacminin Türkiye bütünü içerisindeki ağırlığı da 1976'dan 1990'a gelindiğinde %10,2'den %28,9'a çıkmıştır (Bkz. Tablo 3 ve 4).

Tablo 4: 1990'da Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	47.299	14,5	97.315	29,9	144.614	28,9
Türkiye	325.515	100,0	325.515	100,0	498.742	100,0

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 1990, Ankara 1992.

1990-2000 yılları arasında Antalya'da, önceki dönemlere göre turizm belgeli tesislerde mevcut olan yatak arzında yaşanan artış hızında yavaşlama yaşanmıştır. Buna göre Türkiye bütününde 1990'da yarım milyonluk hacmi zorlayan yatak arzında 70 bin yataklık bir artışın sağlanabildiği görülmektedir. Antalya'da ise 1990-2000 yılları arasında turizm belgeli konaklama tesislerindeki yatak arzında yaşanan artış, 44 bini aşmıştır. Dolayısıyla ülke bütününde yaşanan artışın neredeyse üçte ikisi Antalya'da gerçekleşmiştir. Antalya'da işletme belgeli tesislerdeki yatak arzı 47.299'dan 114.871'e yükselirken, yatırım belgeli tesislerdeki yatak arzında ülke bütününde olduğu gibi kısmi azalışla 97.315'ten 73.742'ye inmiş, işletme belgeli tesislerdeki toplam yatak arzı ise 144.614'ten 188.613'e yükselmiştir. Böylece Antalya'daki işletme belgeli tesislerdeki yatak arzının ülke bütünündeki ağırlığı da %29'dan %33,2'ye yükselmiştir (Bkz. Tablo 4 ve 5).

Tablo 5: 2000'de Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	114.871	35,3	73.742	30,2	188.613	33,2
Türkiye	325.168	100,0	243.794	100,0	568.962	100,0

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2000, Ankara 2002.

2000-2011 yılları arasında Antalya'da, bir önceki döneme göre turizm belgeli tesislerde mevcut olan yatak arzında yaşanan artışta ciddi bir süratlenmeyle karşılaşılmaktadır. Buna göre Türkiye bütününde 2000'de yaklaşık 569 bin olarak gerçekleşen yatak arzında 368 bin yataklık artış sağlanmıştır. Antalya'da ise 2000-2011 yılları arasında turizm belgeli konaklama tesislerindeki yatak arzında yaşanan artış, 205 bini aşmıştır. Dolayısıyla ülke bütününde yaşanan artışın yaklaşık %56'sı Antalya'da gerçekleşmiştir. Antalya'da işletme belgeli tesislerdeki yatak arzı 114.871'den 326.282'ye yükselirken, yatırım belgeli tesislerdeki yatak arzında kısmi azalışla 73.742'den 67.791'e inmiş, işletme belgeli tesislerdeki toplam yatak arzı da 188.613'ten 394.073'e yükselmiştir. Böylece Antalya'daki işletme belgeli tesislerdeki yatak arzının ülke bütünündeki ağırlığı da %33,2'den %42,1'e yükselmiştir (Bkz. Tablo 5 ve 6).

Tablo 6: 2011'de Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	326.282	48,8	67.791	25,3	394.073	42,1
Türkiye	668.829	100,0	267.900	100,0	936.729	100,0

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2011, Ankara 2013: 38-39.

2011-2016 yılları arasında, bir önceki döneme göre Antalya'da turizm belgeli tesislerde mevcut olan yatak arzında yine süratli bir artışla karşılaşılmaktadır. Buna göre Türkiye bütününde 2011'de yaklaşık 937 bin olarak gerçekleşen yatak arzında 276 bin yataklık artış sağlanmıştır. Antalya'da ise 2011-2016 yılları arasında turizm belgeli konaklama tesislerindeki yatak arzında yaşanan artış, 113 bini aşmıştır. Dolayısıyla ülke bütününde yaşanan artışın yaklaşık %51'i Antalya'da gerçekleşmiştir. İlave yatak arzında Antalya'nın ülke bütünü içerisindeki ağırlığının azaldığı görülmektedir. Antalya'da işletme belgeli tesislerdeki yatak arzı 326.282'den 418.395'e, yatırım belgeli tesislerdeki yatak arzında kısmi artışla 67,7791'den 89.123'e yükselmiş, işletme belgeli tesislerdeki toplam yatak arzı da 394.073'ten 507.518'e çıkmıştır. Böylece Antalya'daki işletme belgeli tesislerdeki

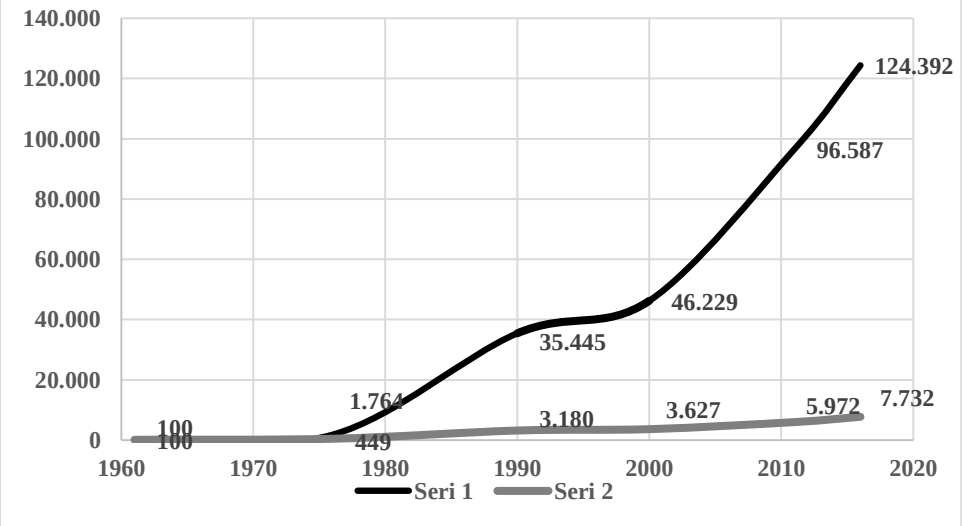
yatak arzının ülke bütünündeki %40'ı aşan ağırlığı da çok sınırlı bir azalışa karşılık korunmuştur (Bkz. Tablo 6 ve 7).

Tablo 7: 2016'da Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	418.395	46,5	89.123	28,5	507.518	41,8
Türkiye	899.881	100,0	312.912	100,0	1.212.793	100,0

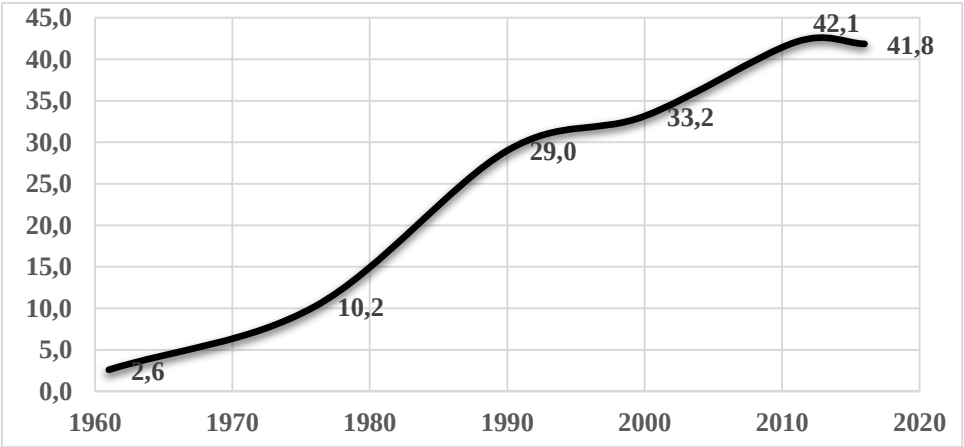
Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri, Ankara, 2016: 38-39.

Antalya ve Türkiye bütününde turizm belgeli konaklama tesislerindeki yatak arzının 55 yıllık (1961-2016) gelişimi incelendiğinde, Türkiye bütününde 77 katlık, Antalya'da ise 1.244 katlık arz artışının sağlandığı görülmektedir. Türkiye bütünündeki 15.685 yatak arzı 1,2 milyonu aşarken, Antalya'da 408 yatak arzının yarım milyonu aşması söz konusu olmuştur. Ülke bütünündeki 77 katlık artış, işkolu açısından son derece hızlı bir büyüme performansının yakalandığını teyit etmektedir. Ancak Antalya'daki 1244 katlık artış, ülke bütünündeki artış hızının 16 katına ulaştığından (=1244/77) Antalya'da yığılmanın gerçekleştiğini ve ülkedeki büyümenin Antalya merkezli olarak gerçekleştiğini desteklemektedir (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1: Turizm Belgeli Yatak Arzının Antalya ve Türkiye'de Uzun Dönemli Gelişimi (1961=100, 1961-2016)

Turizm belgeli yatak arzında Antalya merkezli uzun dönemli gelişim, beraberinde ülke bütünü içerisinde Antalya'daki yatak arzının ağırlığının da süratli artışını beraberinde getirmiştir. 1961'de Antalya'nın payı %2,6 ile sınırlıyken bu ağırlık 1976'da %10,2'ye, 1990'da %29'a, 2000'de %33,2'ye ve 2016'daysa %41,8'e yükselmiştir (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2: Turizm Belgeli Yatak Arzında Antalya'nın Türkiye Bütünü İçinde Ağırlığında Yaşanan Uzun Dönemli Gelişim (%, 1961-2016)

3.3.2. Antalya İş Piyasasında Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma Gelişimi Bulguları

Antalya'da konaklama işletmeciliği işkolunda istihdam edilenlere ilişkin ilk istatistiki verilerin edinilebildiği 1970 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre başlatılabilmektedir. Buna göre aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre henüz bölgesel uzmanlaşmanın başlamadığı görülmektedir. Ayrıca konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değeri, tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de oldukça altında kalmıştır (Bkz. Tablo 8).

Tablo 8: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1970)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,18	1,27	1,06
Otel, kahve, lokanta müdürleri	0,54	0,59	0,37
Otel, kahve, lokanta sahipleri	0,63	0,70	0,19
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	0,73	0,79	0,34
Konaklama işletmeciliği işkolu	0,69	0,75	0,27

Not: Uygulama ek tablo 1'deki verilere dayanmaktadır.

İkinci aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde de 1.09 değeriyle bölgesel uzmanlaşmanın henüz başlamadığı sonucuyla karşılaşılmıştır. Ayrıca konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değeri, tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalmıştır (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1970)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	0,86	0,86	0,76
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,00	1,01	0,39
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1,15	1,15	0,68
Konaklama işletmeciliği işkolu	1,09	1,09	0,55

Not: Uygulama ek tablo 1'deki verilere dayanmaktadır.

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1975 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre henüz bölgesel uzmanlaşmanın başlamadığı görülmektedir. Dolayısıyla konaklama işletmeciliği işkolunda bölgesel uzmanlaşma, tıpkı 1970'teki gibi yine henüz başlamamıştır. Buna ek olarak tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalınmıştır (Bkz. Tablo 10).

Tablo 10: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1975)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,18	1,27	1,06
Otel, kahve, lokanta müdürleri	0,67	0,88	0,00
Otel, kahve, lokanta sahipleri	0,71	0,75	0,59
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	0,77	0,81	0,72
Konaklama işletmeciliği işkolu	0,75	0,78	0,66

Not: Uygulama ek tablo 2'deki verilere dayanmaktadır.

Bir sonraki aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde de 1.12 değeriyle bölgesel uzmanlaşma başlangıcının sağlanamadığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ayrıca 1975 yılında da 1970 yılındaki gibi tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalınmıştır (Bkz. Tablo 11).

Tablo 11: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1975)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	1,00	1,25	0,00
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,07	1,06	1,01
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1,16	1,15	1,24
Konaklama işletmeciliği işkolu	1,12	1,11	1,14

Not: Uygulama ek tablo 2'deki verilere dayanmaktadır.

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1980 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre henüz bölgesel uzmanlaşmanın başlamadığı görülmektedir. Dolayısıyla konaklama işletmeciliği işkolunda bölgesel uzmanlaşma, 0,86'lık katsayı değeriyle tıpkı 1970 ve 1975'teki gibi yine henüz başlamamıştır. Buna ek olarak tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalınmıştır (Bkz. Tablo 12).

Tablo12: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1980)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,19	1,29	1,06
Otel, kahve, lokanta müdürleri	1,21	1,40	0,19
Otel, kahve, lokanta sahipleri	0,91	0,96	0,79
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	0,83	0,89	0,52
Konaklama işletmeciliği işkolu	0,86	0,92	0,55

Not: Uygulama ek tablo 3'teki verilere dayanmaktadır.

Bir sonraki aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde de 1.15 katsayı değeriyle bölgesel uzmanlaşma başlangıcının sağlanamadığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ayrıca 1970 ve 1975 yıllarındaki gibi tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşmanın da yine altında kalınmıştır (Bkz. Tablo 13).

Tablo 13: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1980)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	1,63	1,75	0,29
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,22	1,21	1,23
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1,11	1,11	0,81
Konaklama işletmeciliği işkolu	1,15	1,15	0,85

Not: Uygulama ek tablo 3'teki verilere dayanmaktadır.

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1985 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre henüz bölgesel uzmanlaşmanın başlamadığı görülmektedir. Dolayısıyla konaklama işletmeciliği işkolunda bölgesel uzmanlaşma, 1,25'lik uzmanlaşma başlangıç sınırının oldukça altında kalan 0,95'lik katsayı değeriyle tıpkı 1970, 1975 ve 1980'deki gibi yine henüz başlamamıştır. Buna ek olarak tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalınmıştır (Bkz. Tablo 14).

Tablo 14: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1985)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,20	1,34	1,05
Otel, kahve, lokanta müdürleri	2,05	2,03	3,43
Otel, kahve, lokanta sahipleri	0,92	0,94	2,15
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	0,95	1,00	0,96
Konaklama işletmeciliği işkolu	0,95	0,99	1,18

Not: Uygulama ek tablo 4'teki verilere dayanmaktadır.

Bir sonraki aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde ilk defa 1.28'lik katsayı değeriyle bölgesel uzmanlaşmanın başlangıcının gerçekleştiği sonucuyla karşılaşılmıştır. Aynı zamanda önceki nüfus sayımlarının aksine ilk defa 1985 yılında konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşmanın tarım sektöründe bölgesel uzmanlaşma düzeyini aştığı görülmüştür (Bkz. Tablo 15).

Tablo 15: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1985)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	2,76	2,63	4,71
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,24	1,22	2,96
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1,28	1,29	1,32
Konaklama işletmeciliği işkolu	1,28	1,28	1,62

Not: Uygulama ek tablo 4'teki verilere dayanmaktadır.

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1990 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre, 2.15'lik katsayı değeriyle yüksek bölgesel uzmanlaşma seviyesine erişildiğine işaret etmektedir. Ayrıca önceki yılların aksine ilk defa aktif çalışma çağı bütününe göre konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma düzeyi, tarım sektöründeki uzmanlaşma düzeyinin üzerine çıkmıştır (Bkz. Tablo 16).

Tablo 16: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1990)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,08	1,13	1,02
Otel, kahve, lokanta müdürleri	6,06	5,70	8,89
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,32	1,27	4,06
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2,37	2,36	2,94
Konaklama işletmeciliği işkolu	2,15	2,10	3,29

Not: Uygulama ek tablo 5'teki verilere dayanmaktadır.

Bir sonraki aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde 2.33'lük katsayı değeriyle yüksek bölgesel uzmanlaşma düzeyine erişildiği sonucuyla karşılaşılmıştır (Bkz. Tablo 17).

Tablo 17: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1990)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	6,58	6,14	9,74
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,43	1,37	4,45
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2,58	2,54	3,22
Konaklama işletmeciliği işkolu	2,33	2,26	3,61

Not: Uygulama ek tablo 5'teki verilere dayanmaktadır.

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1990 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre, 2.37'lik katsayı değeriyle 1990 yılına göre bölgesel uzmanlaşma düzeyinde sınırlı bir artışın yaşandığı görülmektedir. Söz konusu sınırlı artışla elde edilen katsayı değerine bakıldığında, konaklama işletmeciliği işkolunda yüksek bölgesel uzmanlaşma seviyesinin korunduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 18).

Tablo 18: Antalya'da Konaklama İşletmeleri İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (2000)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,03	1,07	0,98
Otel, kahve, lokanta müdürleri	5,29	5,48	4,88
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,37	1,34	2,59
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2,54	2,63	2,29
Konaklama işletmeciliği işkolu	2,37	2,40	2,52

Not: Uygulama ek tablo 6'daki verilere dayanmaktadır.

Aktif çalışma çağı nüfusunun temel alındığı uygulama sonrasında tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanınca da, konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde 2.44'lük katsayı değeriyle yüksek bölgesel uzmanlaşma düzeyinin 1990 yılına göre hafif artışla sürdürüldüğü sonucuyla karşılaşılmıştır (Bkz. Tablo 19).

Tablo 19: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (2000)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	5,44	5,69	4,53
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,41	1,39	2,41
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2,61	2,72	2,12
Konaklama işletmeciliği işkolu	2,44	2,49	2,34

Not: Uygulama ek tablo 6'daki verilere dayanmaktadır.

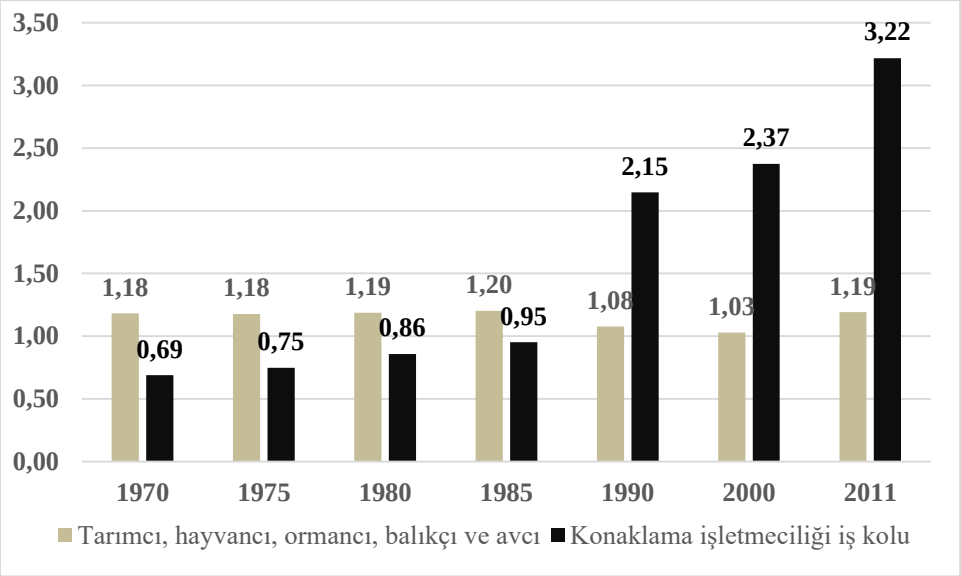
Nüfus ve konut araştırması sonuçları kapsamında tespiti yapılan istihdama göre uzmanlaşma düzeyi analiz bulguları, 3.22'lik katsayı değeriyle 2011 yılı itibarıyla Antalya'da konaklama işletmeciliği işkolunda bölgesel tam uzmanlaşmanın sağlandığını göstermektedir (Bkz. Tablo 20).

Tablo 20: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (2011)

Sektör/ İş Kolu	Toplam
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,19
Konaklama işletmeciliği işkolu	3,22

Not: Uygulama ek tablo 7'deki verilere dayanarak hesaplanmıştır.

Konaklama işletmeciliğinde istihdamda bölgesel uzmanlaşmadaki artışın uzun dönemli gelişimini tespit imkanı, 1970-2011 yılları arası dönem için mevcuttur. Buna göre bölgesel uzmanlaşmada 1985-1990 ve 2000-2011 yılları arasında esas gelişimin sağlandığı görülmektedir. 1985'ten 1990'a gelindiğinde uzmanlaşmanın olmadığı bir noktadan yüksek uzmanlaşmaya dönüşmüştür. 2011'de ise artık bölgesel tam uzmanlaşma da gerçekleşmiştir (Şekil 3).

Şekil 3:Antalya'da Tarım Sektörü ve Konaklama İşletmeciliği İşkolundaki İstihdama Dayalı Bölgesel Uzmanlaşma Düzeylerinin Karşılaştırılması (1970-2011)

Daha önce de vurgulandığı üzere 2011 sonrası için sadece SGK'nın 2016 istatistik yıllığında 4-1/a kapsamında sigortalı olarak çalışanların faaliyet kollarına göre dağılımlarının iller itibarıyla miktarlarına dayanarak konaklama işletmeciliği işkoluna dahil olan faaliyet alanlarında Antalya'daki istihdam miktarlarına erişim imkanı mevcuttur. Sigortasız çalışanların, ücretsiz aile işçisi ve bağımsız olarak çalışanların dahil edilmediği, sadece iş akdine dayalı faaliyet alanlarında istihdam olunan formel (sigortalı) işçilerin yer alması sebebiyle, faaliyet alanlarında yıl içi düzenli veya mevsimlik istihdam olunan geniş kitleler kapsam dışı kalmaktadır. Analizin 2016 yılındaki kısmında mevcut olan sınırlılık göz önünde tutulmak şartıyla, Antalya'da konaklama işkolu ve işkoluna bağlı faaliyet alanlarındaki istihdama göre bölgesel uzmanlaşma düzeyleri analiz edildiğinde elde edilen bulgular kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Konaklama alt faaliyet alanında Antalya'da sigortalı olarak istihdam olunan 52,637 işçi, Antalya'daki tüm faaliyet alanlarında istihdam olunan işçi toplamının %12,3'ünü, Türkiye'deki bütün konaklama faaliyet alanında istihdam olunan işçi toplamınınsa %27,4'ünü oluşturmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma katsayı değeri 8,8 olarak gerçekleşerek 3 olan tam uzmanlaşma sınırının üzerinde bölgesel uzmanlaşmaya sahip olunduğunu göstermektedir.

Yiyecek ve içecek hizmetleri alt faaliyet alanında Antalya'da sigortalı olarak istihdam olunan 21,964 işçi, Antalya'daki tüm faaliyet alanlarında istihdam olunan işçi toplamının %5,12'sini, Türkiye'deki bütün konaklama faaliyet alanında istihdam olunan işçi toplamınınsa %3,6'sını oluşturmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma katsayı değeriyse 1,8 olarak gerçekleşerek 1,25 olan uzmanlaşma başlangıç sınırının altında kalmıştır.

Spor, eğlence ve dinlence alt faaliyet alanında Antalya'da sigortalı olarak istihdam olunan 2,500 işçi, Antalya'daki tüm faaliyet alanlarında istihdam olunan işçi toplamının %0,58'ini, Türkiye'deki bütün konaklama faaliyet alanında istihdam olunan işçi toplamınınsa %5,66'sını oluşturmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma katsayı değeriyse 1,2 olarak gerçekleşerek 1,25 olan uzmanlaşma başlangıç sınırını aşmış, ancak yüksek uzmanlaşma sınırı olan 2'nin altında kalmıştır.

Konaklama işletmeciliği işkolu bütününde Antalya'da sigortalı olarak istihdam olunan 77,101 işçi, Antalya'daki tüm faaliyet alanlarında istihdam olunan işçi toplamının %17,97'sini, Türkiye'deki bütün konaklama faaliyet alanında istihdam olunan işçi toplamınınsa %9,12'sini oluşturmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma katsayı değeri 2,9 olarak gerçekleşerek 3 olan tam uzmanlaşma sınırının biraz altında, 2 olan yüksek uzmanlaşma sınırının ise oldukça üzerinde bir bölgesel uzmanlaşmaya sahip olunduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 21).

Tablo 21: 4-1/a'lı İstihdam İçinde Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında Bölgesel Uzmanlaşma (2016)

Konaklama	Katsayı	8,8
	İstihdam	52.637
	Antalya İstihdamında Ağırlık	%12,27
	Türkiye Faaliyet Alanı Toplamında Ağırlık	%27,4
Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faaliyetleri	Katsayı	1,2
	İstihdam	21.964
	Antalya İstihdamında Ağırlık	%5,12
	Türkiye Faaliyet Alanı Toplamında Ağırlık	%3,60
Spor, Eğlence ve Dinlence Faaliyetleri	Katsayı	1,8
	İstihdam	2.500
	Antalya İstihdamında Ağırlık	%0,58
	Türkiye Faaliyet Alanı Toplamında Ağırlık	%5,66
Konaklama İşletmeciliği Toplamı	Katsayı	2,9
	İstihdam	77.101
	Antalya İstihdamında Ağırlık	%17,97
	Türkiye Faaliyet Alanı Toplamında Ağırlık	%9,12

Not: Uygulama ek tablo 8'deki verilere dayanarak hesaplanmıştır.

Elde edilen bulgular, Antalya'nın konaklama işletmeciliği işkolunda 4-1/a'lı çalışanlarda bölgesel uzmanlaşmanın 81 vilayet içerisinde en yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Bölgesel uzmanlaşmada en yakın takipçisi ise Muğla'dır. Bölgesel yüksek uzmanlaşma düzeyinde olan vilayetlerde 81 il içerisinde sadece Antalya ve Muğla olarak tespit edilmiştir. On bir ildeyse konaklama işletmeciliği faaliyet alanına göre bölgesel uzmanlaşmanın başlangıcı gerçekleşebilmiştir. Buradan hareketle ülke bütününde 81 ilin 2'sinde yüksek uzmanlaşma, 11'inde uzmanlaşma başlangıcı gerçekleşmiş olup, söz konusu 13 il dışında kalan 68 ildeyse konaklama işletmeciliği faaliyet alanında herhangi bir bölgesel uzmanlaşma başlangıcı dahi gerçekleşmemiş durumdadır (Bkz. Tablo 22).

Tablo 22: 4-1/a'lı İstihdam İçinde Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında Bölgesel Yüksek Uzmanlaşma ve Uzmanlaşma Başlangıcında Olan İller (2016)

İller	Konaklama	Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faaliyetleri	Spor, Eğlence ve Dinlence Faaliyetleri	Konaklama İşletmeciliği Toplamı	Uzmanlaşma durumu
Antalya	8,79	1,16	1,82	2,93	Bölgesel yüksek uzmanlaşma
Muğla	4,77	1,69	1,92	2,40	Bölgesel yüksek uzmanlaşma
Nevşehir	4,99	0,96	0,76	1,86	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Isparta	1,05	1,73	0,46	1,51	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Bolu	2,65	1,19	0,91	1,51	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Bayburt	0,97	1,56	2,65	1,48	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Çanakkale	1,94	1,23	0,67	1,37	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Trabzon	1,28	1,28	1,64	1,30	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Aydın	1,86	1,12	1,26	1,30	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Karabük	1,66	1,16	1,40	1,28	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Erzincan	1,00	1,38	0,79	1,26	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Edirne	1,09	1,34	0,76	1,25	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Afyon	2,49	0,93	0,27	1,25	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı

Not: Uygulama ek tablo 8'deki verilere dayanarak hesaplanmıştır.

3.4. Tartışma

Turizm sektörü küresel ölçekte ekonomik durgunluğun yaşanmasına karşılık büyüyen tek sektör konumunda olup, yapılan çeşitli araştırma bulgularında da söz konusu sektörel büyümenin süreceği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Buna ek olarak emek-yoğun üretimin sektör yapısı sebebiyle mevcudiyeti de, turizm sektörünün istihdam yaratma kabiliyetinin son derece yüksek olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla da geleneksel tarım üretiminin payının düzenli olarak düşüş içerisinde olduğu gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörü en önemli tarım dışı sektör konumuna erişmiş durumdadır (Yanardağ ve Avcı, 2012: 39-40).

Türkiye'de turizm sektörünün büyüme üzerindeki etkisini sınayan pek çok çalışma, ülkemizde de turizm sektörünün hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bu kapsamda Hephaktan ve

Çınar (2010)'ın 1980-2008 yılları arası dönemi, Kanca (2015)'nın 1980-2013 yılları arası dönemi, Kızılkaya vd. (2016)' nin 1980-2014 yılları arası dönemi, Bozkurt ve Topçuoğlu (2013)'nun 1970-2011 yılları arası dönemi, Çoban ve Özcan (2013)'ın 1963-2010 yılları arası dönemi esas aldığı çalışmalarında elde ettikleri sonuçlar, turizm gelirlerinin büyümeyi artırdığı yönündedir. Ancak bu çalışmalarda temel alınan turizm verisi turizm gelirleri olup, yabancı turistlerden elde edilen gelirden oluşmaktadır. Dolayısıyla iç turizmin etkisinin tespiti mümkün olamamaktadır.

Antalya, 530 km.'ye ulaşan kıyıları, koyları, limanları, antik kentleri, denizle birleşen orman ve şelaleleriyle turizm açısından büyük çekiciliğe sahip coğrafi ve kültürel varlığa sahiptir. Bu özellikleri bir arada bünyesinde barındırması ise, turizm çeşitliliği açısından da tek başına hemen her türlü turizm faaliyeti için elverişli noktada olmasına yol açmıştır. Turizm türleri açısından çeşitliliğin yanı sıra işletme ölçeğinde de çeşitlilik mevcuttur. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, daha çok aile işletmesi özelliği göstermektedir. Bu da istihdamın ağırlıklı olarak aile fertlerinden oluşmasına yol açmaktadır. Ancak yatak arzı ve turistik faaliyetlerdeki ağırlıklarının sınırlılığı sebebiyle Antalya'da konaklama işletmeciliğinde hem ekonomik faaliyet anlamında hem de doğrudan istihdam anlamında baskın karakter oluşturmamaktadırlar. Buna karşılık 5 yıldızlı otellere kadar büyük ölçekli turizm belgeli konaklama işletmelerinin sektörde il içi ağırlığıyla karşılaşılmakta olup, söz konusu işletmelerin profesyonel işletmeler oluşuyla karşılaşılmaktadır. Bu da doğrudan istihdamda baskın oluşlarını da beraberinde getirmektedir. Hem sektörel üretimde hem de istihdamda sınırlı ağırlığa sahip küçük ölçekli aile işletmeleri yaşanan krizlerden çok fazla etkilenirken, büyük ölçekli profesyonel işletmelerin ülke içinde yaşanan ekonomik krizlerden fazla etkilenmediği, dolayısıyla ekonomik üretim ve istihdam yaratımında istikrarı koruduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır (Albeni ve Olgun, 2005: 101,104-105). Buna karşılık Durgun ve Gövdere (2011)'nin alan çalışması bulguları, Antalya'daki konaklama işletmeciliği işkolunda pazar payında düşüşün yaşandığını, satış ve yatırımların azaldığını, oda fiyatlarıyla kar marjında yaşanan azalışa ek olarak doğrudan istihdamda da düşüş yaşandığını göstermektedir. Dolayısıyla küresel ekonomik krizler dışında turizm sektörünün istikrarlı büyüyen bir sektör özelliğinde olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Nitekim çalışma kapsamında turizm belgeli yatak arzında hem Türkiye bütününde hem de Antalya özelinde 1961'den bu yana hiç düşüş yaşanmaması, bu durumu destekler niteliktedir. Türkiye bütününde 1961-2016 yılları arasında turizm belgeli tesislerdeki yatak arzında yaşanan artış 77 katı aşarken, Antalya'da 1244 kata ulaşan bir artış sağlanabilmiştir.

Akdeniz kıyısındaki tek vilayetin Antalya olmaması, doğusundaki Mersin ve Adana'da konaklama işletmeciliğinin Antalya'daki gibi gelişmesinin mümkün olamaması ise oldukça dikkat çekicidir. Bunda Mersin ve Adana'da teşvikli yatırımların ağırlıklı olarak sanayi sektörüne yönlendirilmesi etkili olmuştur. Böylece Akdeniz'de Mersin ve Adana'da sanayi gelişirken, Antalya'da konaklama işletmeciliği eksenli turizmin gelişimi süratlenerek sürmüştür (Okuyucu ve Akgiş, 2016: 257-258).

Ülkemizde kültür turizmiyle başlayan turizmin, özellikle 1980'lerden itibaren deniz-kum-güneş üçlüsüne dayalı gezi ve eğlence turizmine dönüşerek hakim tür olduğu görülmektedir. (Okuyucu ve Akgiş, 2016: 258). 1980'li yılların sonlarına kadar konaklama işletmeciliğine verilen kamu teşvikleri de deniz-kum-güneş üçlüsüne dayanan gezi ve eğlence turizmine yönelik olmuştur (Gülbahar, 2009: 172). Buna ek olarak dünyada 1930'larda İngiltere'de başlayıp 1950'lerden itibaren Fransa ve İspanya (Mayorka) temelli olarak Avrupa'da yayılan her şey dahil sistemini içeren paket turlar da ülkemizde 1990'lardan bu yana işkolundaki ağırlığını artırarak sürdürmüş ve yatak doluluk oranlarını da artırarak sektörel büyümeyi desteklemiştir. Antalya'da da her şey dahil sistemine dayanan paket turlar, konaklama işletmeciliğinde yaygın hale gelmiş olup, yerli ve yabancı turistlerin Antalya'yı tercihlerinde oldukça önemli etkiye sahiptir (Üngüren vd., 2009: 96-98). Antalya'da yeme-içme-eğlence faaliyet alanlarının da konaklama işletmeciliği işkolunda birleşmesi bu sebeptendir. Faaliyet alanları artık bütünleşik bir işkolu haline dönüşmüş durumdadır.

İstihdam yaratma kabiliyeti son derece yüksek olan turizm sektörünün sağlamış olduğu ilave istihdam üçe ayrılmaktadır: Doğrudan istihdam, dolaylı istihdam ve türetilmiş istihdam. Doğrudan istihdamda konaklama işletmeciliğinde,

yiyecek içecek işletmelerinde tur operatörlüğü ve seyahat işletmeciliğinde istihdam yaratımı gerçekleşmektedir. Dolaylı istihdamı ise bir örnek üzerinden ele alırsak, turistlere sağlık hizmeti sunan hekim ve hemşireler dolaylı olarak turizm işletmeleriyle bağı olan işletme veya kuruluşlarda gerçekleştirilen istihdam kapsamında yer alarak dolaylı istihdamı oluşturmaktadır. Geniş açıdan baktığımızda ise turizmin bağlantılı olduğu faaliyet alanı sayısı 38'e ulaşmaktadır. ILO tahminlerine baktığımızda küresel ölçekte turizmin dolaylı istihdam yaratımı, doğrudan istihdam yaratımının 1,5 katına ulaşmaktadır. Uyarılmış istihdamsa esasen turizmin yol açtığı refah artışı sonucunda toplumda tüketim artışıyla birlikte şekillenen ilave istihdamı oluşturmaktadır (Kaya, 2012: 244-245).

Başta konaklama işletmeciliği işkolu olmak üzere turizm, dünya genelinde 120 milyon kişiye doğrudan istihdam sağlarken, dolaylı istihdamla bu sayı çeyrek milyarı zorlamaktadır. Dolayısıyla da dünya bütününde her on bir kişiden birisi, doğrudan ya da dolaylı olarak turizm sektöründe istihdam olunmaktadır. Günümüzde 1,1 trilyon dolarlık uluslararası turizm gelirleri 1,1 milyar kişinin uluslararası turizm faaliyetiyle sağlanmakta olup uluslararası turist sayısının 2030'da 1,8 milyara çıkacağı öngörülmektedir (Aydın ve Gencür, 2015: 44). Dolayısıyla istihdam sağlamada turizmin payının her geçen gün küresel ölçekte artış kat edeceği açıktır.

Işık ve Zoğal (76-87) Mullins'in turizm kentleşmesi tanımlamasının bileşenlerinden hareketle oluşturdukları çerçeveye göre Antalya için yaptıkları analizde: 1) Hızlı nüfus artışı ve göç alışı, 2) İşgücünün hızlı büyümesi ve işgücü istihdamında özellikle toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller, ulaştırma-inşaatın toplam istihdamdaki payının 1980 sonrasında süratli artışı, 3) Tesis, yatak arzı, konaklama süresi, havayolu ile giriş yapanların ülke bütününe giriş yapanlar içindeki payındaki gelişim, 4) Yabancı nüfusundaki süratli artış, 5) Yabancıların mülk edinimlerinin ülke bütünündeki yüksek ağırlığı gerekçeleriyle Antalya'nın turizm kentleşmesi yaşamış bir vilayet olduğunu savunmaktadırlar.

Antalya'da konaklama işletmeciliği işkolu ve bağlı faaliyet alanlarındaki bölgesel uzmanlaşmanın 1970-2016 yılları arasındaki gelişiminin uzmanlaşma katsayısı yaklaşımıyla analiz edilmesinde de turizm kentleşmesinin teyidiyle

karşılaşılmaktadır. Büyüme kutbu olarak turizmin büyüme merkezi konumundaki Antalya'da, söz konusu kamu stratejilerinin hemen sonuç verdiğini ise savunmak oldukça güçtür. Bölgesel uzmanlaşmada 1990'a kadar tarım sektöründeki uzmanlaşma düzeyinin altında kalındığı, 1990'daysa yüksek uzmanlaşma düzeyine erişilip, 2011'de ise tam uzmanlaşma sınırının aşıldığı görülmektedir. 2016'ya gelindiğindeyse konaklama işkolu bütününde Antalya'daki bölgesel tam uzmanlaşma düzeyinin yaklaşık olarak korunduğu, ancak daha da önemlisi, Antalya'nın 81 il içerisinde en yüksek bölgesel uzmanlaşmaya sahip vilayet olma özelliğine sahip olduğu dikkat çekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmiş ülkelerin sorunu istikrarlı büyümenin sürdürülmesiyken gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin sorunu çok daha yapısal karaktere sahip olan kalkınma sorunudur. Kalkınma, sadece bir nicelik sorunu olmayıp aynı zamanda nitelik sorunudur. Tarımın baskın olduğu geleneksel ekonomilerde sosyal yapı da kırsal alanlardaki yerleşimin baskınlığıyla geleneksel özelliğe sahip olmaktadır. Hukuk yerine örf, mesleki tabakalaşma yerine kast tabakalaşması, ikincil (formel) sosyal ilişkiler yerine birincil (enformel) sosyal ilişkiler, çekirdek aile yerine geleneksel geniş aile, devletin merkezi gücü yerine aşiret-kabile ileri gelenlerinden oluşan yerel güç baskınlık taşır. Kalkınmanın anlamı buradan da anlaşılacağı üzere tarım toplumunun sanayi ve sanayi ötesi topluma dönüşümünü sağlayacak bir ekonomik yapı dönüşümüdür. Bunun için öncelikle tarımın ekonomi içerisindeki ağırlığının azalması ve üretimin de kırdan kente geçişi ihtiyacı oluşmaktadır. Ancak çoğu zaman gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde mevcut olan kaynak sıkıntısı, söz konusu yapısal dönüşümü sağlayarak kalkınma sürecine girişi güçleştirmektedir. Bacasız sanayi olarak da ifade edilen turizm sektörüyse kaynak yoksunu söz konusu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kalkınması için günümüzde lokomotif sektör özelliğine erişmektedir.

Turizm sektörünün sanayi sektörüne göre daha düşük yatırım ihtiyacı gerektirmesine karşılık, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerdeki mevcut kaynak sıkıntısı, çoğu zaman ülke bütününü kapsayacak bir dengeli kalkınma stratejisi yürütülmesine engel olmaktadır. Özellikle 1960'lardan itibaren güncellik kazanan ve uzun süre küresel ölçekte popülaritesini koruyan büyüme kutupları yaklaşımında tüm sektörler yerine büyüme kutbu olarak belirlenen sektör veya sektörler belirlenip, büyüme merkezi olarak tespit edilen bölgelere yatırımlar yönlendirilmektedir. Başlangıçta sanayileşme kapsamında sanayi sektörü odaklı oluşturulan büyüme kutupları ve büyüme merkezleri, zamanla diğer sektör ve işkollarına da odaklanılmasıyla sürmüştür. Turizm sektörünün büyüme kutbu olarak belirlenmesi bu kapsamdadır.

Turizm sektörünün küresel ölçekli gelişimine bakıldığında, 1940'lı yıllardan itibaren sektörel canlanmayla karşılaşıldığı görülmektedir. Ancak esas gelişimi, 1960'lı yıllardan itibaren gerçekleşmiştir. Türkiye'de turizme ilgi de dünya ile eş dönemli olarak gerçekleşmiş; ancak başlangıçta eğlence-dinlence amaçlı yurt dışına çıkışların yol açtığı döviz kaybının kapatılmasına odaklanılmıştır.

Türkiye'de kalkınma sorununun çözümüne yönelik kamu politikalarının sistematik olarak gerçekleştirilmesi Atatürk döneminde sanayi planlarıyla başlasa da, kapsam genişlemesi ve istikrarlı uygulamalar, 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca sürdürülen planlı kalkınma döneminde mümkün olmuştur. Büyüme kutbu olarak belirlenen sektörler arasında turizme ve bu kapsamda konaklama işletmeciliği işkoluna da yer verilmiş olup, büyüme merkezi olarak Antalya'nın belirlenmesi söz konusu olmuştur.

Antalya, konaklama işletmeciliği için büyüme kutbu merkezi olarak seçimi öncesinde tarım ve tarıma dayalı ticaret kenti özelliğine sahip bir kent görünümündedir. Doğal güzellikleri yanında oldukça tatmin edici ölçüde fazla tarihi ve kültürel mirasa sahip oluşuna karşılık, söz konusu imkanları turizm için kullanma imkanı çok fazla olamamıştır. Kalkınma planlarında kente yönelik turizm yatırımlarının teşvikine odaklanıldığı görülmektedir. Planlı kalkınma döneminde turizm teşvik belgeli tesislerdeki oda arzında ülke bütünündeki artışın dört katına ulaşan seviyede oldukça yüksek bir artış sağlanmışsa da, dönem başında sektörel sığlık sebebiyle bir büyüme merkezi haline dönüşüm mümkün olmamıştır. Esas artış 1980 sonrasında olup, 1990'a gelindiğinde ülke bütünündeki yatak arzının neredeyse üçte birine yaklaşılmıştır.

Antalya'nın büyüme kutbu olarak belirlenen konaklama işletmeciliği işkolunda bir büyüme merkezi konumuna erişimi, uzmanlaşma katsayıları vasıtasıyla analiz edilmiştir. Analiz bulguları da yatak arzındaki dönemsel gelişimle eş zamanlı olarak bölgesel uzmanlaşmanın sağlanarak büyüme merkezi konumuna erişildiğini göstermektedir. 1990 yılına kadar Antalya'da tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşmanın konaklama işletmeciliği işkolunca aşılamaması, bu tarihe kadar geleneksel tarım ekonomisinin kentte ağırlığını hissettirmeye devam ettiğini

göstermektedir. 1990 ve sonrasındaysa hem yatak arzında hem de istihdamda konaklama işletmeciliğinin kent ekonomisinde baskın hale gelişi, 1990'dan itibaren artık Antalya'nın bir turizm kenti olma vasfına eriştiği ve bir büyüme merkezi konumunda olduğu anlamına gelmektedir. Özellikle her şey dahil sistemiyle paket turların doluluk oranlarını artırması, 1990'lardaki başarıda önemli bir etken olmuştur. Ancak son yıllarda Antalya'da yatak arzındaki artış, ülke bütünündeki artışa göre hız kesmektedir. Bunun sonucunda da halen bölgesel merkez özelliğini korumasına karşılık kısa dönemde olmasa dahi orta ve uzun dönemde bu özelliğini kaybetme riskiyle karşı karşıya olduğunu da göstermektedir.

Deniz-kum-güneşe dayalı klasik gezi-eğlence amaçlı kitle turizmi uzun zamandır küresel ölçekte turistik faaliyetlerde en yüksek ağırlığa sahip konumdadır. Antalya'daki turizm hareketi de bu özellikteki turistik faaliyetlere cevap verme odaklı gelişmiştir. Ancak söz konusu kitle turizmine küresel ölçekte her geçen gün kültür, doğa-dağ, medikal, kongre, golf, din turizmi eklenmekte ve söz konusu yeni eklenen faaliyetlerin maddi getirisi de, kitle turizmine göre oldukça yüksek olmaktadır. Antalya'nın doğal yapısının elverişliliği doğa turizminin gelişmesine oldukça elverişlidir. Kıyı şeridinin hemen içerisinde uzanan Toros dağları, Akdeniz'e dökülen şelaleleri sadece birkaç örnektir. Keza kültür turizmi için de tarihi kalıntıları, antik kentleriyle çekici bir bölge özelliğini taşımaktadır. Golf ve kongre turizmine yönelik tesis inşası için de fazlasıyla yeterli açık alanı mevcuttur. Köklü tıp fakültesi ve özel sağlık merkezleriyle de medikal turizme cevap verebilecek kapasiteye sahiptir. Dolayısıyla Antalya'nın mevcut büyüme merkezi özelliğini koruyabilmesi için, sadece yatak arzını artırma gayretinde olmayıp uzun yıllardır hakim olan kitle turizminde çeşitlemeye giderek turizmi 12 aya yayması, katma değeri daha yüksek turistik alanlara yönelerek sürdürülebilir bir kalkınma çizgisinde bölgesel kalkınma faaliyetlerini sürdürmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ABHAYARATNA, Joanna, ANDREWS, Les, NUCH, Hudan and PODBURY, Troy, ‘’*Part Time Employment: the Australian Experience’’,* Australian Government Productivity Commission, Melbourne, 2008.

ACAR, Fatih, “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)”, *Çalışma Dünyası Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 15-32, 2013.

ACAR, Osman Kürşat ve YABANOVA, Ecehan Kazancı, “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Çerçevesinde Kütahya İŞKUR’un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin İncelenmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 85-111, 2017.

AKÇA, Yaşar, "Türkiye’nin Kalkınma Planlarında Turizm Politikası", *International Conferance on Eurasian Economies, 5D Seasons,* s. 721-726, *Kaposvár – Hungary*, 29-31 August, 2016.

AKIŞ, Ayhan, “Turizmin Kentsel Gelişim Üzerine Etkileri: Bir Örnek İnceleme Antalya-Türkiye”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 25, s.193-206, 2011.

AKKAR, Müge, “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye”, *Planlama Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 36, s. 29-38, 2006.

ALBENİ, Mesut ve ONGUN Utku, “Antalya Turizminin Türk Turizmi İçerisindeki Yeri ve Krizlerin Antalya Turizmi Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt: 10, Sayı: 2, s. 93-112, 2005.

ALKAN, Buket, *İşgücü İstatistikleri*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, s. 1-3, Ocak, 2018.

ALTAY, İsmailov, *Az Gelişmiş Ülkelerin İktisadi Kalkınma Sorunu: Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi Örneği*, Selçuk Üniversitesi, SBE, İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2007.

ANSİAD ve TÜRKONFED, "Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Antalya Modeli ve 2023 Senaryoları Projesi", *Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler: Ürün Tuzağını Aşabilen Antalya İçin 2023 Senaryoları Raporu,* s. 1-132, İstanbul, 2015.

ANTALYA BELEDİYESİ, https://www.antalya.bel.tr, Erişim Tarihi: 12 Mart, 2019

ARSLAN, Gülen Elmas ve DEMİREL, Baki, ''*Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi ve Bölgesel Dengeler''*, Dosya Dergisi (Ankara Sanayi Odası Yayın Organı), s. 51-64, 2010.

ARSLAN, Kahraman, "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7, s. 275-294, 2005.

AYDIN, Ahmet ve GENCÜR, Ali, "Türkiye'nin Turizm Arzı, Piyasa Yapısı ve Global Riskler: Keşifsel Bir Yaklaşım*", Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: 2, s. 43-64, 2015.

BİÇERLİ, Mustafa Kemal, *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir, 2004.

BİLEN, Gülhan, *Türkiye'de Yeni Bölgesel Politikaların Oluşumu*, Türkiye Kalkınma Bankası, İstanbul, 2006.

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

BOZKURT, Eda ve TOPÇUOĞLU, Özlem, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7, s. 91-105, 2013.

BRANTINGHAM, Paul L. and BRANTINGHAM, Patricia J., "Mapping Crime For Analytic Purposes: Location Quotients, Counts, and Rates", *Crime Mapping and Crime Prevention, Criminial Justice Press*, pp. 63-88, Burnaby, 1998.

BRINKMAN, Richard, "Economic Growth versus Economic Development: Toward a Conceptual Clarification", *Journal of Economic Issues*, Vol. 29, No: 4, pp. 1171-1188, 1995.

CADEY, J. Dawkins, "Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments", *Journal of Planning Literature*, Vol. 18, No: 2, pp. 131-172, 2003.

CİLLOV, Haluk, *İktisadi Olaylara Uygulanan İstatistik Metodları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993

COOKE, Philip and LEYDESDORFF, Loet, "Regional Development in the Knowledge-Based Economy: The Construction of Advantage", *Journal of Technology Transfer*, Vol. 31, No: 1, pp. 5-15, Netherlands, 2006.

ÇELİK, Yusuf, "Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* Cilt: 9, Sayı: 1, s. 19-37, 2006.

ÇETİN, Öznür, "Teknoloji Transferinin İşsizlik Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, s. 157-164, 2016.

ÇIMAT, Ali ve BAHAR, Ozan, "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz İİBF Dergisi*, Sayı: 6, s. 1-18, 2003.

ÇİFTÇİ, Murat, "Türkiye'de Bölgelerarası Verimliliğin Analizi", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, s. 551-580, 2018.

ÇİFTÇİ, Murat, *Sosyal Politika Oluşturmada Referans Gösterge Olarak Bölgesel Gelişmişlik Endeksleri: Temsil Gücü Sorunları ve Alternatif Endeks*

Önerileri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

ÇOBAN, Orhan ve ÖZCAN, Ceyhun Can, "Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 243-261, 2013.

ÇONDUR, Funda ve BÖLÜKBAŞ, Mehmet, "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik - Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 2, s. 77-93, 2014.

DEVİREN, Nursen Vatansever ve YILDIZ, Onur, ''Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 44, s. 1-35, 2014.

DİE, *1959 İstatistik Yıllığı*, Ankara, 1959.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 2000, 07 - Antalya İli*, Ankara, 2002.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 2000*, Ankara, 2003.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 12.10.1980, 07 - Antalya İli*, Ankara, 1983.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 12.10.1980*, Ankara 1984.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990, 07 - Antalya İli*, Ankara, 1993.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990*, Ankara, 1993.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 25.10.1970, 07 - Antalya İli*, Ankara, 1973.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 25.10.1970*, Ankara, 1977.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 26.10.1975, 07 - Antalya İli*, Ankara, 1979.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 26.10.1975*, Ankara, 1982.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 20.10.1985*, Ankara, 1989.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 20.10.1985, 07 - Antalya İli*, Ankara, 1988.

DİE, *Konaklama Tesisleri Envanter Çalışması-İl ve İlçeler İtibariyle 1976*, Ankara, 1978.

DİNÇ, Güven, "Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı" , *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, s. 65-87, 2007.

DİNÇER, Bülent, ÖZASLAN, Metin ve KAVASOĞLU, Taner, ''*İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması''*, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2671, Ankara, 2003.

DİNLER, Zeynel, *Bölgesel İktisat*, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, Bursa, 2012.

DORUK, Ömer Tuğsal ve YAVUZ, Hasan Bilgehan, "1980'den Sonra Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, s. 2239-2265, 2018.

DOS SANTOS, Fernanda Rodrigues, RİBEIRO, Luiz Carlos de Santana and DA SILVEIRA, Emanuel Jhonata Gomes, "Characteristics of Tourism Activities in Brazilian Municipalities in 2015", *Revista Brasileira de Pesquisaem Turismo,* Vol. 12, No: 2, pp. 65-82, 2018.

DPT, *Birinci BYKP,* Ankara, 1962.

DPT, *Dördüncü BYKP Turizm ve Tanıtma Özel İhtisas Komisyonu Raporu,* Ankara, 1977.

DPT, *Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006)*, Ankara, 2003.

DURGUN, Ayşe ve GÖVDERE, Bekir, "2008 Küresel Krizinin Antalya Konaklama İşletmelerine Etkileri Üzerine Bir Analiz", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 1, s. 139-159, 2011.

DÜLGEROĞLU, Ercan, *Kalkınma Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1991.

ERAYDIN, Ayda, "Bölgesel Kalkınma, Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu,* Cilt: 1, s. 126-146, 2004.

ERYILMAZ, Semiha ve ERYILMAZ, Yaşasın, "Turizmin Kent Ekonomisine Etkileri: Antalya Örneği", *Turizm ve Mimarlık Sempozyumu*, Antalya, 2006.

EŞİYOK, Ali Bayram ve SEKMEN, Faruk, *Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Doğu Anadolu'nun Bölgesel Gelişmedeki Yeri ve Çözüm Önerileri*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. İstanbul, 2012.

EVCİN, Erol, "İkinci Dünya Savaşı'nın Akabinde Türkiye'de Turizmi Canlandırma Çabaları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 60, s. 213-275, 2016.

FELDMAN, Hadjimichael and KEMENY, Lauren Lanahan, "The Logic of Economic Development: a definition and model for investment", *Environment and Planning C: Government and Policy 2016*, Vol. 34, pp. 5-21, New York City, 2016.

FLAMMANG, Robert A., "Economic Growth and Economic Development: Counterparts or Competitors?", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 28, No: 1, pp. 47-61, The University of Chicago Press, 1979.

FUJII, Hirakozu, "Trends in Structural and Frictional Unemployement", *Japan Labour Review*, Vol. 5, No: 3, pp. 105-126, 2008.

GEKA, *TR32 Düzey 2 Bölgesi Aydın - Denizli - Muğla 2010 - 2013 Bölge Planı*, Denizli, 2011.

GHOSE, Ajit K. "Reinventing Development Economics" *Economic and Political Weekly*, Vol. 45, No: 42, pp. 41-50, 2010.

GUY, Ryder, "World Employment and Social Outlook: Trends 2018", *ILO*, pp. 1-82, Geneva, 2018.

GÜLBAHAR, Onur, "1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 151-177, 2009.

GÜLTEKIN, Nihat ve SÖNMEZ, Müslüm, "Girişimciliğin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: Şanlıurfa Örneği", *Journal of Research in Entrepreneurship Innovation and Marketing*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 87-102, 2017.

GÜMÜŞ, Erdal ve ŞİŞMAN, Mehmet, *Eğitim Ekonomisi ve Planlaması*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2014.

GÜNDOĞAN, Naci, "İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri", *Ankara SBF Dergisi*, Cilt: 56, Sayı: 4, s. 95-108, 2001.

GÜNDÜZ, Ali Yılmaz ve KAYA, Mehmet, "Sanayileşmede Beşeri Sermayenin Önemi: Örnek GAP Bölgesi"**,** *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 56-74, 2009.

GÜNDÜZ, Ali Yılmaz, *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Yayınevi, Ankara, 2006.

GÜNER, Agâh Oktay, *Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri,* Damla Yayınevi, İstanbul, 1978.

GÜNEY, Alptekin, "İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri", *Kamu-İş*, Cilt: 10, Sayı: 4, s. 135-159, 2009.

GÜRTAN, Kenan, "Az Gelişmiş Ülkelerde İşsizlik Yönünden Nüfusun Bünyesi ve Türkiye'deki Durum", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 20, s. 17-36, 1969.

HENRY, C. Michael, "Economic Growth and Economic Development: A Distinction Without a Difference", *Social and Economic Studies,* Vol. 36, No: 4, pp. 67-84, 1987.

HEPHAKTAN, C. Erdem ve ÇINAR, Serkan, "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 135-154, 2010.

ILDIRAR, Mustafa, *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri,* Nobel Yayınevi, Ankara, 2004.

IŞIK, Şevket ve ZOĞAL, Volkan, "Turizm Kentleşmesi Kavramı: Antalya Örneği", *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 2, s. 71-94, 2017.

JEFFERY, Jack, "Governance For A Sustainable Future", *Public Health,* pp. 604-608, London, 2006.

KAMALIOĞLU, Nadire Çoruhlu, "Denkleştirme ve Uygulamaları", *Çalışma Dünyası Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 52-65, 2013.

KANCA, Osman Cenk, "Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği (1980-2013)", *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 8, s. 1-14, 2015.

KAPAN, Kaan ve TİMOR, Ayşe Nur, "Turizm Gelişim Modelleri Açısından Antalya Şehri", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 71, s. 53-61, 2018.

KARAŞ, Göksel, "Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı" , *International Journal of Public Finance*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 245-263, 2017.

KARATAŞ, Muhammed ve ÇANKAYA, Eda, "İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 29-55, 2010.

KAYA, Ayşe, *Türkiye'de Bölgesel Net Mali Yansıma*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.

KAYA, Gazanfer, **"**Kamudaki Taşeron İşçiler Üzerine Bir Alan Araştırması: Adıyaman Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 55, s. 257-267, 2015.

KAYA, İsmet, "Türk Turizm Sektöründe İstihdamın Temel Özelliklerinin ve Sorunlarının Ücretli Çalışanlar Açısından Coğrafi Bölgelere Göre Analizi", *Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 28, s. 241-257, 2012.

KAYA, Mehmet ve DOĞAN, Bahar Burtan, "Esnek Çalışma Modeli: Ev Eksenli Çalışma", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 58, s. 1069-1099, 2016.

KAYNAK, Muhteşem, *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.

KAYPAK, Şafak, "Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2011, Sayı: 1, s. 19-33, 2011.

KEPENEK, Engin, GENÇEL, Ziya ve GÜÇ, Berna, "Antalya Tarihi Kent Merkezi ve Yakın Çevresindeki Mekansal Değişimin Günümüz Kent Formuna Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 77-84, 2015.

KIZILKAYA, Oktay, SOFUOĞLU, Emrah ve KARAÇOR Zeynep, "Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* Cilt: 23, Sayı: 1, s.203-215, 2016.

KOÇ, Erdem, ŞENEL, Mahmut Can ve KAYA, Kadir, "Dünyada ve Türkiye'de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları" *Mühendis ve Makine Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 690, s. 1-26, 2018.

KOÇ, Muzaffer, "4857 Sayılı İş Kanunundaki Esneklik Düzenlemeleri ve Uygulama Problemleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 5, Sayı: 7, s. 2169-2192, 2016.

KÖKOCAK, A.Kadir, YILMAZ, Mesut ve DEMİRCİ, Nedret, "İşsizlik Olgusu ve İstihdam Artırıcı Stratejiler", *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi,* s. 829 – 848, 2014.

KRUIJF, H.A.M.De and VUUREN, D. P. Van, "Following Sustainable Development in Relation to the North–South Dialogue: Ecosystem Health and Sustainability Indicators", *National Institute for Public Health and the Environment (RIVM)'', Postbus* 1, pp. 4-14, Bilthoven, 1996.

KULAKSIZ, Yahya, *Türkiye'de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi,* T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2008.

KUŞAKSIZ, Aysel, "Kısmi Süreli Çalışan İşçilerin Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Kısmi Süreli Çalışmayı Tercih Etme Gerekçeleri", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, s. 19-29, 2006.

LAZZERETTI, Luciana and INNOCENTI, Niccolo, "Smart Specialization, Culture, Creativity and Tourism in Italian Convergence Regions", *First Smarter Conference on Smart Specialisation and Territorial Development, 28-30 September 2016*, Seville, 2016.

LEE, Kangwook and SEUNGMOOK, Choi, "An Economic Impact Analysis of Regional Tourism Industry: The Case Study of Gangwon and Jeju Regions", *New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference 2004*, pp. 199-210, Wellington, 2004.

LONERGAN, Stevan, "Sustainable Regional Development", *Centre for Sustainable Regional Development University of Victoria,* pp. 335-338, Victoria, 1993.

MANAVOĞLU, Ebru ve KUTLU, Özgür, "Antalya Kenti'nin 1950'den Günümüze Kentleşme Sürecinin Değerlendirilmesi", *Dünden Bugüne Antalya*, Cilt: 1, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 2010

MANAVOĞLU, Ebru, "Antalya Kentinin Geçmişten Günümüze Mekansal Gelişimi ve Planlama Çalışmalarının Değerlendirilmesi", *Planlama Dergisi*, Cilt: 2, s. 19-30, 2009.

MILLER, M. M., GIBSON, L. J. and WRIGHT, N. G., "Location Quotient: A Basic Tool for Economic Development Analysis", *Economic Development Review*, Vol. 9, No: 2, pp. 65-68, 1991.

MUTLUER, Mustafa, "Türkiye'de Bölgesel Dengesizlikler ve Bölge Planlama Çalışmaları Üzerine Gözlemler", *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, s. 173-194, 1999.

OAKLEY, Peter and GARFORTH, Christopher, "Guide to Extension Training", *Food and Agriculture Organization of the United Nations,* Vol. 11, Rome, 1985.

OĞUZTÜRK, Bekir Sami, "Türkiye'de Uygulanan Teknoloji Politikaları", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 100-105, 2004.

OKUYUCU, Ayşe ve AKGİŞ, Öznur, "Türkiye'de Konaklama Sektörünün Yapısal ve Mekansal Değişimi: 1990-2013", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 1, s. 249-269, 2016.

ORHAN, Serdar ve SAVUK, Fatih, "Emek-Teknoloji-İşsizlik İlişkisi", *Çalışma Dergisi Dünyası*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 9-24, 2014.

ÖNAL, Murat, "Afyon – Antalya Demiryolu Hattı Projesi", Dünden Bugüne Antalya, Cilt 1, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 2010

ÖREN, Kenan ve YÜKSEL, Hasan, "Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı" *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 1, s. 35-59, 2012.

ÖVGÜN, Barış, "Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt: 66, Sayı: 3, s. 263-281, 2011.

ÖZBEY, Cemal ve KÖSE, Veysel, *Kalkınma ve Büyüme Kuramlarının 1980-2002 Yılları Arasında Türkiye İktisat Tarihi Örneği Üzerinde İncelenmesi,* Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lisans Bitirme Tezi, İstanbul, 2017.

ÖZDEMİR, Cumhur Sinan, "Part – Time (Kısmı Süreli) İş Sözleşmesi", Makale II, *Çimento Endüstrisi İşverenler Sendikası*, s. 14-19, 2011.

ÖZEL, Hasan Alp, "Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 63-72, 2012.

ÖZGÜVEN, Ali, *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.

ÖZTEPE, Nagihan Durusoy, *Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Denizli Örneği,* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2012.

PARASIZ, İlker, *Kalkınma Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2005.

PENA-BOQUETE, Yolanda and PEREZ-DACAL, Diana, "Effects of Tourism Wages and Employment for the Spanish Regions: Seasonality versus Tourism Specialization", *International Conference on Regional Science,* 2012.

SAMSUM, Nihal, "Çalışmanın Değişen Anlamı ve Güncel Durumuna İlişkin Tartışmalar", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, s. 160 – 210, 2017.

SARAÇOĞLU, Bedriye, "Ülkelerin Ekonomik Kalkınmışlık Düzeyleri Açısından İncelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt: 10, Sayı: 1-2, s. 17-54, 1992.

SEÇKİN, Ebru, "Sosyal Yapı: Nüfusun Sayısal ve Yapısal Özellikleri Kamusal Hizmetlerin Coğrafyası, Aydın İçin Sürdürebilir Bölgesel Gelişme Çerçevesi'', Editör: Ayşenur Ökten, Betül Şengezer, *Aydın Ticaret Odası Yayınları*, s. 45-74, Aydın, 2012.

SENGENBERGER, Werner, ''*Beyond the Measurement of Unemployment and Underemployment''*, ILO, Geneva, 2011.

SEVİNÇ, Haktan, "Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 36-54, 2011.

SGK, *Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistik Yıllığı 2016*, Ankara, 2017.

SPIRIAJEVAS, Eduardas, "The Impact of Tourism Factor for Development of the South-East Baltic Coastal-Border Regions", *Geo Journal of Tourism and Geosites,* Vol. 2, No: 2, pp. 118-128, 2008.

SUNGUR, Onur, "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarette Gelişmeler"**,** *Toplum ve Demokrasi Dergisi,* s. 243-269, 2015.

ŞAHİNKAYA, Serdar, "Türkiye'de Bölgesel Dengesizliği Giderme Politikaları: Acil Destek Programları", Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 2006.

ŞİT, Mustafa, "Türkiye'de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 1, s. 102-112, 2016.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, *Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2016,* Ankara, 2016.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, *Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2011,* Ankara, 2013.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, *Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2000,* Ankara, 2002.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, *Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 1990,* Ankara, 1992.

TABAN, Sami ve KAR, Muhsin, *Kalkınma Ekonomisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2016.

TAKIM, Abdullah, "Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Planlarının İktisat Politikalarının Performansına Etkisi: Zonguldak- Bartın ve Karabük Örneği", *e-Journal of New World Sciences Academy Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 259-275, 2010.

TANRIVERDİ, Belgin, "Sürdürülebilir Çevre Eğitimi Açısından İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 151, s. 89-103, 2009.

TAŞTEKİN, Abdullah, "Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve Bölge İdareleri", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 69-83, 2018.

TIRAŞ, Hakan, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 57-73, 2012.

TOLUNAY, Ahmet ve AKYOL, Ayhan, "Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, s. 116-127, 2006.

TOPRAK, Düriye, "Sürdürülebilir Kalkınma Çevresinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 146-169, 2006.

TOZLU, Emine, "Genel Olarak Esnek Çalışma Sistemleri ve Tele Çalışma ve Sıkıştırılmış İş Haftasının Karşılaştırılması", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, s. 99-116, 2011.

TRINH, Truong Hong, "The Industry Cluster Approach for Tourism Development of Central Vietnam", *International Journal of Business and Management*, Vol. 11, No: 5, pp. 167-178, 2016.

TSVETINOV, Petco E., "Unemployment and The Internet", *Australian Institute of Computer Ethics Conference*, pp. 1-8, Lilydale, 1999.

TUNA, Orhan ve YALÇINTAŞ, Nevzat, *Sosyal Siyaset*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1999.

TUTAR, Filiz ve DEMİRAL, Mehmet, "Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 65-83, 2007.

TÜİK, *Nüfus ve Konut Araştırması 2011*, Ankara, 2013.

TÜMER, Ebru Öztüm, GÜRAY, Melahat, BİLGİ, Arzu Zübeyde, AKDEMİR, Koray Alper ve CANKURTARAN, Esra, "Özel İstihdam Büroları Aracılığı ile Geçici İş İlişkisi", *ÇSGB, Çalışma Meclisi Hazırlık Toplantısı Raporu*, 2013.

TÜZÜNKAN, Demet, "Türkiye'de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 90-117, 2015.

ÜNGÜREN, Engin, ALGÜR, Seden ve DOĞAN, Hulusi, "Konaklama ve Seyahat Acenteleri Yöneticilerinin Her Şey Dahil Sistemine Yönelik Tutumları: Antalya Örneği", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 2, s. 95-112, 2009.

YANARDAĞ, M. Özgür ve AVCI, Mehmet, "Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 2, s. 39-62, 2012.

YAVİLİOĞLU, Cengiz, "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 59-77, 2002.

YILDIZ, Kemal, "İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 45, s. 1-26, 2014.

YILDIZ, Zafer, "Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 54-71, 2011.

ZAİM, Sabahattin, *Türkiye'nin 20. Yüzyılı*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007.

EKLER

Ek 1. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1970)

Ek Tablo 23: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1970)

	Antalya			Türkiye Bütünü		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12 yaş üstü nüfus toplamı	273.696	158.804	114.842	15.118.887	9.306.342	5.812.545
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	216.037	107.639	108.398	10.101.858	4.949.224	5.152.634
Tarım dışı iş kolları	57.659	51.165	6.444	5.017.029	4.357.118	659.911
Otel, kahve, lokanta müdürleri	27	25	2	2.747	2.476	271
Otel, kahve, lokanta sahipleri	850	834	16	74.186	69.985	4.201
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1.487	1.456	31	112.634	107.993	4.641
Konaklama işletmeciliği işkolu	2.364	2.315	49	189.567	180.454	9.113

Kaynaklar:
DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970. 07 - Antalya İli*, Ankara 1973, s. 42, 46.
DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 25.10.1970*. Ankara 1977, s. 132, 134.

Ek 2. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1975)

Ek Tablo 24: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1975)

	Antalya			Türkiye Bütünü		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12 yaş üstü nüfus toplamı	320.025	197.850	122.175	17.383.828	11.179.506	6.204.322
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	245.543	132.197	113.346	11.334.923	5.904.883	5.430.040
Tarım dışı iş kolları	74.482	65.653	8.829	6.048.905	5.274.623	774.282
Otel, kahve, lokanta müdürleri	14	14	0	1138	898	240
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1.252	1.219	33	95.122	92.268	2.854
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1.636	1.548	88	114.689	108.441	6.248
Konaklama işletmeciliği işkolu	2.902	2.781	121	210.949	201.607	9.342

Kaynaklar:

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 26.10.1975. 07 - Antalya İli*, Ankara 1979, s. 26, 28.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 26.10.1975*., Ankara 1982, s. 98, 100.

Ek 3. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1980)

Ek Tablo 25: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1980)

	Antalya			Türkiye Bütünü		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12 üstü nüfus toplamı	361.251	217.992	143254	19.212.193	12.284.257	6.927.936
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	246.858	116.863	129995	11.055.218	5.123.145	5.932.073
Tarım dışı iş kolları	114.393	101.129	13259	8.156.975	7.161.112	995.863
Otel, kahve, lokanta müdürleri	63	62	1	2.760	2.503	257
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1.571	1.553	18	92.017	90923	1.096
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2.777	2.704	73	178.533	171757	6.776
Konaklama işletmeciliği işkolu	4.411	4.319	92	273.310	265.183	8.129

Kaynaklar:

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 12.10.1980. 07 - Antalya İli*, Ankara 1983, s. 32, 34.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 12.10.1980*., Ankara 1984, s. 84, 86.

Ek 4. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1985)

Ek Tablo 26: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1985)

	Antalya			Türkiye Bütünü		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12 yaş üstü nüfus toplamı	448.472	275.258	173.214	21.579.996	13.932.731	7.647.265
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	301.877	148.151	153.726	12.069.803	5.606.150	6.463.653
Tarım dışı iş kolları	146.595	127.107	19.488	9.510.193	8.326.581	1.183.612
Otel, kahve, lokanta müdürleri	153	135	18	3.591	3.359	232
Otel, kahve, lokanta sahipleri	2.094	2.009	85	109.930	108.184	1.746
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	4.676	4.454	222	236.451	226.236	10.215
Konaklama işletmeciliği işkolu	6.923	6.598	325	349.972	337.779	12.193

Kaynaklar:

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 20.10.1985. 07 - Antalya İli*, Ankara 1988, s. 56, 58.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 20.10.1985*., Ankara 1989, s. 88, 90.

Ek 5. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1990)

Ek Tablo 27: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (1990)

	Antalya			Türkiye Bütünü		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12 yaş üstü nüfus toplamı	578.319	371.546	206.773	24.726.601	16.073.560	8.653.041
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	315.732	147.224	168.508	12.528.080	5.628.977	6.899.103
Tarım dışı iş kolları	262.587	224.322	38.265	12.198.521	10.444.583	1753938
Otel, kahve, lokanta müdürleri	1150	940	210	8119	7131	988
Otel, kahve, lokanta sahipleri	3997	3743	254	129879	127261	2618
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	18554	17075	1479	334086	313006	21080
Konaklama işletmeciliği işkolu	23701	21758	1943	472084	447398	24686

Kaynaklar:

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 1990, 07 - Antalya İli*, Ankara 1993, s. 100, 102.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 1990*, Ankara 1993, s. 118, 120.

Ek 6. Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) Son Haftadaki İş veya Meslekler (2000)

Ek Tablo 28: Antalya ve Türkiye Bütününde İktisaden Faal Nüfusun (12 Yaş ve Üzeri) İş veya Meslekler (2000)

	Antalya			Türkiye Bütünü		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12 yaş üstü nüfus toplamı	760.514	473.342	287.172	25.997.141	16.567.405	9.429.736
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	379.385	167.531	211.854	12.593.050	5.459.399	7.133.651
Tarım dışı iş kolları	381.129	305.811	75.318	13.404.091	11.108.006	2.296.085
Otel, kahve, lokanta müdürleri	3.950	3.107	843	25.521	19.851	5.670
Otel, kahve, lokanta sahipleri	6.099	5.537	562	151.893	144.778	7.115
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	34.964	30.683	4.281	470.481	409.031	61.450
Konaklama işletmeciliği işkolu	45.013	39.327	5.686	647.895	573.660	74.235

Kaynaklar:

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 2000, 07 - Antalya İli*, Ankara 2002, s. 146, 148.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 2000*, Ankara 2003, s. 180, 182.

Ek 7. 18'li Ekonomik Faaliyet Sınıflandırmasına Göre Antalya ve Türkiye'de Konaklama İşletmeciliği, Tarım, Tarım Dışı ve Toplam İstihdam, 2011

Ek Tablo 29: 18'li Ekonomik Faaliyet Sınıflandırmasına Göre Antalya ve Türkiye'de Konaklama İşletmeciliği, Tarım, Tarım Dışı ve Toplam İstihdam, 2011

	Antalya	Türkiye Bütünü
15 yaş üstü nüfus toplamı	790	24.320
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	214	5.531
Tarım dışı iş kolları	576	18.789
Konaklama işletmeciliği işkolu	116	1.110

Kaynaklar:
TÜİK, *Nüfus ve Konut Araştırması 2011*, Ankara 2013, s. 182.

Ek 8. İllere Göre Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında 4-1/a Kapsamında Sigortalı İstihdam (2016)

Ek Tablo 30: İllere Göre Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında 4-1/a Kapsamında Sigortalı İstihdam (2016)

İller	Konaklama	Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faal.	Spor, Eğlence ve Dinlence Faal.	Ara Toplam	Toplam
Adana	2114	9648	746	12508	296955
Adıyaman	323	1240	40	1603	48506
Afyon	3069	3644	76	6789	88447
Ağrı	154	588	27	769	21574
Amasya	516	1984	82	2582	38736
Ankara	9482	59590	3782	72854	1206519
Antalya	52637	21964	2500	77101	429043
Artvin	358	995	36	1389	22621
Aydın	3967	7564	618	12149	152544
Balıkesir	2990	8168	597	11755	163222
Bilecik	289	1609	61	1959	41783
Bingöl	98	645	71	814	22646
Bitlis	134	619	47	800	19527
Bolu	2081	2961	164	5206	56341
Burdur	357	1377	11	1745	34335
Bursa	4708	25160	1989	31857	664033
Çanakkale	2180	4388	174	6742	80352
Çankırı	243	941	36	1220	24726
Çorum	561	2380	118	3059	57202
Denizli	2157	7333	456	9946	187059
Diyarbakır	685	4017	486	5188	129016
Edirne	861	3374	138	4373	56864
Elazığ	571	2551	267	3389	58757
Erzincan	363	1586	66	2015	26054
Erzurum	1123	2893	455	4471	77038
Eskişehir	1787	8325	479	10591	169210
Gaziantep	1688	6869	582	9139	267027
Giresun	583	2284	119	2986	50038
Gümüşhane	180	613	73	866	13472
Hakkari	83	242	15	340	14494
Hatay	1468	5161	428	7057	157459

Isparta	860	4477	86	5423	58561
Mersin	1956	9055	542	11553	235973
İstanbul	39126	203535	17020	259681	4050072
İzmir	8213	41768	2722	52703	865178
Kars	456	637	30	1123	21969
Kastamonu	832	1835	152	2819	44453
Kayseri	1352	5789	699	7840	212824
Kırklareli	471	2421	112	3004	65359
Kırşehir	258	1009	59	1326	25238
Kocaeli	2393	17591	828	20812	477982
Konya	2942	9276	576	12794	293784
Kütahya	1176	2788	120	4084	82783
Malatya	672	3407	283	4362	89926
Manisa	1321	8409	420	10150	234537
Kahramanmaraş	689	3353	168	4210	137829
Mardin	465	919	64	1448	60201
Muğla	11124	12488	1028	24640	167023
Muş	90	394	30	514	20280
Nevşehir	2466	1501	86	4053	35443
Niğde	346	2088	73	2507	36972
Ordu	889	4788	120	5797	78820
Rize	462	2019	311	2792	46908
Sakarya	1687	8677	306	10670	179634
Samsun	1321	8722	382	10425	160683
Siirt	112	697	70	879	20285
Sinop	262	849	61	1172	23066
Sivas	935	3228	234	4397	73136
Tekirdağ	863	7220	228	8311	255681
Tokat	801	2208	171	3180	54632
Trabzon	2130	6743	626	9499	119011
Tunceli	106	296	64	466	6138
Şanlıurfa	610	2365	200	3175	124154
Uşak	514	2304	171	2989	60659
Van	611	2329	106	3046	72677
Yozgat	224	1159	74	1457	36622
Zonguldak	610	3290	106	4006	84654
Aksaray	617	1978	23	2618	44505
Bayburt	92	470	58	620	6829
Karaman	395	946	18	1359	40733
Kırıkkale	167	1928	88	2183	37571

Batman	207	1646	118	1971	48677
Şırnak	139	435	43	617	32556
Bartın	428	1395	114	1937	27305
Ardahan	102	296	15	413	7993
Iğdır	127	369	42	538	14816
Yalova	1004	2544	123	3671	52426
Karabük	856	1895	166	2917	37029
Kilis	99	261	32	392	15395
Osmaniye	214	1603	90	1907	51177
Düzce	574	3205	210	3989	69429
Genel toplam	192176	609318	44207	845701	13775188

Kaynak: SGK, Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistik Yıllığı 2016, Ankara 2017.